

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GL. ESTRUP

1999

ÅRBOG FOR
DANSK LANDBRUGSMUSEUM &
JYLLANDS HERREGÅRDSMUSEUM

Udgivet af Dansk Landbrugsmuseum 2000
Gl. Estrup, DK-8963 Auning
Telf. 86 48 30 01

Redaktion: Henrik Vensild og Peter Baunshøj
Foto: Jens Aage Søndergaard, Bror Bernild, Henrik Vensild m. flere
Produktion: Djurs Gruppen, 8963 Auning

© Eftertryk kun tilladt med kildeangivelse

Forside: »Bonden pløjer sin mark«, malet af A. P. Madsen 1874
Gave fra Andelsfonden og C.A.C. Fonden

Bagside: Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz af Abraham Wuchters.
Høst af sukkerroer ca. 1960 af Bror Bernild.
Æbleplantagen på Gl. Estrup efteråret 1999.

ISSN 0905-7013
ISBN 87-89429-09-5

Gl. Estrup 1999

Årbog for Dansk Landbrugsmuseum
og Jyllands Herregårdsmuseum

2000

Indholdsfortegnelse:

Forord	5
Henrik Vensild Årets gang på Landbrugsmuseet	7
Vibeke Nielsen Årets gang på Herregårdsmuseet	19
Vibeke Nielsen Historien om Væggen og Gobelinerne	21
Henning Bencard To Tærskeselskaber på Stevns	25
Hanne Valsø Vensild Christian Skeel den Riges Dagbogsoptegnelser	37
Holger Rasmussen Plejl - Tærsk - Tromle - Tærsekæp	65
Peter Kromann Gnistlukkeren - Kongskildes guldæg	81
Erik Hovgaard Jakobsen Sukkerroer på Bornholm til Sverige og Finland	89

Forord

Det er med glæde at Dansk Landbrugsmuseum og Jyllands Herregårdsmuseum nu udsender sit fjerde fælles årsskrift. Her fortælles dels om året der gik, 1999, og dels bringes en række artikler af meget forskelligt indhold, men alt sammen noget der har med de to museers arbejde at gøre. Det er en stor glæde, at så mange gerne vil skrive til årsskriftet, så der er mere stof og flere ideer end der kan bringes. Det er også glædeligt, at årsskriftet har så mange læsere bl.a. Venneforeningens og Karle- Pigelaugets medlemmer og museernes mange bytte- og kontaktforbindelser.

Der er et stort behov for at folk fra landbruget skriver deres erindringer ned. Udviklingen i landbruget er gået og går stadig så hurtigt, at vi næsten ikke kan følge med. Det traditionelle familielandbrug ændrer sig. Flere får deltids- og heltidsarbejde, gårde sammenlægges, nogle bliver større og andre forsvinder og landbrugslandskabet ændres. Den tekniske udvikling ændrer sig lige så hurtigt, tænk blot på traktorerne og mejetærskerne, der rigtig kom frem i 40-50'erne, for ikke at tale om alt det andet, der nu er maskiner til. Man spørger sig hele

tiden - hvad bliver mon det næste. Noget af alt dette nye bliver også museumsgenstande en dag. Dansk Landbrugsmuseum vil fremover komme til at indsamle nogle af disse store maskiner, men hvem kan så huske brugen af dem? Hvem har husket at skrive ned, fotografere eller videofilme? Det er derfor meget vigtigt at de tidligere, og nuværende landmænd, og deres koner ikke at forglemme, samt folk fra de tilgrænsende erhverv skriver deres erindringer ned, for ellers vil eftertiden ikke have noget at bygge på.

Artiklerne til dette årsskrift er indsamlet og tilrettelagt af Henrik Vensild, der fratrådte direktørstillingen den 29. november 1999. Da årsskriftet omhandler 1999 har det været naturligt, at han også har skrevet beretningen for årets gang på museet. Dansk Landbrugsmuseum takker for dette store arbejde ligesom der, til de øvrige bidragsydere til årsskriftet, også skal lyde en stor tak.

Peter Bavnhøj
konstitueret direktør

Årets gang på Landbrugsmuseet

Af Henrik Vensild

Det er lidt svært at skildre alt, hvad der er sket i 1999. Der er bl.a. udsendt 23 pressemeddelelser. Det er næsten 2 pr. måned, så det er svært at vælge, hvad der skal omtales her.

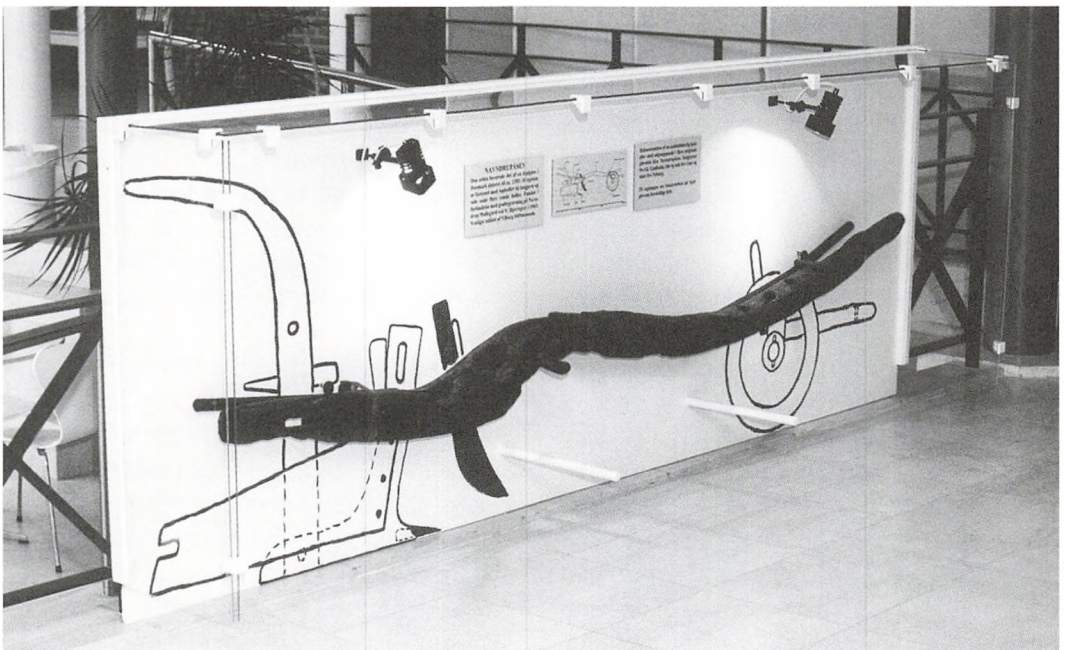
Dagens måltider før og nu

Det var et af årets første arrangementer, og det blev afholdt den 14. marts. I samarbejde med foreningen Familie og Samfund i Århus Amt, blev der sat fokus på, hvad det typisk er, vi spiser gennem et døgn, hvor meget af maden vi laver selv, og om vi i grunden har kendskab til de fødevarer, vi putter i munden?

Det blev en spændende dag, hvor det var muligt at sammenligne maden, som man lavede den i ældre tid, med den måde vi laver den på i dag. Der var nok at se på og smage på, og tale om. Men vi må nok erkende at det store arrangement til trods, de mange hjælperes entusiasme o.s.v., så var besøget og dermed interessen forholdsvis beskeden, hvilket kan undre lidt, i betragtning af hvor meget vi i vore dage taler om vore fødevarer.

Landbrug i middelalderen

1999 var udnævnt til middelalderår, og over 800 arrangementer fandt sted over det gan-

Den originale plovås fra middelalderen, Navndrupåsen, dateret til ca. 1285, blev venligst udlånt af Viborg Stiftsmuseum. Her ses den i en montre, hvor resten af hjulploven er indtegnet.

ske land. Og selvfølgelig skulle Dansk Landbrugsmuseum være med, idet 80-90% af befolkningen levede af landbrug i middelalderen. Vi tog udgangspunkt i de mange spændende kalkmalerier i vore kirker, som viser Adam og Evas arbejde, efter de var drevet ud af Paradiset. Adam måtte bryde jorden med hakke og spade, pløje, harve og så. Senere skulle der høstes, køres korn hjem og tærskes, mens Eva tog sig af de hjemlige sysler som madlavning, kærning af smør, kartning og spindning. Husdyrene skulle også passes. Alt dette har vore forfædre set på under gudstjenesterne i vore landsbykirker.

Det daglige slid havde altid eksisteret. Her kunne man i en art tegneserie få syn for sagen. Redskaberne, især hjulplove og håndredskaber, blev udstillet sammen med billederne af kalkmalerierne, således at hver arbejdsform blev illustreret. Vi havde fra Viborg Stiftsmuseum lånt den eneste virkelige middelalderlige plovdel, der findes i Danmark: Navndrupåsen fra Navndrup mose ved Viborg, dateret til ca. 1285. Den har stor lighed med museets ældste hjulplove, hvorfor et antal af dem var stillet frem, så man kunne se, i hvor mange århundreder man havde brugt det samme redskab. Der var også lånt plovdele fra Nationalmuseet og fra flere provinsmuseer, så samlingen af landbrugsredskaber blev meget repræsentativ.

For at vise, hvordan kalkmalerierne er placeret i kirkerne, blev der opbygget et middelalderligt kirkehvelv, hvori der blev malet nogle af de anvendte kalkmalerier. Som så ofte før var det med beklagelse, at udstillingen skulle nedtages, men man kan glæde sig over at i den planlagte ændring af udstilling i hal 1, vil der blive vist både landbrug i oldtid og middelalder, så nogle af billederne og genstandene vil komme frem fra magasinerne igen.

Dyrlægen i samfundet før og nu

Det er titlen på den store særudstilling, som kan ses indtil 12. november 2000. Den Danske Dyrlægeforening kunne i 1999 fejre sit 150 års jubilæum, som en af de første fagforeninger i landet. I god tid før jubilæet fik vi en henvendelse fra foreningen, som forespurgte, om det var muligt at lave en særudstilling om foreningens spændende virke. Det stod hurtigt klart, at her var et meget væsentligt tema at vise. Ved hjælp af ældre dyrlæger fra Veterinærhistorisk Museum på Landbohøjskolen og med dyrlæge Bent Christensen som koordinator, gik vi i gang. Midlerne til udstillingen, som ikke var helt få, blev stillet til rådighed af dyrlægernes forsikringsselskab Codan. Og så var det "bare" at gå i gang i hal 3. Det var vigtigt at vise, hvad danske dyrlæger arbejder med i dag. Vi kender nok den praktiserende dyrlæge, den dyrlæge, der behandler vore kæledyr i sin smådyrspraksis, men kender vi de veterinærer, der tager sig af den lovpligtige kontrol af vore levnedsmidler, som tjekker alle vore fødevarer? Et andet eksempel er slagterdyrlægerne, der efterser alle de dyr, der bliver slagtet. De følger dyrene, fra de kommer ud af lastbilen, til de er slagtet og går til partering. Det er en sikkerhed for os som forbrugere, som vi vist ikke tænker på i dagligdagen, når vi køber vores kød hos slagteren eller i supermarkedet.

Hvad lavede dyrlægerne førhen? Hvornår opstod egentligt dyrlægefaget? Herhjemme var det i slutningen af 1700-tallet. Vi kan følge de store kvægepedimier i 1700-tallet, der gav stødet til en egentlig dyrlægeuddannelse. Hestens pleje - især hovenes pleje - var vigtig. For gik hestene ikke godt på deres hove, kunne de ikke trække ordentlig, og langt op i tiden var hestene vort vigtigste trækdyr. Hovbeskæring og hovpleje blev en vigtig del af dyrlægegeringen. Den gang

lagde hestene trækraft både til bøndernes arbejdsredskaber, til landtransporten og til militæret, her til rytteri, artilleri og train. Så pleje og rigtige hestesko var der sandelig brug for. Garderhusarregimentet i Næstved udlånte beredvilligt alt, hvad de havde om de militære dyrlæger.

Tidsperspektivet blev skildret ved tre køretøjer: en gig fra den gamle praktiserende dyrlæge, en Ford T med remedier på bagsædet og en helt moderne dyrlægebil udlånt af firmaet Kruuse på Fyn. Kruuse opstillede også en helt moderne smådyrspraksis og en stand med den praktiserende dyrlæge. Herefter kom Levnedsmiddelkontrollen, Slagterikontrollen og lidt om dyrlæger i udlandet.

Udstillingen skulle være levende, så der

blev arrangeret 3 aktivitetsdage, hvor en slagter og en slagteridyr læge åbnede en nyslagt gris og viste, hvad man ser efter på grisene på et svineslagteri for at kontrollere om kødet er i orden. Medarbejdere fra Levnedsmiddelkontrollen i Randers fortalte om deres mangeartede arbejde, hvor særlig bekæmpelsen af salmonella er et aktuelt emne. Den praktiserende dyrlæge og dyrlægen fra en smådyrspraksis fortalte om deres spændende arbejde.

Publikumsundersøgelse

I juli måned blev der af turistpraktikant Ulla Cecilie Kjær foretaget en spændende publikumsundersøgelse. Resultaterne er nedfældet i en rapport og her er især besvarelserne af spørgsmålet om, hvordan vi kan gøre

Dyrlægeudstillingen blev gjort levende ved tre aktivitetsdage, hvor bl.a. slagter Peter Christensen, Uggelhuse og slagteridyr læge Marianne Sehested fra Bjerringbro Slagteri åbnede og parterede en nyslagt gris, for at vise hvad det er man ser efter, når man kontrollerer om kødet er af god kvalitet.

museerne og i det hele taget stedet bedre, meget interessant. Undersøgelsen førte til, at vi gik i gang med at udføre nogle af forslagene, bl.a. et samstemmende ønske om bedre skiltning på området.

For et par år siden blev der opsat skilte forskellige steder på området, især ved dyrene og ved haven, men der var også behov for vejvisere. Disse blev etableret i begyndelsen af august, med røde standere med små henvisningsskilte mange steder på området. Denne skiltning stod sin prøve ved æble- og syltedagen i oktober, hvor de besøgende skulle finde over til æbleplantagen bag slottets park - og det kunne publikum, at dømme efter antallet af besøgende der fandt frem til plantagen.

Ministerbesøg

Den 17. august glædede vor kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen os og Slottet med et længe planlagt besøg. Fra magasiner, værksteder og nogle af udstillingerne gik

turen ud i det fri for at se på vore husdyr af gamle racer, den Landbrugsbotaniske Have og æbleplantagen. Emner, som havde stor interesse. Det glædede os meget at vise Den Levende Kulturarv frem og høre Elsebeth Gerner Niensens væsentlige spørgsmål og spændende kommentarer. Formidlingen af Den Levende Kulturarv ligger bestemt ministeren på sinde. Vi er helt klar over, at museet ikke kan overleve alene på genstandsudstillinger. Hele området bør udnyttes og levendegøres. Den Landbrugsbotaniske Have, Husdyrene af de gamle danske racer og Æblehaven er her meget væsentlige sider af et levende museum. Hvis ikke museerne følger med udviklingen i samfundet og etableringen af de mange oplevelsescentre, mister de kulturhistoriske museer nemt deres aktualitet og interesse. Udviklingen i Dansk Landbrug siden oldtiden kan godt skildres ved indendørs udstillinger med redskaber og plancher og tekster, men det er ikke nok i dag. Hvad blev redskaberne

Den 17. august havde Museerne på Gl.Estrup besøg af Kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen. Museerne blev vist frem både ude og inde og her var det vigtigt for os, at fortælle om Den Levende Kulturarv, gamle danske husdyrracer og landbrugets gamle kulturplanter.

Ved pløjedagen den 26. september blev der konkurreret i pløjning med heste, med veterantraktorer og med moderne traktorer. Der blev demonstreret gamle jordbearbejdningsredskaber og Kongskilde Maskinfabrik demonstrerede deres store pløve og såsæt.

brugt til? Til at dyrke planter til foder til mennesker og husdyr. Men hvad var det for planter og dyr, man havde førhen? Hvordan så de ud osv. Den Levende Kulturarv er vigtig at bevare og vise frem, og det er det, Landbrugsmuseet i det stille har arbejdet på siden begyndelsen af 90-erne.

Kongskilde Maskinfabrik og Pløjedag

Den 26. september åbnede en udstilling om Kongskilde Maskinfabrik, som netop havde 50 års jubilæum. Fra gnistslukker, kornblæser og fjedertandsharve til store såsæt, radrensere, korntørringsanlæg og vendepløve blev vist både indendøre i hal 3 samt udenfor. Der var montre og tekst om fabrikens historie samt videofilm om de nyeste redskaber i brug.

Samme dag var der igen pløjedag med demonstration af ældre jordbearbejdningsredskaber fra museets samlinger. Der var konkurrence for hestepløjere, for Motor- & Traktorklubben "Jyllands" veterantraktorer samt for to af Djurslands Landboudoms

foreninger. Kongskilde udstillede og demonstrerede flere af deres store og nyeste redskaber. Vejret var ikke det bedste. Det holdt næsten tørvejr hele tiden, men var gråt og mørkt med et par enkelte byger. Trods dette var der mange besøgende og stor aktivitet ovre på den store "Venneforeningsmark". Vi måtte erkende hvor meget plads, der skal til for virkelig at vise alle disse aktiviteter. En god dag blev det.

Æble- og Syltedag

Allerede søndagen efter var der Æble- og Syltedag, som dette år var udbygget væsentligt. Uden for indgangen blev der solgt masser af æbletræer af 65 gamle sorter. Der blev lavet æblemost og solgt æbler. I Æbleplantagen bagest i Slotsparken viste frugtavlser Herluf Nielsen, hvordan man beskærer æbletræer, og hvordan man i øvrigt plejer træerne. Inde i Museet var der nok at se og smage på. Et utal af madreter, hvor æbler indgår, nye såvel som gamle, kendte såvel som mere ukendte, så her gik man ikke forgæves.

Den 4. oktober var der æble og syltedag, hvor der var mange aktiviteter både ude og inde. Indendøre vistest bl.a. hvordan man laver æblegele.

"Havet"

Østjysk Vævekreds viste fra 9. oktober deres 25. års jubilæumsudstilling i museets forhal. Spændende og flotte tekstiler, keramik, smykker, glas og skulpturer. Alt sammen inspireret af temaet "Havet". Sammen med åbningen var der arrangeret foredrag og violinmusik. Det var et meget smukt og stilfuldt arrangement. Publikum har siden vist stor interesse for udstillingen.

Figurerne fra Frihedsstøtten

Årets sidste særarrangement blev en lille særudstilling af de originale marmorskulpturer fra Frihedsstøtten i København. Som bekendt kunne den gamle Frihedsstøtte fra 1792 ikke holde til mere på sin udsatte plads på Vesterbrogade over Banegraven ved Hovedbanegården. Især den tiltagende bilos havde tæret på både sandsten og marmor.

Der blev derfor fremstillet en ny kopi af den gamle hæderkronede støtte, som blev afsløret på Grundlovsdag. Men hvad med den originale støtte. Ja, sandt og sige kom vi for sent til at redde noget af selve sandstensstøtten. Men de fire 3 meter høje marmorfigurer, hugget af datidens kendte billedhuggere, som symboliserer Troskab,

Borgerdyd, Tapperhed samt Agerdyrkning, var bevaret og til at vise frem endnu. De var vejr- og forurenings mærkede, men stadig præsentable med deres slidte ynde. De to marmorrelieffer blev også vist sammen med en plancheudstilling, som tidligere havde været vist på Thorvaldsens Museum.

Københavns Kommune, der ejer Frihedsstøtten, var så beredvillig at deponere de 4 figurer og reliefferne på Landbrugsmuseet, således at de fremover kan pryde forhallen og indgå i den planlagte ændring og nyopstilling af en udstilling i hal 1, der skal vise landbruget i Oldtid, Middelalder og Nyere tid. Udstillingen vil slutte med Stavnsbåndsløsningen og dermed føre frem til udstillingen i Hal 2. Figurerne fra Frihedsstøtten vil her være særdeles markante genstande, der kan fortælle om de store og betydningsfulde reformer, som ændrede vort landbrugssamfund og førte frem til det landbrug, vi har kendt indtil de seneste år.

Pløjemand og Skitsebog

Andelsfonden har med en toårig bevilling støttet museet med midler til køb af "Landbrugskunst". Resten af disse midler blev i 99 brugt til at erhverve A. P. Madsens flotte maleri "Bonden pløjer sin mark" fra 1874. Motivet viser en bonde i egnsdragt, der går bag sit studespand og pløjer med en, dengang nymodens, smedet svingplov. Studene, der er af den gamle jyske grå- og sortbrogede race, har et karakteristisk stavseletøj, kranset omkring halsen, hvilende på flettede halmpuder. Maleriet viser en typisk og meget detaljerig landbrugsscene. Billedet supplerer samlingen godt, og det spiller op til maleriet med et studespand, der trækker en hjulplov.

Maleren A. P. Madsen (1822-1911), der bl.a. var kaptajn i militæret, er en i museumskredse kendt dansk topografisk maler, der bl.a. udførte mange tegninger og akva-

reller til Nationalmuseet af oldtidsminder. Til den store Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i 1888, udførte han en række, lidt skitseagtige, malerier af arbejds-scener i landbruget, hvoraf en enkelt med et tospand af stude, der trækker en hjulplov og et billede med et hestespand, der trækker en sjællandsk krog, er bevaret i museets samling. Se omslagets forside.

Da Andelsfondens penge ikke slog til i forbindelse med dette auktionskøb, trådte C.A.C Fonden beredvilligt til og supplerede, så vi ikke fik underskud på vor indkøbskonto. Denne gave er vi naturligvis meget glade for.

Hos en Antikvarboghandler i Købehavn fik vi en dag forevist en skitsebog i kassette. På titelbladet står anført: Tegnebog for Rasmus Tørslev den 22. November 1795. Mange af tegningerne viste landbrugsredskaber så som en "flyttelig faarefold", en kar-

toffelrivemaskine, flere hestegange med tærsketromler (et ellers meget sjældent redskab i dansk landbrug) endda et med et tilhørende hus, jordflytningsredskaber, raspemaskiner, så- og raspemaskine, flere landbrugsbygninger, kroge til at holde stråtaget fast i stormvejr, flere mælkekærner med træk, en mostpresse, hegn til en gårdsplads, en trækker til hø i vand og på land, flere lugejern, en stenbærer og stenvogn, samt ikke mindst tegninger af kløverhøstmaskiner efter det Galloromanske princip (fra det 3. århundrede e. Kr.) og en kløverkærre.

Med dette fyldige indhold af landbrugs-tegninger havde skitsebogen stor interesse for museet. Her trådte C. A. C. Fonden også beredvilligt til, så den kunne erhverves. Men hvem var Rasmus Tørslev? Han viste sig at være kaptajn i militæret, landmåler og senere landinspektør, født i 1761 og død i Randers 1837. Han indsendte fra Østjylland

Maleri af A.P.Madsen, 1874. En mand pløjer med jyske stude og en dengang nymodens smedet svingplou.

bl.a. flere "opfindelser" og andragender til Det Kongelige Danske Landhusholdnings-selskab fra 1809 om hørberedningsmåde, tørveælningsmaskine, om tiendespørgsmål, og om tørvemoser. Afbilledningerne af tærsketromlerne i "Tegnebogen" er allerede medtaget i Holger Rasmussens artikel om Tærskning, da det er de tidligste tegninger af tærsketromler brugt her i landet. Så blot af denne grund er bogen særdeles spændende.

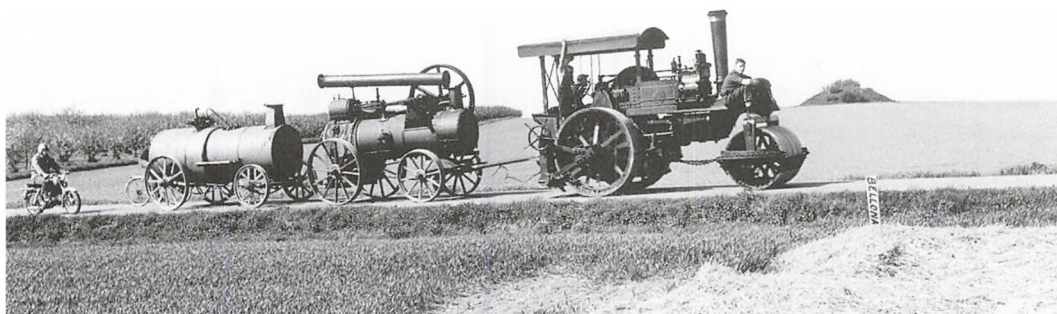
Lokomobil på vandring

I 1970 modtog museet et Marshall lokomobil no 34193 fra 1900 af Københavns Kommune, fra Vandværket i Ågerup på Sjælland. Lokomobilet havde sammen med en Atlas dampkedel sidst været brugt under krigen, mest til prøveboringer og prøvepumpninger. I egentlig drift havde det sidst været i 1934. De var blevet holdt istand og trykprøvet sidste gang i 1962 og blev så afmeldt ved synet i 1969. "Damptromleklubben" ville meget gerne sætte lokomobilet i køreklar stand for museet, og de transporterede denne og dampkedlen til Tåstrup den 24.5.1970. Trækraften blev leveret af en Marshall

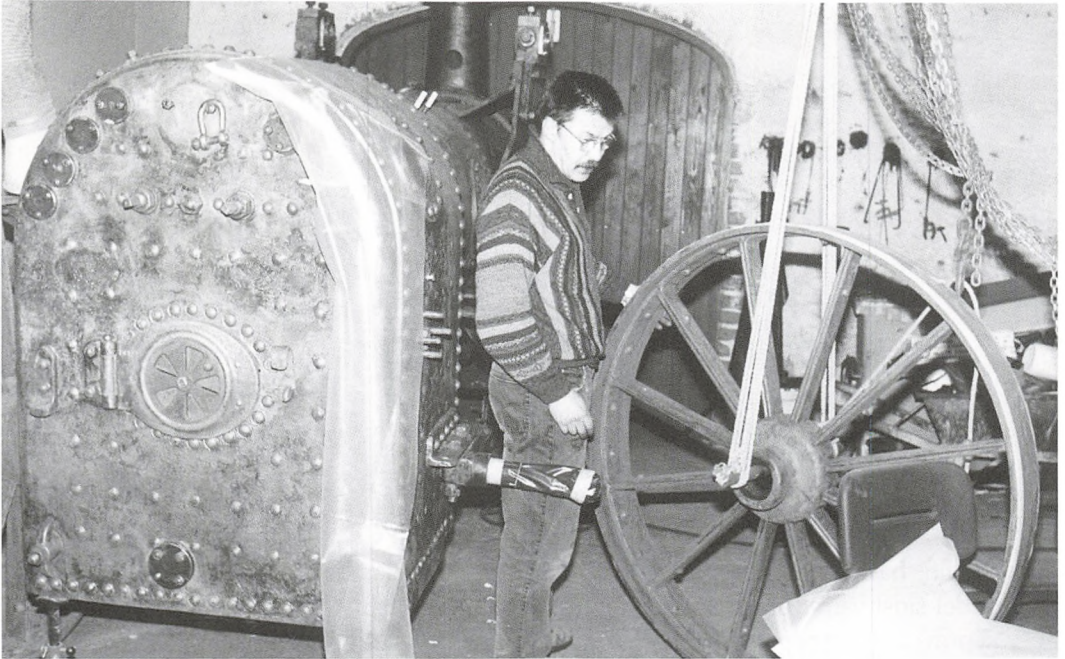
damptromle, så det tog 4-5 timer at køre de 13 kilometer fra Pumpestationen i Ballerup. Et spændende syn må transporten have været, og på fotografiet ser man også et par interesserede kørere følge efter. Der blev brugt 2 sække kul og 1.500 liter vand under turen.

Hvad der derefter skete med lokomobilet er i dag ikke helt klart. Helt istandsat blev det ikke, vist snarere tværtimod. På et tidspunkt fik Jens Lauritsen fra Motormuseet ved Hadsund det op for at skulle sætte det istand. Her henstod det desværre stadig urestaureret i 1998, så det blev hentet hjem til Gl.Estrup. Nu gik en af vore midlertidige ansatte, Niels Harboe, i gang med opgaven. Det tog sin tid, for der var mange andre opgaver, han også skulle løse. Og arbejdet skulle gøres grundigt.

Det stod tidligt klart, at funktionsdygtigt ville lokomobilet ikke kunne blive igen, da der manglede for mange dele hertil. Så det blev besluttet at lukke alle huller, lave nogle nye dele hist og her, og særlig dreje mange nye bolte og møtrikker. Lokomobilet blev rensat, grundet og malet for så igen at blive samlet og stillet op ved landevejen som et

Den mærkelige transport af en Marshall lokomobil og en Atlas dampkedel, der trækkes af en damptromle på vej til Tåstrup, den 24.5.1970. Lokomobilet var skænket til Landbrugsmuseet af Københavns Kommune og skulle nu sættes istand af Damptromleklubben.

I 1998 påbegyndtes istandsættelsen af Marshall lokomotivet på Gl.Estrup, efter at det i flere år havde stået hos Jens Lauritsen, på hans Motormuseum ved Hadsund for der at blive sat istand. Nu står det rimeligt restaureret som vartegn ved indkørslen til Museerne.

vartegn for Landbrugsmuseet. Der findes to andre lokomotiver i samlingen. Et i Besøgs-magasinet og et i hal 2 i udstillingen Landbrug og Teknik 1800 – 1960. Nu står det 3. så i dag ved vejen og minder de forbigående om, at her er det værd at stoppe og kigge inden for.

Gamle Plovspor

I august ringede Skjern Egvad Museum og spurgte om Landbrugsmuseet var interesseret i at besøge og evt. undersøge nogle gamle plovspor, som var dukket op under arbejdet med at føre Skjern å tilbage til sit gamle løb. Der skulle laves nogle nye diger på grænsen mellem det fremtidige område, der kunne blive oversvømmet og ind til de områder, hvor der fortsat er dyrkede marker. Derfor skulle der afgraves lange baner, hvor mulden blev taget af. Under det nuværende muldlag var der et klæglag fra

en tidligere oversvømmelseshorizont.

Under klægen fandt man brede mørke plovspor, der tydeligt viste at de var lavet med en muldfjælsplov. Skjern Egvad Museum havde sat dateringen til det 3. århundrede efter Kristi fødsel. For spor af muldfjælsplove i Danmark er det en usædvanlig tidlig datering. En række personer med interesse for marskgeologi og for plovspor, mødtes på åstedet den 31 august. Vi gravede, snittede, fladeskovlede og diskuterede de fremdragne plovspor. At sporene var lavet af en plov med muldfjæl, der således havde vendt furen, var der ingen tvivl om, men den meget tidlige datering var vi flere der tvivlede på. Der blev taget flere prøver til datering og de viste, at sporene skulle være fra 8-900 årene e. Kr. og således fra Vikingetiden. Det ville passe bedre med indførelsen af muldfjælspløven i Danmark. Men det gør bestemt ikke plovsporene mindre interes-

Under nogle marker op til Skjernå, blev der under muldlaget fundet et gammelt klæglag og herunder igen en horisont med gamle plovspor. Her viser markforsker Viggo Nielsen, Roskilde, hvordan man ser, at sporene er lavet af en plov med muldfjæl, som har vendt furen, sådan som vi kender det i dag. Dateringen af sporene til Vikingetid er spændende.

sante. For disse spor er stadig nogle af de tidligste vi har, og så er de pløjet op i såkaldte højryggede agre, ved at man pløjer mere ind mod midten og får en ryg her og derved får dræningsfurer mellem de smalle agre/marker. Vi venter på den endelige datering og bestemmelse af de geologiske forhold, før de endelige konklusioner kan drages.

Der er blevet taget aftryk af plovsporene både i fladen og i snit, som skal bruges i den kommende udstilling om landbrug i oldtid og middelalder, som skal indrettes i en del af hal 1 på Landbrugsmuseet.

Udstoppede husdyr

Til Dyr lægeudstillingen blev der udstoppet en ung ko af rød dansk malkerace, som naturligt står ved den praktiserende dyrlæge. Senere vil koens skelet indgå i museets samling samt en kalv af tilsvarende race. Alt sammen muliggjort ved en donation fra KFKs Fond. Det er tanken at fortsætte med andre udstoppede husdyr af gamle racer, således at museet også indendørs kan vise de gamle husdyr og dermed levendegøre udstillingerne. Med den gunstige ordning med tilskud fra amtskonserveringen, er der mulighed for i årene fremover at fortsætte opbygningen af denne samling af udstoppe-

de husdyr. En ko af jysk gråbroget race er allerede i arbejde. Der er flere dyr på lager, som i årene fremover kan udstoppes under Amtskonserveringen.

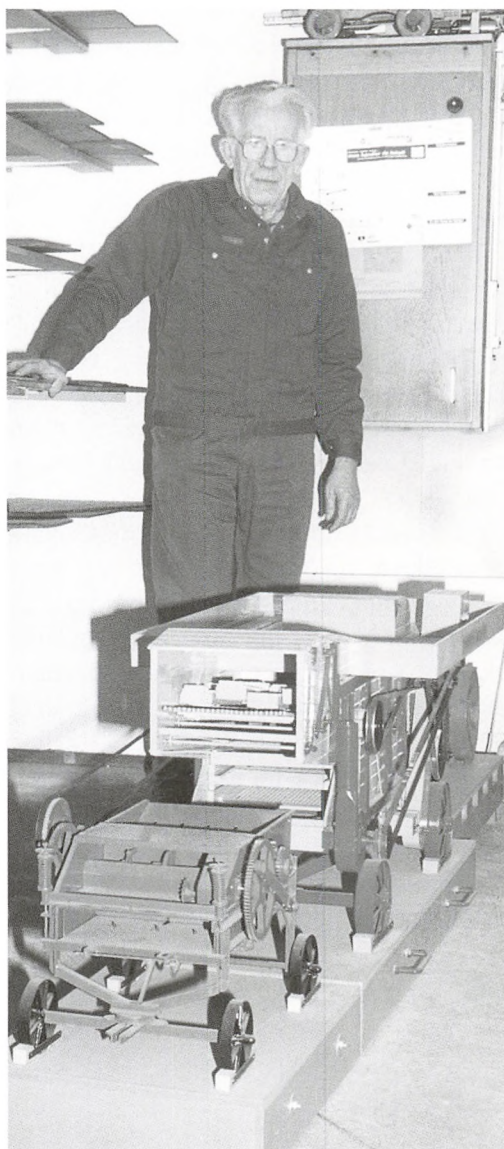
Den levende Kulturarv

I begyndelsen af 1990'erne erhvervede museet med støtte fra Venneforeningen de første husdyr af gamle danske racer, køer af Rød Dansk Malkerace og Jysk Kvæg samt klitfår. I 1993 indgik man et samarbejde med Århus Amt om etablering af en Landbrugsbotanisk have. Det var Finn Tuxen-Petersen, der klart så, at Landbrugsmuseet burde blive mere levende, og at det ikke var nok kun at vise landbrugets gamle maskiner og redskaber, men at man også burde vise de husdyr, man havde haft tidligere og se de planter man havde dyrket førhen. Nye racer, som kvæg af dansk korthorn og dansk jersey, er senere kommet til, mens især bestanden af det grå- og sortbrogede kvæg er forøget med dyr af andre kvæglinier, igen med støtte fra Venneforeningen. På fjerkræsiden er antallet af dyreracer også forøget, og der er gravet sø og anlagt vej hertil på Komiesseengen.

Den Landbrugsbotaniske Have er vokset til, og antallet af gamle kulturplanter er forøget. Æblehaven i Slottets park er kommet til, ligesom museet har lånt en del af Venneforeningens mark til folde til husdyrene og til mindre marker, hvor bl.a. gamle korn- og roesorter bliver vist. Alt dette har ført til, at Kulturministeriet har godkendt, at Landbrugsmuseet også formidler Den levende Kulturarv, og der er dermed føjet et nyt væsentligt arbejdsfelt til museet virke.

Der er udarbejdet et projekt "Den levende Kulturarv, gamle danske husdyrracer og landbrugets gamle kulturplanter", hvor særlig opførelsen af stalde til museets nuværende og kommende bestand af husdyr samt udstillingsfaciliteter hertil, er den

første etape. Fra foreningen Plan-Danmark og Landbrugsrådet er der bevilget midler hertil, ligesom Kulturministeriet har afsat midler på Finansloven til køb af "Polakmar-

Svend Møller, selv gammel landbrugssmed og maskinbygger, har gennem de sidste 10-12 år brugt sin tid på at bygge nøjagtige modeller af landbrugsredskaber. En del af hans samling blev vist på Modeludstillingen i 1997. Nu er hele samlingen, ca. 140 stk., erhvervet af museet.

ken" og til opførelsen af et staldkompleks her. Der er udarbejdet en helhedsplan for Gl. Estrupområdet, som bl.a. tager højde for staldbyggeriet, og man venter nu på udarbejdelsen af en lokalplan for området for at kunne gå i gang med dette staldbyggeri. Etableringen af dette center med adgang for publikum og med udstillingsfaciliteter vil være et meget stort skridt fremad med formidlingen af Den levende Kulturarv.

Svend Møllers Modelsamling

I 1997-98 viste museet en stor samling af Modeller og Landbrugslegetøj, der startede med modellerne fra Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab fra 1770, og Landbohøjskolens Modelsamling og sluttede med flere private modelbyggeres samlinger. En væsentlig del heraf var Svend Møllers samling af landbrugsmodeller, som han har lavet de seneste 10-12 år. Som gammel landbrugssmed og maskinbygger er hans modeller meget nøjagtige. De viser næsten alle former for hestetrukne landbrugsredskaber f.eks. plove, harver, tromler, aflægger m.m. Svend Møller syntes, at denne fine samling på ca. 140 stk. skulle tilfalde Museet. Med hjælp fra Karle- og Pigelauget, Venneforeningen og Statens Museumsnævn blev en overdragelse aftalt. Hermed er Museets fine og store samling af Landbrugsmodeller forøget på allerbedste måde.

Resultatkontrakt

2000-2003 og magasinleje

I 1999 blev der udformet en resultatkontrakt for de næste 4 år, hvor der fra Kulturministeriet kommer øgede midler til bestemte formål: Registrering og revision af de gamle genstandskort, der er indført på EDB, samt til konservering, særlig af de mange landbrugsredskaber, der skal flyttes ud af Bygning 2, Ridehuset, som endelig skal bygningsrestaureres i år. Der er afsat midler til opbygningen af en ny udstilling i hal 1, der skal omhandle landbruget i oldtid og middelalder og nyere tid op til år 1800. Der kommer senere også midler til påbegyndelse af indsamlingen og dokumentation af landbrugsredskaber fra perioden 1960-1990. Her har Kulturministeriet også godkendt en indsamlingsplan for disse typer af genstande, og en kassationsplan for dubletter og særligt medtagne og ukomplette genstande i samlingerne. Der skal fortsat udgives årbog fælles med slottet, og sluttelig skal der udgives to større arbejder, som er resultatet af museets forskning i Den levende Kulturarv. Sidst er der indgået lejekontrakt om en af hallerne på Kartoffelmelsfabrikken i Auning, så museet kan få forbedret sine magasinforhold for de mange genstande, der står under lidet tidssvarende forhold bl.a. i Bygning 2 og i de to drivhuse, så der er også håb for samlingerne her.

Årets gang på Herregårdsmuseet

Af Vibeke Nielsen

1999 blev på mange måder et ejendommeligt år for Herregårdsmuseet. Heldigvis i de fleste henseender et godt år. Ikke så meget anderledes end de foregående hvad besøgstal angår, men anderledes i andre retninger, herunder også sider af dagligdagen, der vedrører publikum.

Det blev således året med museets første egentlige særudstilling. Den blev til i forbindelse med 1999's rolle som middelalderår. Det lod sig dog kun gøre ved at inddrage et rum af den faste udstilling. Når det blev netop Kapellet, hænger det sammen med, at museets eneste middelalderlige genstand befinder sig der i forvejen og ikke er sådan at flytte rundt med. Det er granitdøbefonten. Den blev udført sidst i 1100-tallet af stenmester Horder. Omkring den, og en lignende fontefod udlånt fra Hvilsager Kirke, opbyggedes en fotostatudstilling af Horders andre kendte værker, fotograferet af Århusfoto-grafen Poul Pedersen. Emnet viste sig at have manges interesse.

I sommer fik museet et stort maleri, som tidligere har hørt til på Gammel Estrup, tilbage til stedet. Det er et helfigurportræt af kammerjunker Jørgen Skeel, 1656-95, malet af en ukendt kunstner. I "beboet tid" havde det sin plads i Hovmestergangen på 2. sal, og der skal det engang igen hænge. Men da der endnu ikke er mulighed for at åbne denne etage for publikum, kunne man naturligvis ikke gemme en ny erhvervelse væk der, så det har fået en midlertidig plads i tårnværelset ved Riddersalen. Det var i et medlem af ejerslægtens besiddelse, idet ægteparret Berte og Holger Langvold havde det hængende. Fru Langvold er født Skeel. Det

kræver stor plads, hvad der kan være et problem i et privat hjem. Takket være en donation fra Jyllands Postens Fond kunne museet tage imod et tilbud om at købe det.

En stor sag blev afsluttet i 1999: Restaureringen af de flamske gobeliner i Riddersalen. Det har været en sej omgang at komme igennem, 6 år og 5 måneder har det taget, og det kom til at koste 800.000 kr. Flere har bidraget med hjælp til projektet: Statens Museumsnævn og Århus Amts Museumsråd, men især C.A.C. Fonden, som alene gav næsten halvdelen. Som omtalt i en tidligere årbog afslørede der sig desuden spændende ting bag gobelinerne.

Allerede for nogen tid siden var gennemgangen af hele hovedbygningen ved arkitekt, konservatorer m.fl. afsluttet og havde resulteret i en diger rapport, der fik betegnelsen generalplanen. Den redegør for, hvad der udvendig og indvendig, oppe og nede bør gøres, hvis hele huset og de nærmeste omgivelser skal være i bedste stand på én gang, noget der i øvrigt næppe nogensinde har været tilfældet før. Generalplanen har dannet grundlag for ansøgninger om økonomisk støtte til gennemførelsen.

I 1999 tilsmilede heldet Herregårdsmuseet. Efter ansøgning fra museet og besøg på stedet af direktør Ove Hornby besluttede A.P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formål at bevilge museet de 3.7 mill. kr., som er nødvendige for endelig igen at få en rigtig teglstensbro over den ydre voldgrav og restaurere den gamle bro over den indre. Den nye bro skal hvile på de gamle fundamenter fra forgængerens, der blev revet ned i 1975, og bliver i

øvrigt meget lig den eksisterende bro over den indre voldgrav. Plankebroen forsvinder omsider. Man må nok egentlig sige, den har gjort det godt. Den blev anlagt som "en absolut ganske midlertidig nødløsning". Havde den fået lov at ligge der fire måneder til, ville den have nået sit 25 års jubilæum! Men det syntes A.P. Møller og Herregårdsmuseet altså ikke, den skulle have lov til.

Påbegyndelsen af arbejdet har givet anledning til en helt speciel begivenhed. Som man kan regne ud, bliver der en periode, hvor plankebroen er fjernet, mens den nye bro bliver bygget. Men det skulle jo helst hele tiden være muligt for museums-gæsterne at komme frem og tilbage mellem begge museerne og parkeringspladsen. Det

problem er blevet løst, ved at ingeniørtropperne fra Skive har bygget en midlertidig bro lidt nordligere. Det betragtes som en øvelse for dem at bygge den i februar og fjerne den igen til sommer, når det store brobyggeri er afsluttet. Der var mange andre end os selv, der syntes, det var sjovt at se de 20 soldater arbejde med opførelsen, en del af tiden iført waders midt ude i vandet, men også 5-6 mand i trav med de store bjælker på skuldrene. De klarede opgaven på 3 dage.

Dette var i store træk årets gang på Herregårdsmuseet. Det vil samtidig være undertegnedes sidste bidrag af den art. Når den næste årsberetning skal skrives, er det forlængst en anden, der har taget over.

Historien om væggen og gobelinerne

Af Vibeke Nielsen

Det er december 1992. Det er koldt, også inde bag de tykke mure i Gammel Estrups hovedbygning, for der kom ikke nogen varmebølge sidst på sommeren, som vi så gerne vil have her. Og så virker det endnu koldere i den store sal, nu man ser den nøgne hvide væg i det ene hjørne. Alligevel er det en festdag. Efter at have vidst i nogle år, at det var tiltrængt, sender vi nu de to første gobeliner til Brede, hvor folk med forstand på de dele skal gøre dem i stand. Det store projekt er i gang. Vi ved, det bliver dyrt, men på mødet, hvor sagen senest blev diskuteret, havde den rare dame, som kender en kasse med guld, udtalt, at nu syntes hun, vi skulle se at komme i gang. Vi vidste, at så ville hun tage noget af guldet op og give os det, hvis det blev nødvendigt. Vi vidste også, at det ville blive en langvarig affære, for der er 8 i alt, 8 store flamske gobeliner, hver med billede af en herregård, og alle 8 havde de samme ejermand på den tid, d.v.s. for 300 år siden, da Hr. Jørgen Skeel til Gammel Estrup bestilte gobelinerne hos Berend van der Eichen.

Idag kan vi ikke vide, hvor længe væverne var om at fremstille dem, kun at de ikke var færdige, da Jørgen Skeel døde i 1695. Til gengæld ved vi, at den restaurering af dem, der gik i gang den decemberdag i 1992, kom til at tage 6 år og 5 måneder. Berend van der Eichen skal have haft mange folk i arbejde, hvis han skal have klaret opgaven hurtigere. Men det havde han måske også.

Et år senere, i december 1993, kom Ulstrup og Rosenlund hjem, og - oh skræk og rædsel! - Gammel Estrup rejste. Fra da af og til den kom hjem 7 måneder senere, var

det som at gå om bord på et skib med 30 grader slagside, når man kom ind i salen.

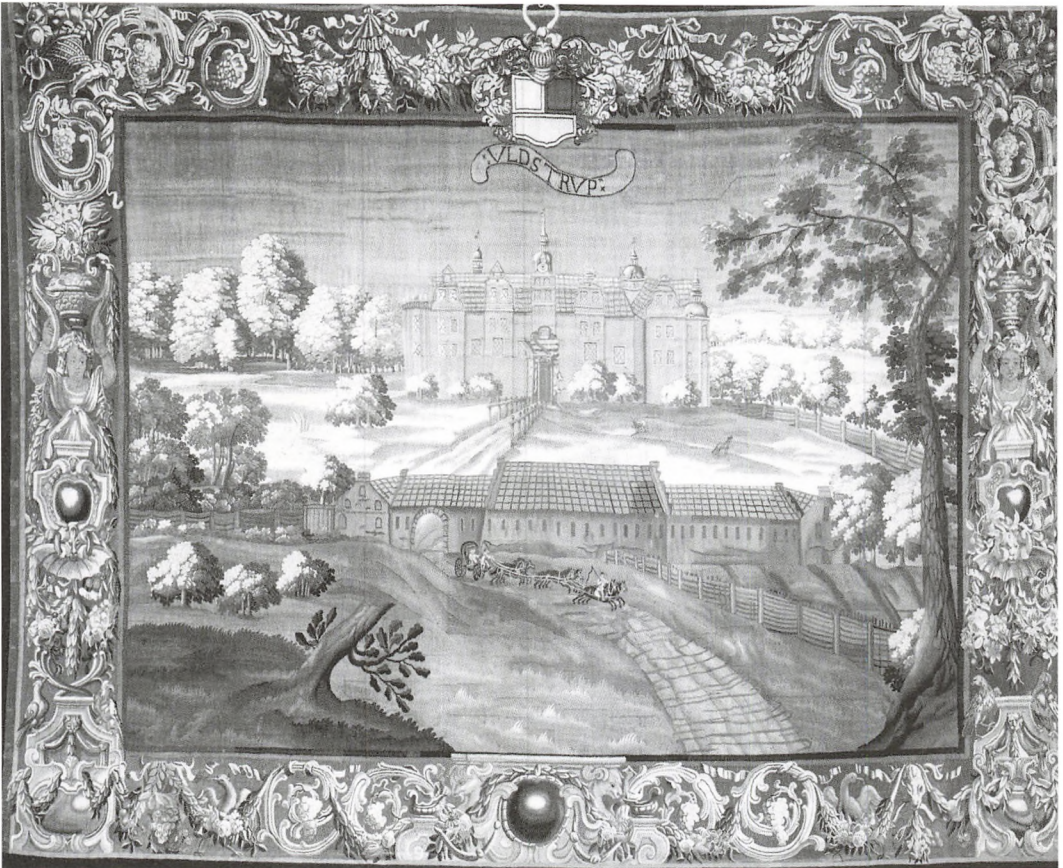
Så gik det ellers slag i slag turen rundt. Den ene gobelin efter den anden tog turen til Brede, hvor de kloge folk reparerede brist i det gamle stof, satte forstærkning på bagsiden, hvor der brug for det, og rensede dem, så farverne blev klare igen. Så blev der sat velcrobånd langs kanten, så de kunne hænge fast i hele overkanten og også styres lidt ned langs siderne. Så skulle der ikke blive brist i stoffet igen, sagde de derovre på den anden side af vandet. Og de må jo vide det.

Imens skulle vi enfoldige jyder selv reparere væggen, der så bar og hvid ud. Det blev vist ikke morsomt. Jo, det gjorde! Hvad de vægge gemte, havde vi slet ikke kunnet forestille os. Det er jo egentlig en anden historie, men vi kan da godt lige kaste et lille blik på den. Bag Gammel Estrup havde der engang været en kamin, som så, måske netop da gobelinerne skulle hænges op for første gang, blev erstattet af den dejlige norske ovn, som egentlig godt kunne bruges endnu, hvis vi måtte. Men det må vi ikke for en brandmand, som så godt kan lide at bestemme. Bag Ulstrup og Rosenlund viste det sig, at der slet ikke havde været dør der midt på væggen, hvor man nu går ind i salen. Nej, der havde været døre ude i siderne. Og bag Krenkerup afslørede sig et vindue, som bekræftede, at kun dertil gik huset, før man begyndte at lave om på det for næsten 400 år siden.

Men det meste af tiden måtte vi jo se på den bare hvide væg bag den bortdragne gobelin, og det var kedeligt. Til sidst blev vi

Ørbæks forside efter restaurering. Den er manges yndling på grund af det morsomme billede af en hujplov i brug.

I forbindelse med restaureringen blev hver gobelin fotograferet før og efter og fra forsiden og bagsiden. Her ses Ulstrup's forside efter arbejdet, altså lige før den kom hjem igen som den første.

så kede af det, at vi hentede nogle billeder ovenpå, hvor vores gæster foreløbig ikke kommer, og hængte dem på den tomme plads. Ja, da de to allersidste var borte i 1998-99, lavede vi ligefrem en mini særudstilling af en bestemt malers billeder af familiemedlemmerne; men det er en helt anden historie.

Hver gang en gobelin vendte hjem fra sin rejse, skete der helt de samme ting. Tømrer Michael Hedemann blev tilkaldt for at forarbejde og opsætte nye trælister til ophængning. Vi skulle jo ikke have noget af skadedyr. Så slog han sammen med museumsbejnt Kjeld Thomsen velcrobåndets anden del på listerne. Endelig, nu kunne den hjem-

vendte hænges op. Det foregik ved, at Michael og Kjeld langsomt gik op ad hver sin høje stige med hver sit gobelinhjørne i hænderne. Man skal have prøvet at løfte en gobelin for at kunne forestille sig, hvor tung den opstigning var. Desuden måtte de som oftest tage den ned igen og begynde forfra, fordi et eller andet var blevet lidt skævt. Der gik nemt en halv dag med det.

I maj 1999 var Sostrup og Ørbæk som de sidste hjemme og skulle hænges op. Med Ørbæk gik det som så ofte før. Så skulle Sostrup som det flotte punktum på plads. Kjeld og Michael kiggede lidt på den og greb så hver sit hjørne. Opad gik det i adstadigt tempo. Øverste trin, trykke velcro-

båndets to dele sammen, glatte lidt efter, så ned igen. Stigerne skubbes væk, nogle skridts afstand for at bedømme resultatet (de var lige ved at bakke ind i os to tilskuere begge ved navn Vibeke). Og pludselig så vi alle fire, at miraklet var sket: den hang perfekt i første forsøg. Michael, tilfreds: "Nu har vi lært det."

Kjeld, halvtrist: "Tjah, men hvad skal vi nu bruge det til?"

Så for at ikke al den ekspertise i gobelinophængning skal gå tabt, skulle vi måske på dette sted i historien komme i tanker om, at "Fugletæpperne" også skal restaureres og hænges op (når den sal er restaureret). Det er bare et spørgsmål om en tilsvarende skilling på ca. 800.000 der skal til. Det er ganske vist, for det har det nu afsluttede projekt kostet. Så der blev brug for at tage af kassen med guld, som den rare dame dengang kendte nøglen til. Nu er der andre, der har nøglen, men kassen findes stadig et eller andet for de fleste ukendt sted, og der blev brug for den, den betalte faktisk en stor del af det de kloge folk i Brede gjorde for os herovre i Jylland.

To Tærskeselskaber på Stevns

Af Henning Bencard, Rødvig

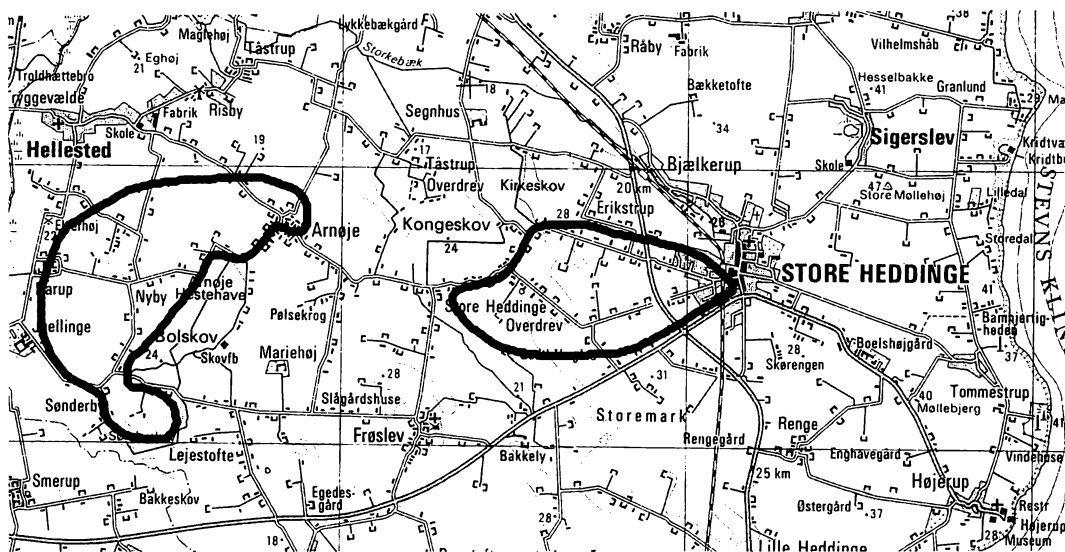
Skiftet mellem det 19. og det 20. århundrede var en turbulent, spændende og interessant tid, både politisk, erhvervspolitisk og teknisk udviklingsmæssigt. De gamle politiske opdelinger barslede med nye partidannelser. Erhvervsorganisationerne fik øget magt og indflydelse. De tekniske fremskridt i vore nabolande, navnlig England, skabte en lettere tilværelse, ikke mindst for landbrugs-erhvervets udøvere. Andelsbevægelsen var veletableret og ville vise, at tekniske fremskridt også var tilgængelige for det mindre landbrug. Her tænkes på brugene under ca. 12 ha.

Et af de mest fysisk krævende arbejder på den tid var tærskningen med plejl. Et hårdt slid, oftest med et ikke særligt tilfredsstillende resultat. Dårlig udtærskning, mangelfuld separering af korn, avner og strå. Der var dog nogle tærskværker i brug på nævnte ejendomsstørrelse, pigtærskere og lignende drevet af hesteomgange. Endvidere blev der lavet langhalm, altså tækkehalm, på dertil indrettede maskiner. Men fælles for de maskintyper var, at de var temmelig primitive, og ikke forsynet med hverken halmrystere og solde. Det kan her nævnes, at der allerede i 1857 blev produceret en sådan tærskemaskine her på egnen, på "Bjælkerup Jernstøberi".

Samtidig var de teknisk avancerede, dobbeltrensende tærskværker drevet af lokomobiler en realitet på det store landbrug, og havde været det i temmelig mange år. Det mellemstore brug betjente sig, når der ikke blev brugt plejl, af såkaldte enkeltrensere, pig- eller stifttærskere, drevet af enten hesteomgang eller vindmølle.

Alt i alt var der god grund til at nytænke, og med baggrund i nogle af de betragtninger, jeg har omtalt i indledningen, begyndte man at gå sammen og danne såkaldte tærskeselskaber. Det blev i hvert fald navnet her på denne egn. I de næste 50 til 60 år, kom de til at præge livet på landet i efterårs-månederne, og jeg vil vove den påstand, at den omtalte brugsstørrelse på den måde fik en mulighed for at øge produktionen til gavn for landet, og udøverne for at få et bedre liv. Man kan selvfølgelig spørge, hvad alternativet ville have været. Et af svarene må være, at det ville have været dyrere og mere besværligt for den enkelte at få sin høst behandlet. Jeg skal undlade politiske betragtninger i retning af, at det var med til at fastholde en uheldig brugsstørrelse.

Jeg vil nu forsøge at beskrive to selskaber, nemlig "Tærskeselskabet Fremad" som havde hjemsted i Store Heddinges vestlige omegn og "Arnøje Motortærskeselskab", som havde sit centrum på Veststevns. Deres respektive områder fremgår af kortudsnittet side 6. De stiftende generalforsamlinger fandt sted hhv. 1908 og 1911. Der var selvfølgelig mange sammenfaldende bestemmelser i de to selskaber, bl.a. hæftede medlemmerne solidarisk for den gæld man påtog sig ved selve maskininvesteringen, altså kaution, og selskabet kunne ikke ophæves, før gælden var betalt. Ligeledes kunne et medlem ikke forlade selskabet uden at indfri sin part af gælden. Til gengæld var det sådan, at hvis et medlem lovligt ønskede at forlade det gældfrie selskab, fik han del i formuen. Selve bestyrelsen havde vide beføjelser og forpligtelser.

De viste indramninger er tilnærmede, der kan udmærket have været medlemmer uden for. Kort- og matrikelstyrelsen, G11-97.

Materiellet skulle holdes forsvarligt assureret. Selve ruten, som den benævnes, der kørtes ad, var vigtig, og man begyndte næste år i omvendt rækkefølge. Betalingen for det udførte arbejde skulle falde 1. december, og det prompte.

I begge selskaber udlejede man maskinnet, men først når medlemmerne havde fået tærsket. Bestyrelsen skulle hvert år ansætte mandskab til betjening af udstyret, altså ilægger og fyrbøder/motorpasser og knyttemanden, desuden forhandle deres løn og øvrige ansættelsesvilkår. Bestyrelsen bestemte, hvornår sæsonen skulle begynde, dog gaves der to dages frist til klargøring. Aflønning til de ansatte var i begyndelsen dagløn: Fyrbøder 4 kr., Ilægger 3,50. I Arnøje 3 kr. for begge, i alle tilfælde var det inklusiv kosten. Der blev endnu ikke givet noget for opstilling, det kommer senere. Opstillingspengene var i øvrigt også genstand for forhandling. Jeg har i på side 27 opstillet en kurve, som lidt tilnærmet viser lønudviklingen gennem årene. Der er tale om et gennemsnit af de to selskaber for sel-

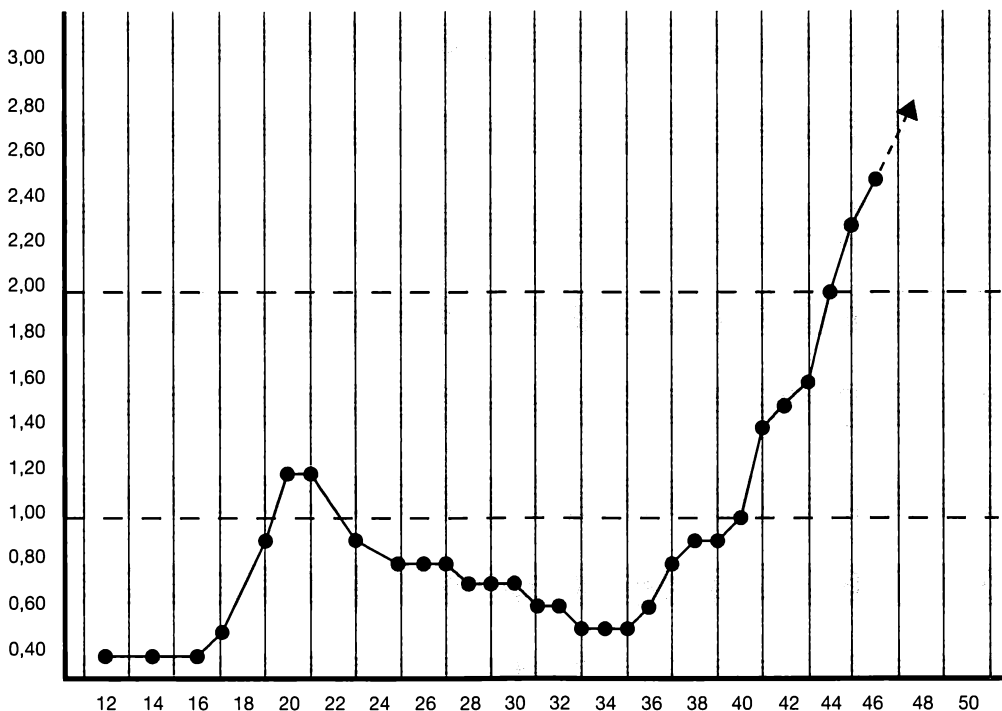
ve timelønnen, opstillingspengene varierer fra år til år, en gennemsnitsberegning her er for upræcis, så derfor er de udeladte. Løn-niveauet var generelt lavere i Arnøje, navnlig i starten. I "Fremad" blev det præciseret, at det ikke var tilladt at give de ansatte ekstrabetaling. Man påtog sig tærskning for andre, men først efter, man var færdig med ruten, eller også inden. Ligeledes påtog man sig frøtærskning uden for den egentlige sæson. Det skal lige nævnes, at tærskning af roefrø blev afslået. I begyndelsen var det den parthaver, som havde fået tærsket, som havde ansvaret for flytningen af værket til den næste i rækkefølgen, men forhandlingsprotokollerne viser, at dette ikke var problemfrit. Men mere om det senere.

Lad os nu se på maskinvalget og investeringen. "Fremad", som lagde ud med ca. 30 medlemmer, valgte et lokomobil som benævnes 3 Hk, et tærskværk 2 fod og 6", altså et 30" værk, og en 20 fods staksætter, alt af "Marshall's" fabrik, som det står skrevet. Man valgte altså et engelsk produkt. Det blev leveret af firmaet "Johan

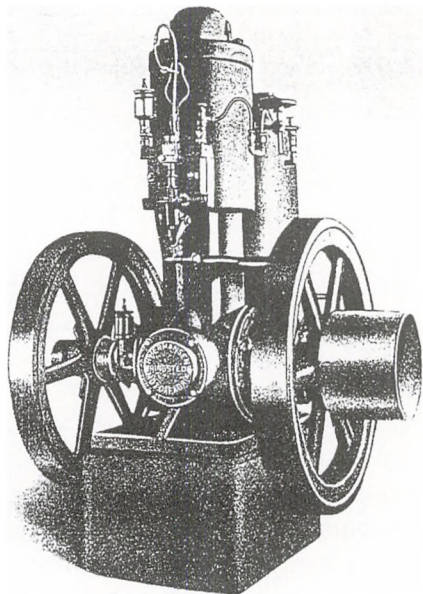
Larsen”, Store Heddinge for en pris af 6.583 kr. “Arnøje Motortærskeselskab” gik andre veje, og købte et 20” “Asnæs” værk af “den forbedrede type”, og en 6 Hk “Ringsted-Motor”, se billede side 28, prisen 2.300 kr. Navnet på sælgeren nævnes desværre ikke, men nogle år senere skulle maskinerne efterses og repareres. Det blev overladt til L.P. Andersen “Bjælkerup Jernstøberi”, og man kan formode, at der er tale om firmaet, der har solgt det .

Her må være plads til nogle betragtninger. Et 30” værk med en kraftkilde på 3 Hk, og et 20” værk med en 6 Hk ditto. Rent teknisk lyder det uforståeligt, al den stund, de effektangivelser på ingen måde er istand til at magte de pgl. maskiner. Der må være tale om typebetegnelser, på samme måde som en Citroen 2 CV jo da yder noget mere end 2 Hk. Jeg skal tilføje, at et lokomobil, var/er

særdeles velegnet til netop at trække et tærskéværk. De massive svinghjul udligner den ofte stødvise belastning. De ældre forbrændingsmotorer, er også udstyret med tunge svinghjul. “Fremad” investerede desuden i en staksætter, se billede side 29. Dermed kunne man få halmen i stak, uden at skulle bære den op. Der var endnu ikke købt halmpresser. I Arnøje måtte de tage det sure slid uden staksætter. Avner og emter blev båret væk, det varede mange år før den første avneblæser dukkede op. Selve tærskéværkerne var dog i selve udtærskeprocesen identiske med moderne mejetærskere, tærskecylinder, bro og halmrystere, dertil et soldsystem med underblæser. “Marshall” værket havde desuden sortertrumle med 3 sorteringer. “Asnæs” værket blev udskiftet i 1916, og det blev præciseret i protokollen, at det nye værk skulle have sortertrumle.

Der er tale om et gennemsnit af aflønningen i de to selskaber, tallene er tilnærmede, og må i det store hele kun tages som et billede af samfundsudviklingen i perioden.

"Ringsted Motoren" var en 2-takts glødhovedmotor, ved navn Petroleums og Raaoliemotoren "Perfect." Vægt ca 790 kg, 370 omdr. Fremstillet på Ringsted Jernstøberi og Maskinfabrik.

Om lokomobiler vil jeg nævne, at det dengang var en udbredt kraftkilde, også udenfor landbruget. Der er her tale om en dampkedel med en ovenmonteret dampmaskine, det hele monteret på fire hjul. En trækilde som ikke var/er ganske enkel at betjene. Den var kulfyret og krævede kul af god kvalitet, bl.a. for at holde et ensartet damptryk og dermed et ensartet omdrejningstal på tærskværket. Det tog mellem en og to timer at få damptryk ved opfyring. Vandforbruget var også af et vist omfang, dertil kom flittig smøring, et sted forlanges der i pris-kuranten 15 øre pr. time til olie, d.v.s. smøreolie. Der fandtes også selvkørende lokomobiler, det kan nævnes, at der på Sydstejns i et tærskeselskab blev anvendt et sådant, se side 30. Det fik tilnavnet "Alberti", fabrikatet er ukendt og var, efter hvad det berettes, noget af et skrummel. De almindelige lokomobiler var hestetrukne ved flyt-

ning, ligesom selve værket. Det var ikke en uproblematisk øvelse et vådt og fedtet efterår. Fyrbøderen var en betydningsfuld herre, det fremgår med nogen tydelighed af hans kropssprog på billederne.

Her må det nævnes, at det var vigtigt at få de kornstakke, der skulle tærskes, sat, så det var så let som muligt at få stillet værket op. Sækkene, blev som regel kørt på en høstvogn med den ene haver (vognside) lagt ned fra maskinen og til en dør, der førte til loftet, ofte stuehusloftet. Enkelte steder blev de båret hele vejen. Kornblæser kom først til efter 2. verdenskrig.

Et maskinhus til opbevaring af materiellet blev bygget i begge selskaber. Prisen for jorden blev erlagt som følger: Hos "Fremad" var det Købmand Elling, der som betaling, fik retten til at få tærsket først hvert år. Hos "Arnøje" er der i protokollen nogen uenighed om kravet, idet der nævnes gratis tærskning, at få tærsket først eller at ejeren Husmand N. Peter Nielsen fik ret til at benytte pladsen uden om huset. Det blev det sidste, der blev gældende.

Lad os nu interessere os for hverdagen, som den ifølge protokollerne formede sig. Som jeg har nævnt, påtog man sig arbejde for fremmede, d.v.s. ikke medlemmer. Det skulle jo nødvendigvis være en fordel ikke at være medlem og dermed have påtaget sig kautionsforpligtelsen. Derfor var timeprisen også ca. 25 % højere, opstillingsprisen ca. den samme. Selve timeprisen for tærskningen var, så vidt jeg kan se, ikke et bestyrelsesanliggende, idet den blev fastsat hvert år efter sæsonens afslutning, og udgifterne for året blevet kendt. Timeprisen blev senere ofte suppleret med såkaldte "Landpenge", en ekstraindbetaling i forhold til ejendommens antal Tønde Land. Dog var beløbene som regel nævnt som en efterretningssag. I 1909 var der tale om 4.75 kr. pr. time. Det refereredes der imod med mellemrum, hvad det

skulle koste at få tærsket for ikke medlemmer. Ruten, der jo var af stor betydning, blev overholdt strikt, og var en parthaver ikke færdig til at tage maskinen, blev han rykket bagerst i køen. Der er ingen referater om protester om dette anliggende, så det må have gået så slideligt. I begyndelsen havde "Fremad" enkelte uoverensstemmelser om flytning, som landede på bestyrelsens bord. Murer Hans Andersen's problemer i så henseende måtte på dagsordnen 2 gange, før man fandt et forlig. Staksætteren kunne åbenbart ikke opfylde de lovede egen-skaber, så sælgeren Johan Larsen fik kniven på struben, enten skulle den kunne dreje til begge sider, eller han måtte levere en ny.

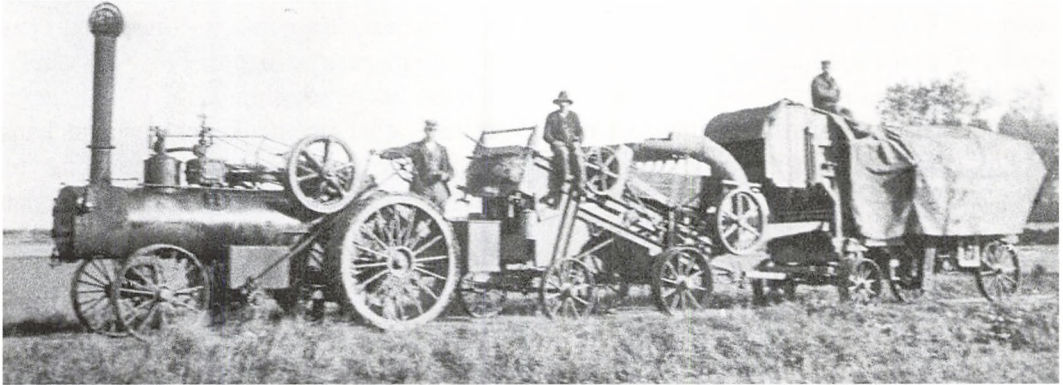
I begge selskaber måtte man investere i såkaldte staksejl. Det var presenninger til afdækning af stakken i tilfælde af indtrædende regn. Der blev også købt sådanne til

afdækning af selve værket, her kaldes det dog maskinsejl. Arnøjeselskabet kalkulerede formentlig for optimistisk og måtte til at spare og vedtog, at aktionærerne selv skulle betjene både motor og værk. Det gennemførtes i 1915, dog kun dette år, idet en beslutning efter sæsonen 1915 om at fortsætte, blev omstødt i foråret 1916. Efter 1916-sæsonen blev der forhandlet om køb af et nyt tærskeværk, samtidig blev der ansat fast mandskab igen. Arnøjeselskabet havde tilsyneladende ingen uoverensstemmelser med medlemmerne, der blev jævnlige optaget nye, det gjorde der i øvrigt i begge selskaber. Hos "Fremad" kostede det dog 10.- kr., at blive optaget.

Årene gik nu stille og roligt. I 1922 blev der i Arnøje anskaffet en halmpræsser, beløbet 1.000 kr. låntes af Murer Lars Larsen til 5% p.a.. Endvidere var motoren

En lokalt fremstillet staksætter, lavet af Smedemester H. Andersen Store Torøje. Den må betegnes som næsten identisk med, og utvivlsomt en kopi af "Marshall".

Her er "Alberti" med optog, presser og tærskværk, et herligt billede fra begyndelsen af tyverne. Desværre har det ikke været muligt, at skaffe yderligere oplysninger.

åbenbart stået af, idet man lejede en motor af Tømrer Jørgensen Kulager, for 2.50 kr. pr. time. Ejeren skulle medfølge til pasning og også levere brændstof og olie. Vedr. presse- ren skal det bemærkes, at der ikke var bindeapparat på denne, hvorfor der blev ansat en knytter eller knyttemand.

"Fremad" købte også presser, dog allerede i 1913. Selskabet var åbenbart så likvidt, at der ikke blev optaget lån i den anledning. Bestyrelsesmøder og generalforsamlinger afholdes hos "Gjæstgiver Rasmus Hansen, Jernbanekafeen" Store Heddinge. I dette selskab havde man problemer med visse medlemmer, idet både sagfører og dommer var involveret med medlemrum. Det var restancesager, det drejede sig om. Staksætteren skulle nu sælges, idet en presser med bundne knipper var i stand til at skubbe halmen op i stak eller på loft. Den indbragte 250 kr. En ny hovedrem, d.v.s. remmen fra lokomobil til tærskværk, skulle købes i 1918. Man skal huske på, at der var ca. 35 m mellem lokomobil og tærskværk, af hensyn til brandfaren. I sidevind var den et problem, og der var bestemt et risikomoment for personskade, en sådan rem var dengang fremstillet af læder og var

temmelig kostbar. I disse år var der desværre stadigvæk brug for juridisk assistance på grund af restancer, hvor Overrets- sagfører Konradsen må træde til.

I 1923 blev man åbenbart i Arnøje træt af motorproblemer og skiftede til traktor, så efter en hurtig sagsbehandling, antog man et tilbud på 3.245 kr. minus 260 kr. for den gamle motor. Smedemester Chr. P. Jakobsen Haarlev fik leveringen. Der låntes 3.000 kr. i Bondestandens Sparekasse. Desværre oplyses traktorens fabrikat ikke.

Årene forløb nu fredeligt. Medlemmer kom og gik uden problemer, i modsætning til "Fremad", og hvis der overhovedet var afstemninger om optagelse, er det i hvert fald ikke refereret. Presseren skulle hovedrepareres for 200 kr. af smed Hans Henriksen i 1927. For en gangs skyld var der vrøvl med at få pengene ind fra et medlem, Jens Pedersen, Nyby, men sagen blev henlagt. Man købte i 1928 både nyt værk og presser, og der måtte optages lån på 5.300 kr. I 1929 var tærskepriisen oppe på 13 kr. pr. time. Desværre dukkede sagen med J. Pedersen, Nyby, op igen i 1930, blev drøftet igen i 1931, men forsvandt så endeligt. Derimod kom man nu ind i kriseårene, og i 1934 var

tærskeselskabet faldet til 9 kr. pr. time. Aflønningen for de ansatte faldt i samme takt. Krisen kradsede ser det ud til, idet der blev fastsat en morarente på $1/2$ % pr. måned for forfaldne tærskeselskaber. I 1937 frostsprængte traktoren tilsyneladende, idet der skulle ny motorblok og nye stempler til. Et forslag om at lade blokken svejse faldt, det kunne måske tyde på at der var tale om en Fordson F. (min antagelse). På generalforsamlingen i 1938 diskuterede man et krav om feriepenge, men efter afstemning med 8 stemmers flertal vedtog man at lade som ingenting. Den gik dog kun til 1940, hvor betalingen til de ansatte nu indbefattede feriepenge.

"Fremad" havde nu nogle rolige år. I 1926 skiftede man til "Jernstøberiet" for eftersyn af "bilen" og "sålene" (soldene). Man begyndte at diskutere udskiftning af loko-

mobilet, men forslaget forkastes med 7 stemmer mod 6. Derimod blev der investeret i en avneblæser. I 1929 skete der noget skelsættende, idet vognmand Jens Chr. Nielsen blev ansat, efter tilbud, til alle flytninger af materiellet for 240.- kr. for sæsonen, hans kraftige heste havde god magt over tingene. Det blev vedtaget, også at købe olien (smøreolien) i foderstofforretningen, altså Stevns Andel, kaldet "Foderkassen." Kriseårene var nu begyndt, men planerne om et traktorkøb rumlede alligevel stadig, man så bl.a. på en Massey Harris, men det blev forkastet. Så "Bilen" blev hovedrepareret, desværre kasserede Arbejdstilsynet den næste år, 1935, så der blev indhentet tilbud fra Jernstøberiet, Johan Larsen og smedemester H. C. Pedersen, på hhv. Fordson, model N, International 10-20 og fra H.C. Pedersen ligeledes International 10-20,

Dette er en "Fordson" F fra 1925. Billedet er nu ikke fra Arnøje, men fra Øststevns, traktoren tilhørte Højerup Tærskeselskab. Det er taget i 1943. Billedet er venligt udlånt af føreren af traktoren Carl Olsen. Denne traktor var almindelig på daværende tidspunkt i tærskeselskaberne, når det ikke var lokomobil der var trækraften. Traktoren er nu i min besiddelse, og står foran restaurering.

En habil fotograf har foreviget denne scene ca. 1930 i Renge, sydøst for Store Heddinge. Der mangler faktisk ingenting.

samt ny presser. Det blev H. C. Pedersen, der fik handlen for 6.510 kr. Pengene blev lånt i Andelsbanken. Her synes jeg nok, at man må anerkende det gamle lokomobil fra 1908, at det fungerede til 1935, 27 driftsår er imponerende. Samtidig bestemtes det, at petroleum og olie fremtidig skulle købes hos Købmand H. W. Petersen, for hhv. 13,5 øre pr. liter og 1,35 kr. pr. kg. På grund af en stor reparation på tærskværket i 1936 indrømmede Andelsbanken udsættelse af afdrag, fra juni termin til december termin, så likviditeten i perioden var tilsyneladende anstrengt.

I 1940 kom der en forordning fra amtet, at alle, som enten havde kraft indlagt eller havde en kraftledning gående forbi ejendommen, skulle tærske med elektricitet. Resten

fik en petroleumration, der blev administreret over rådhuset, ude i sognene var det hos sognerådsformanden. Der blev så anskaffet elmotor, kabel, m.v., desuden en lang stige med hager, som passede over de enkelte elledninger tæt ved masten, således at man tog strømmen direkte. Der var dog indsat en elmåler på kablet. Det hele kostede kr. 800, som selskabet betalte solidarisk, dog først efter nogen debat. De ansatte, som hidtil havde fået kosten hos medlemmerne, måtte nu på egen kost. Det må være fødevarerationen, der var problemet.

Gennem krigsårene gik det i begge selskaber tilsyneladende roligt og stille, men efter 1945 startede den udvikling så småt, som i løbet af den anden halvdel af århundredet, bragte den koncentration i

erhvervet, som vi har oplevet. Antallet af brug begyndte at falde, samdrift, sammenlægning og så videre. Flere og flere af medlemmerne fik fuldtidsarbejde udenfor det gamle erhverv. I 1948 ophævede man Arnøje selskabet i al stilfærdighed. Jeg citerer protokollen: "Generalforsamling afholdtes den 8-10-1948, hvor det vedtoges med 16 stemmer mod 2 blanke at sælge traktor, tærskværk og presser med alt tilbehør for 8.000 kr. til gårdejer Hans Hansen Frøslev". Selskabet "Fremad's historie kan desværre ikke afsluttes så præcist på grund af manglende kildestof for de sidste år, kun at selskabet blev ophævet i 1953. Et forhenværende medlem fortæller imidlertid, at det også der gik fredeligt for sig.

Afsluttende skal jeg sige, at der var mange sådanne selskaber på Stevns. Områderne lappede i nogen grad over hinanden, og det

berettes, at man ikke så sjældent underbød hinanden på tærskopgaver for ikke-medlemmer. Der er også eksempler på landsbyer med op til 3 selskaber, hvor forskellen mellem dem var mere politisk betonet, altså antallet af tønder hartkorn, end den var praktisk. Erindringen om de tider står dog ret klart for mange af dem, som var involveret, noget af det der huskes, er det leben og det fællesskab der udspillede sig.

Kildemateriale:

Forhandlingsprotokollerne fra de nævnte selskaber, samt billedmateriale udlånt af:

Stevns Lokalkarkiv.

Landmandsbogen årgang 1895.

Landbrugets Ordbog årgang 1919.

Peters Traktorbøger.

Det blevet "smøretid", hvor både maskiner og mænd får en forfriskning.

Ved fyraften lukkes dampen ud af lokomobilet.

Lederen af "Stevns Lokalarliv" Troels Grønnebæk, som her i efteråret, fejrede sin 80 års fødselsdag, har levende beskrevet en tærskedag, som han husker den, i det følgende. Troels var sækkemand ved "Fremad" i sine unge dage, og hans far var formand for samme selskab i en årrække.

Et stemningsbillede af "damptærskningen" 1935

Værket var kommet ved 4-tiden, trukket stykvis af vognmand Nielsens store belgierheste. Først kom selve tærskværket og blev placeret lige midt imellem de fire kornstakke, så der var lige langt at stikke på bordet fra hver af stakkene. Så kom halmpresseren, der skulle sættes lige bag værket, så halmen kunne falde ned fra rysteren, blive presset (og måske bundet), og så sliken lige kunne nå lemmen ind til halmloftet over kostalden. Så kom det spændende - det store damplokomobil, tungt som bare pokker, især hvis jorden var blød. Det blev placeret i god afstand fra værket og stakkene af hensyn til brandfaren. Endelig kom vognen med "skramlet": værktøjskassen, opklodsningen til værket, remmene, sliken, staksejl, maskinsejl (- og senere også avnblæserrør), vandtønden og kulskovlen. Kullene havde lodsejeren hentet i forvejen. Så tog fyrbøderen og ilæggeren fat på opstillingen. Ved hjælp af donkrafte og waterpas blev værket klodset op, så det stod pinligt i water af hensyn til de lange remme, der skulle række fra lokomobilet til cylinderakslen og videre til presseren, og i løbet af en times tid var alt klar til næste morgen.

Allerede ved 5-tiden om morgenen ankom fyrbøderen og fik tændt op under dampkedlen. Der skulle jo være fuldt tryk på, før man kunne starte tærskningen. Ilæggeren kom og var med til at sætte den store hovedrem på, ca. 35 meter, og hvis det

var blæst med sidevind, satte man ofte et læsejl op. I mellemtiden var resten af medhjælperne kommet. Det var mandskab, som lodsejeren selv skulle skaffe: 2-3 mand til kornstakken - og de skulle først afdække stakkene for det lag halm, der havde været over dem, fra negene var kørt sammen i høsten. Så var der 2-3 mand til sækkene: én til at tage fra og binde, og to til at læsse sækkene på vogn, køre dem ind i gården og bære på loftet, ofte på stuehusloftet. Så skulle der være en båndskærer, der skulle skære båndet og vende negene rigtigt til ilæggeren, der så skulle fordele neget, så ilægningen foregik så jævnt som muligt af hensyn til rentærskningen. Hvis presseren ikke selv kunne binde, sad der en "knytter" og bandt bundterne i passende størrelser, og oppe på halmloftet var der gerne 2-3 mand til at tage fra, slæbe halmen til det fjerneste hjørne af loftet for at stable det så hårdt sammen som muligt. Alt det, man kunne få plads til inde den første dag, slap man jo for at skulle sætte i stak og så have fat i en ekstra gang hen ad vinteren. Endelig var der to store drenge (der fik fri fra skole i dagens anledning) til at bære avner og emter ind, enten i et sejl eller en stor høkurv. Alt i alt skulle lodsejeren skaffe 11-12 mand, ofte naboer, der så hjalp hverandre de næste dage, så længe maskinen var i nabolaget.

Husmoderen havde en travl dag med 12-14 mand på kost. Allerede ved 7-tiden havde hun serveret kaffe for hele selskabet, ved 9-tiden fik de frokost, kl. 10.30 var der "smøretid", både for maskinen og folkene, kl. 12 var der middag med to varme retter (nabokonerne snakkede gerne sammen om menuen for nogle dage ad gangen, så der ikke vankede gule ærter hvert sted), kl. 14 var det "smøretid" igen - og hen ad kl. 16 var det gerne overstået på de mindre steder, så der kunne slutes af med kaffe og hjemmebag,

og maskinerne kunne skilles ad og køres til nabostedet.

Det var et stort øjeblik for de store drenge, når fyrbøderen lukkede dampen ud af kedlen, og hvis de kunne komme til at hive i snoren til fløjten (der altid markerede start og stop i arbejdet), så var dagen reddet, men det var om at komme væk, før fyrbøderen fik fat i dem!

Det var næsten en festdag, når damp-tærskningen oprandt, særlig hvis vejret var godt. Men sommetider satte det i med regn-vejr, når man var halvt nede med en stak, og så skulle både stak og tærskværk have dække på. Så stod man i vognporten med en øl og så tiden an - og sommetider stoppede man for den dag. Man gjorde det nødigt, for den gode rytme blev brudt med at starte på et nyt sted hver morgen og så flytte værket til fyraften. Det med at tærske færdig midt på en formiddag og spille 2-3 gode tærsktimer med at flytte midt på dagen var et kedeligt afbræk for både mandskab og husmoderen, men landmænd er jo vant til, at det er vejret, der bestemmer, særlig i høsten.

Christen Skeel den Riges dagbogsoptegnelser 1680 og 1682

Af Hanne Valsø Vensild

Christen Skeel den Rige til Gl. Estrup, 1623-1688, havde, som så mange andre i 1600-tallet, en almanak, i hvilken han noterede væsentlige og måske også mindre væsentlige ting, som han ønskede at huske.

“Den 3. april præsenterede jeg den svenske udsending Johan Gyldenstjerne, som var kommet for at afhente prinsesse Ulrika til dronning i Sverige for at blive gift med Karl 11. Den 1. maj brød prinsesse Ulrika Leonora op fra København og rejste til Frederiksborg.” Med disse to notater, som følger lige efter hinanden, får man et indblik i Christen Skeels dagbogsteknik: en kort konstatering af nogle ydre faktorer, i dette tilfælde den danske prinsesses ægteskab med den svenske konge, hvilket var et diplomatisk forsøg på forsoning mellem de to arvefjender Danmark og Sverige; samt en konstatering af Christen Skeels egen rolle, som den, der præsenterede den svenske udsending for den danske konge. Men ingen kommentarer, ingen oplysninger om hvad han viste, mente og følte i den sag: var han stolt af, at det var ham, der havde æren af at forestille Johan Gyldenstjerne for kongen, hoffet og prinsessen? Var prinsessen glad eller ked af det? Hvordan var vejret? Hvilke baller, middage og andre festligheder var der i den anledning? Ingen antydninger af hvor mange penge det havde kostet den danske befolkning i ekstra skatter at understøtte prinsessen standsmæssigt. Det ligner mest af alt de korte optegnelser man genkender fra sin egen lommebog.

Formodentlig har Christen Skeel igennem mange år brugt en almanak som lommebog. I årbog for Gl. Estrup 1997 blev

Christen Skeels dagbog fra 1669 gengivet og kommenteret. Det er den ældste af de tre dagbøger, der er bevaret. Almanakken er først og fremmest en kalender med oplysninger om himmellegemerne, vejret det kommende år, vejlængde og andre nyttige oplysninger.

Derudover er der en del blanke sider, som kunne anvendes til notater. Den ældste dagbog findes på Gl. Estrup. De to, der danner grundlag for denne artikel, er fra 1680 og 1682. De findes på Rigsarkivet i København, i Christen Skeels privatarkiv.¹

Artiklen er opbygget på følgende måde: Først gengives de to dagbøger bogstavret, dernæst følger en nudansk “oversættelse”. Den sidste del af artiklen er en kommentar til de to dagbøger.

Christen Skeel var blevet enkemand 1677, hvilket han forblev til sin død 1688. I 1669 var han blevet udnævnt til højesteretsdommer, og i 1671 var han blevet stiftamtmand over Viborg stift og amtmand over Hald og Skivehus amter.

I dagbøgerne kan man følge hans rejseaktivitet i de områder, han som embedsmand var ansvarlig for, man får et indblik i hans pengegaver til sociale formål, hans interesse for udbyttet på godserne og andre sider af hans tilværelse.

1680

Optegnelserne for året 1680 starter med nogle “huskeseddels” bemærkninger på indersiden af skrivealmanakkens omslag, de følgende 2 utrykte sider er af samme karakter. Først fra den fjerde side er der tale om egentlige kalenderoptegnelser. De sidste

Dobbeltportrættet af Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz.

Billedet er formodentlig malet af Abraham Wuchters i 1650-erne. Det er det unge ægtepar, der er malet af en af tidens mest efterspurgte malere. Også kongefamilien benyttede sig af Wuchters. Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz tilhørte nogle af de godsrige og indflydelsesrige adelsslægter. Christen Skeels påklædning er i sig selv et vidnesbyrd om hans position i samfundet. De støvler kan man kun bruge til pynt.

sider er lige som de første forbeholdt noter, som ikke er skrevet i sammenhæng med en dato.

Indersiden af omslaget

Thygge Olluffsen
Hoffgaerdt quartier
Mester, hans heste staar
Udi Materialgaarden
Obe. Leut. Philibertus de Souerre

J. V. 9¹/₂ pund Noch
pund
Ieg 113 pund Noch 113 pd

Det første utrykte blad

Shall aff mig erlegges
Til questhuses Directeu
rer udi Københaffen den
11 juni 1680
Capital och Rentte
penge 1225 Rxdr
graff? ??
Till Peder Pedersen
Lercke
Capitalle och Rentte
Penge 1787¹/₂ Rxdr
Till universitetet
Et aars rente til den
11 juni aff capital
900 Rxdr meritere
penge 54

side 4

Tilsammell capital
och Rentte betalles
til den 11. juni 1680
penge 3066 ¹/₂ Rxdr
Lefferet til Peder
Pedersen Lerke
800 Rxdr
die 412 ¹/₂ Rxdr och
Rentterne rester paa
capitale

Mester Rasmus Vind
54 Rxdr bekommen
(disse sidste to linier er overstreget)

Herefter følger kalenderoptegnelserne.

1-16. januar

Den 3 shichede RasMus
Berg ved posten Min Søn
Frederihes qvittering
paa 390 Rxdr til Comiss
Sehre/Sefred/Threa aff mine Shatter? ??
den 8 udskrifrede til fogden
paa Tølløese ved drengen
udi Trauergillde Comihs Broen
qvittering paa 400 Rxdlr som
blev erlagt till min søn Frede
rich oc decourtere paa Shatter
ne for fbri maaned och primo
jan 1680.
Kom same Dag Boet Borch til
Otte Urne

1-15. februar

Den 3 Feb. Bleff Min datter
Elisabeth Sophie Schell forløst ved en
Søn Imellem 4 a 5 paa
effter Middagen, bleff
kalldet Christian
Imellem den 7 och 8 octo kalde da
Gud igien Christian
Gersdorff om Natten
Imellem Klacher vaar
Gud giffe
hannem en glædelige
opstandelse och Samle
os udi Guds riige

16-29 januar

Den 25 Feb sl. Fr Christiane
Barbara Friis er begraffet
udi Vulldum Kirke ved Claus
holme

1-16 marts.

Den 8 gjorde Mons Le
Marquis de
fransøshe Embassadeur
sin solonet entree udi Kiø
benhaffn

17-31 marts

Den 18 die hopper at Møde
Udi Corseur fra Fyen
Den 27 offershichett
til Peder Laursen
paa Krencherup Ved
Laurs Andersen for
pachtter paa Seedinge
Fredric Ranchous
obligation paa 100
Rixdlr at gjøre sig
betaled ved paa reste
rende shatter til Rad
sted Hospitall

1-15 april

Den 3 April haffer jeg
indfert den svenske Em
basadeur Johan Gyllden
stiern, som var kommete
at affhentte princessen
Ullrica till Dron
ning udi Sverrig

16-30 april

ingen optegnelser

1-16 maj

Den 1 May opbrudtt Prin
cesse Ulrica Leonora
fra Kiøbenhaffen til
Frederisborrig
Den 10 reiste fra Kiøben
haffn til Tølløse

17-31 maj

Den 29 maj kom til Estrup

1-16 juni

Den 4 kom til Aalborrig
Den 12 kom til Estrup igien
Den 14 Reyst fra Estrup
Den 15 Kom til Schanderborrig

17-30 juni

Den 21 fra Schanderborrig och
til Rye
Den 22 til Skiern Aae
den 24 til Holstbroe
den 28 møder i Viborrig

17- 30 juni

ingen optegnelser

1-16 juli

Efftshreffte penge
ere paa adshillige ste
der Aappebaareet si
den jeg kom offver
til Jydlandt
hos Peder Jensen paa
Soestrup den 6 aftale
Ved Peder Pedersen
udi Hoelsebroegaardt
aff min søn Frederich
penge – 1250 Rixdlr
deraff hannem og ieg
lefftere 300 Rixdlr

**Mellem 1-16 juli og 17-31 juli to
utrykte sider som er beskrevet.**

Noch giffet asignation
til Bartholomeus Staun
udi Aars at leffere han
nem til shatternes Fylles
gørellse penge – 300 Rxdlr
Er Aappeboeret aff Jens
Rasmussen Laassebye
penge 700 Rxdlr
Aff syster Helle Urne
ved Jørgen Skiell
Aff Thames Korz

Foget paa Ullstrup aff
øxenpengene hade
den Aarpenge - 620
Rixdler
Aff Claus paa Min
søn frederichs Vegne
saa Vell paa hans befaling
penge -

17-31 juli

Den 21 Kom Hans Mays
til Viborrig
den 22 rejste derfra
til Aalborrig
den 24 Kom Kongen
til Aarhus fra Aalborrig
den 25 gich Hans Kong
Mey til shibs fra Aar
hus til Kiøbenhaffen
Same dag kom ieg till
Aarhus
Den 31 Kom til Ulstrup

1-16 aug.

Den 16 Augusti Høye
ste Reett berammet

17-31 aug.

Den 25 offerlefferet
Comiss Fris Vensysssel
retting at offershche? ??
med same shreffft
til Hr gehemeraad
Ranstauze? ????

1-16 sept.

Den 8 sept. Regiment
Shrffer Indkommen
med hans Regnskab
Den 10 anchom til Viborrig

17-30 sept.

Ingen optegnelser

1-16 okt.

Ingen optegnelser

17-31 okt.

Den 21 Kom Hiem fra Soe
strup til Estrup

1-16 nov.

Imellem den 1 och 2
Nov. døde sl. Her Ambdi
udi Langøe om Natten
Den 5 nov. Aff Thomas
pedersen paa Ulstrup
Appebaaret aff feste
den Aarsøxenpenge
610 Rixdr herpaa findes
mine redsler? ??? ??
Den 10 Nov. Reiste Jør-
gen Skiell och ieg fra
Estrup til Rosenholm
Den 12 rejste der fra
Den 13 Vaer paa Stor
gaardt

17-30 nov.

Den 16 Kom til Viborig
Den 17 praestemøde
En sag indsteffnet modt
Hr Bertell udi Brøndum
och hans capellan En contrat
om kaldet angaandis.
Den 15 shilttes ved Jørgen
Skiell udi Viylle han rye
ste udi af landet Gud
leydsage hannem och sam
le os igen med gleyde
Den 18 rejst fra Viborig
til Ullstrup
Den 25 rejst til Estrup

17-30 nov.

Ingen optegnelser

1-16 dec.

Den 2 reyste til Ullstrup
Den 4 reyste til Viborrig
Den 7 anchom til Ullstrup

17-31dec.

Den 17 hiemKom til Estrup
fra Ullstrup

**Herefter følger nogle optegnelser
på kalenderens blanke sider:**

Ullstrup med gaerdss
Taxt och underliggends
gods er hartk 686 tdr
4 skrp 3 fer
Kirrcheshyllid med Erge
pengene och tiende
Hardk 30 txx 6 skp
2 fxx 3/5 alb
Langoe Tiende 17 txx 2 skp
1 fxx Shettingmaall

13 Shacher borig daa
2 aafstil? ????
15 Nach Rippen und
Varde
16 Rinchkøpping
17 Viborrig
18 Aalborg daastill

20 (Aarhus overstreget) Randers
21 Aarhus

F S - 600
F R - 300
F SK - 442
Fra Est - 500
Fra ørbe - 300

Jens Vesbeerig Comist
udi Aalborrig
Major Eric Zacha
rias Von Kahlen

under Oberst Styrek
Just Hansen Shrifffer
paa Schonderburrig

Udi Sellandt
2 mark penge er - 6 shepper
1 mark - er - 3 shp
8 ss - er - 1 1/2 shp
4 ss - er - 3 fjr
2 ss - er - 1 1/2 fjr
1 ss - er - 1/2 fjr 1/2 penning
1/2 ss - er - 1/2 fjr 1/8 d

NB Jens Andersen och
Laurs Kelldsen udi
Thorup , Shouff haders? ???
Fra Ullstrup godt Kan
Udgiøres 63 Vagne

Sidste side blækket er næsten helt
udvisket

Niels Jensen som
opholder sig ved Nør
rep.t hos Efftert
..... (helt utydelig)
dii hopper fra
gaerdtt shall Eyerden
hos Hans Al.... gaed
paa K/Drage...ved
.rls ieg renv
Søren Jensen

Dagbogoptegnelser 1682

På indersiden af omslaget er noteret
følgende
Hans Jacob
Schuch bildl holster

2 st fin och 2 st
maadelig fin Clo
sterlerrit

Herunder er tegnet et kors, og ved

hver korsarm er angivet et verdenshjørne

Stycherne paa Tolloelle 2 allen 1^{1/2} qv...
kvarter breder

**På den første blanke side er
noteret følgende:**

Rentten aff 2500 Rx
till den 11 Marti 1682
penge— 150 Rx
Noch till rente aff 400
Rxdlr penge – 24 Rxdr
Renten till den 11 juni
1682 (113 er overstreget) aff 550 Rxdr
penge 33 Rxdr
In alles 207 Rixdr
Noch et aars forfaldde
Rentte paa A Hospit
penge till Snapsting
1682 aff 500
penge 30 Rixdr
Noch udlagt fer sp nned? ?
Er penge 106 Rixdr

1-31 jan.

Den 7 Anchom till
Soestrup
Den 22 maj 1681
bleff Reest leffe
ret til Jørgen
Skeells vexell
penge 2000 Red? ??

1-28 feb.

Den 7 Reiste till
Viborrig
Kom tilbage
den 15
till Ullstrup
den 20 bleff leff
veret ved Nielles
Rasmussen Kirche
shiffuer den kongl

befalling om enn
ændring ved preste
dom
den 27 hiemKom
till Estrup fra
Ullstrup

1-31 marts

ingen optegnelser

1-30 april

Den 4 vaer paa
Shiffes forhandling
ved Rosenholm
Den 8 Reyste fra
Rosenholm till
Hoebroee udi Com
mission
Den 12 Kom Hiem till
Estrup
Den 22 anchom
till Shiffue udi
forretning aff Co-
mission med Kiøb
stederne
Den 24 reiste fra
Shiffue och till
Nykeabing udi
Mors kom offuer
med en bad fra Seaby

1-31 maj

Den 1 er reyst fra
Nykiøbing till Tiysted
Den 24 Reiste tilbag
fra Tidsted til Ny
Kiøbing paa Morsøe
Same dag kom
Christian udi tiene
ste for herdskriffur

1-30 juni

Den 2 Reiste fra
Nykiøbing till

Shiffue och derfra till
Viborrig
Den 3 Kom Hiem
till Estrup
Den 8 till Soestrup
Den 10 Kom Hiem til
Estrup igen
den 15 Elisabeth
Sophie Schiell forløst
med en søn
Den 3 kom den frand
søse Koch udi min
tieneste fra Baron Jul? ?
Den 21 Elisabeth
Rosenkrantzes bryl
lup paa Rosenholm
den 13 reste fra Estrup
till Viborig
den 17 fra Viborig til
Ullstrup
den 19 fra Ullstrup
til Estrup
den 29 kom til Viborig

Ingen optegnelser fra juli

1-31 august

Den 8 Sl frue
Ellse Skiells be
graffuellse paa
Katholm
Den 11 sl. Jørgen
Rendzaus begraff
vellse på Valøe

den 26 reyste fra Estrup
den 27 var paa Ullstrup
den 28 Kom till Aalborg

den 29 møde udi
Aalborg den arve
Sag angaaende
Den 29 Reiste fra Aalbo
rig til Sæbye

den 30 anchom til Lesø

nederst på kalenderoversigten for
august er skrevet 3 linier
som er næsten ulæselige
Der står muligvis:
Den 31 er sagen henlagt
På Læsø..... mellem .. den
(sidste linie kan ikke tydes)

1-30 september

Den 7 reiste fra Les
søe till Sæbye
den 8 anchom till Aal
borrig
den 14 Reiste fra
Aalborg
Den 15 hiemkom till
Estrup
den (ingen dato) Reste till
Soestrup
Den (ingen dato) Hiemkom
till Estrup
den 23 Reiste till
Ullstrup
den 25 Reiste till
Viborrig
Den 25 at møde udi
Viborrig om veyenes
conferering

1-31 oktober

den 5 bortkallede
Vor Herre Knud Gyll
denstjerne paa Mulle
rup

den 13 Reiste fra
Estrup till Aarhus
Den 15 till Yding
Den 16 till Scheru . (Skærup)
Logerit till Peder
Raffen
Den 17 til grebsvad (Gribsvad)

Den 18 til Raffenholt
Den 19 till Corseur
Den 20 kom till Tølløese
Den 30 Anchom till
Kiøbenhaffn

Biug 39 t 8 K 21/2 N
Aur 16 t 5 Kærver

Soestrup Auffling
1682

Ingen optegnelser i november måned

(ingen oplysninger)

1-31 december

Hiemshichet till Tøl
Løese ved Nogle aff
N.Vallrød vogne
54 sellands alen hør
lerret, och 36 allen
salveter dreyll
och 5 rammer till Contra
feger (billeder)

Skiervad Auff
ling

giød Neegs R 250 t
ShexRadig R 120 t
Hvede 210 t

Den 13 Reiste fra
Kiøbenhaffn
Den 15 kom till Vor
dingborrig

Buig—130t
are — 55 traff
Tienden
Rueg 83 traver
Hvede 30 traver
buig 80 t
are 20 t
Ørbechgaardt

**De følgende notater er opført på
kalenderens sidste utrykte sider**

ved Ullstrup er
Aufflet 1682
giød (gødet) N.R. 224 traver
sæde Rueg 99 tr 4 k
anden Kærve R. 258 t
29 Kærve
582 t 4 Kærve

Estrup Aaulss
1682
gl Rueg 450 t
shexR Rueg 310 t
sæde Rueg 120 t
880 t

Buig 662 traver
Are 100 traver
Tienden

giød Neegs buig 570 t
14 K
stub buig 153 t
19 K
724 t 12 K

H
parten aff Melch
eller 1/3 part kand
aff melche kand op
fyllde forbettes
en 24 timer udi
jorden eller en
kellder , deraff
driche till Madden

Aur af 74 traver 2 K
Langøe tiende
Rueg 22 t 15 K 2 N

ett glas och eller saa tit som mand
ville have det bedre

Same effect haffte
Pebberend I Vien
Det Melch die chu/n
ctearin shalle Koge
udi en geede Melche
eller Melch aff gulde Kiør

For Tandverqe
Tag Spanske Hum
melle ollie for 1 ss
eller 2 ss Same
lade Væde eller
dyppe lidet Bom
muld och legg
det Ved tanden
her pinen er, det
stiller strax
Same ollie kand
Bekommes paa apo
techet och kallede
ellers
for Skiørbug
tag eochlean och
koge gede melch
te... Som halff

Er leveret paa
en assignati
on till Comiss
Erik

..... Estrup Shat
for hele juni 82
Penge 588 Rix
dlr 4 mark 6 ss
Soestrup Shatt
11 Rixdaler 1 mark 20 sk

En maade paa
Hvad maneer
Vallnøder kan
Holldes frische den

Heelle Vintter
igiem vell
Thag Mos som groer aff
Bøggetrer Som
er frisk, och
ligges Vallnø
derne derudi
ett lad offtuer
det andet

Christen Skeels optegnelser for året 1680 omskrevet til moderne dansk

Thyge Olufsen Hoffgaard kvartermester,
hans heste står i materialgården.
Oberstleutnant Philibertus de Souere
J.V. 9½ pund, flere pund. Jeg 113 pund og
yderligere 113 pund.

Jeg skal betale følgende:

Til Kvæsthusets ledelse i København den
11. juni 1680: Kapital og rente, det bliver i alt
1225 Rdl., (uforståeligt) Til Peder Pedersen
Lerche Kapital og rente, penge i alt 1787 ½
rdl.

Til universitetet. Et års rente til den 11.
juni af en kapital på 900 rdl. det bliver i pen-
ge 54. Til sammen skal der betales af kapital
og rente til 11. juni 1680: 3066 ½ rdl.

Til Peder Pedersen Lerke er der blevet
leveret 800 rdl. Der mangler 412 ½ rdl. Samt
renterne på kapitalen
Mester Rasmus Vind har fået 54 rdl.

1-16 januar

Den 3. jan. sendte Rasmus Berg min søn
Frederiks kvittering på 390 rdl. med posten
til kommissær Sehre, som betaling på mine
skatter.

Den 8. jan. sendte jeg drengen med en skri-
velse til fogden på Tølløse for at få ham til at
give kommissær Broen en vekslel på 400 rdl.
mod pant i travergildet. De 400 rdl. Pengene
skal være betaling på min søn Frederiks

skat for februar måned og begyndelsen af jan. 1680.

Samme dag kom Boet Broch til Otte Urne.

Den 3. februar blev min datter Elisabeth Sophie Skell forløst med en søn, mellem kl. 4 og 5 om eftermiddagen, han blev kaldet Christian.

Mellem den 7. og 8. oktober om natten kaldte Gud Christian Gersdorff til sig, mellem vore klager. Gud give ham en glædelig opstandelse og samle os i Guds Rige.

Den 25. feb. salig Fru Christiane Barbara Friis blev begravet i Voldum kirke ved Clausholm.

Den 8. marts gjorde den franske ambassadør monsieur le Marqui de ... sin eneste entré i København.

Den 18. marts mødte jeg hopperne fra Fyn i Korsør.

Den 25. sendte jeg med Lars Andersen, forpagter på Sedinge, Frederik Rantzaus obligation på 100 rdl. til Peder Laursen på Krenkerup, således at han kan betale de resterende skatter på Radsted hospital.

Den 3. april præsenterede jeg den svenske udsending Johan Gyldenstjerne, som var kommet for at afhente prinsesse Ulrika til dronning i Sverige.

Den 1. maj brød prinsesse Ulrika Leonora op fra København og rejste til Frederiksborg.

Den 10. maj rejste jeg fra København til Tølløse.

Den 29. maj tog jeg til Estrup.

Den 4. juni til Ålborg.

Den 12. juni tilbage til Estrup.

Den 14. juni rejste jeg fra Estrup.

Den 15. juni kom jeg til Skanderborg.

Den 21. juni fra Skanderborg og til Ry.

Den 22. til Skjern Å.

Den 24. til Holstebro, den 28 var der møde i Viborg.

De efterfølgende posteringer er afgifter, som jeg har modtaget, efter at jeg kom tilbage til Jylland. (efter 29. maj)

Hos Peder Jensen på Sostrup blev der lavet en aftale med Peder Pedersen på Holstebro-gård angående min søn Frederiks penge, det drejer sig om 1250 rdl. hvoraf han og jeg leverer 300 rdl.

Desuden har jeg givet en assignation til Bartholumæus Staun i Års i alt 300 rdl. til indfrielse af skatterne.

Af Jens Rasmussen Laasebye er modtaget penge: 700 rdl.

Af søster Helle Urne, formidlet af Jørgen Skeel (beløbet mangler).

Af Thomas Kortz, fogden på Ulstrup er modtaget øxenpenge 620 rdl.

På min søn Frederiks anmodning har jeg på hans vegne modtaget penge af Claus.

Den 21. juli kom Hans Majestæt til Viborg, den 22. rejste han videre til Ålborg.

Den 24. juli rejste kongen derfra til Århus.

Den 25. sejlede Hans Kongelige majestæt fra Århus til København, samme dag kom jeg til Århus. Den 31. juli kom jeg til Ulstrup.

Den 16. aug. blev mødet i Højesteret berammet.

Den 25. august har jeg afleveret Vensystems rettertings skrift til commissær Friis og samme skrift til hr. geheimeråd Rantzau.

Den 8. sept. kom regimentskriveren med sit regnskab.

Den 10. sept. kom jeg til Viborg.

Den 21. okt. kom jeg hjem fra Sostrup til Estrup.

Om natten mellem den 1. og 2. november døde salig hr. Ambi i Langøe.

Den 5. november betalte Thomas Pedersen på Ulstrup øxenpengene fra fæstebønderne for dette år, 610 rdl. det er en del af landgildebetalingen.

Den 10. november rejste Jørgen Skeel og jeg fra Estrup til Rosenholm. Den 12. rejste vi derfra, og den 13. var vi på Storgård.

Den 16. november kom vi til Viborg. Den 17. var der præstemøde, det var en sag mod hr. Bertel, Brøndum kirke og hans kapellan angående den kontrakt, der var indgået om kaldet.

Den 15. november skiltes jeg fra Jørgen Skeel i Vejle. Han rejste ud af landet. Gid Gud tager vare på ham og samler os igen med glæde.

Den 18. november rejste jeg fra Viborg til Ulstrup, den 25. rejste jeg til Estrup.

Den 2. december rejste jeg til Ulstrup, den 4. december til Viborg. Den 7. december ankom til Ulstrup, den 17. december kom jeg hjem fra Ulstrup til Estrup.

Ulstrups htk. er med gårdstakst og underliggende gods (fæstegårdene) på 686 tdr. 4 skp. 3 fjk.

Kirkeskyld med ejerpenge og tiende: htk. 30 tdr. 6 skp. 2 fjk. $\frac{3}{5}$ alb.

Langøe tiende er 17 tdr. 2 skp. 1 fjk i fastsat mål.

Den 13. (uden månedsangivelse)

Skanderborg, der var jeg 2 dage.

Den 15. til Ribe og Varde.

Den 16. Ringkøbing.

Den 17. Viborg.

Den 18. Ålborg 2 dage.

Den 20. Randers.

Den 21. Århus.

Fra Sostrup 600 (ingen oplysninger om hvad det er).

Fra Rosenlund eller Ravenholt 300.

Fra Skærvad 442.

Fra Estrup 500.

Fra Ørbæk? 300.

Jens Vesberg kommissionsmedlem i Ålborg. Major Erik Zacharias von Kahlen er under oberst Styrek.

Just Hansen er skriver på

Sønderborg (slot).

På Sjælland er der følgende omregning:

2 mark penge er 6 skæpper

1 mark er 3 skæpper

8 skilling er 1 $\frac{1}{2}$ skæppe

4 skilling er 3 fjerding

2 skilling er 1 $\frac{1}{2}$ fjerding

1 skilling er $\frac{1}{2}$ fjerding og $\frac{1}{2}$ penning

$\frac{1}{2}$ skilling er $\frac{1}{2}$ fjerding og $\frac{1}{8}$ d

NB Jens Andersen og Laur Keldsen i Thorup, skovfogden fra Ulstrup kan godt køre ud med 63 vogne.

Skriften på sidste side er meget utydelig, den er muligvis blevet ødelagt af fugt.

Optegnelserne fra 1682 omskrevet til moderne dansk

Hans Jacob træbilledskærer

2 stykker fin og 2 stykker middelgodt klosterlærred.

Stykkerne på Tølløse 2 alen $\frac{1}{2}$ kvart brede (1 alen = 2 fod = 4 kvarte (længdemål)).

Renten af 2500 rdl. til den 11. marts 1682 bliver 150 rdl.

Desuden er renten af 400 rdl. lig med 24 rdl.

Renten til 11. juni 1682 af 550 rdl. bliver 33 rdl.

Derudover et års forefaldende rente på Auning hospital.

Penge til Snapstinget 1682 af 500 rdl. bliver 30 rdl.

Desuden er der udbetalt for? ?? i alt 106 rdl.

Den 7. jan. kom jeg til Sostrup. Den 22. maj 1681 blev det resterende betalt på Jørgen Skeels veksel i alt 2000 rdl.

Den 7. februar rejste jeg til Viborg, kom tilbage den 15. til Ulstrup.

Den 20. februar afleverede kirkeskriveren Niels Rasmussen den kgl. Befaling om

ændring af præstedommen. Den 27. februar kom jeg hjem til Estrup fra Ulstrup.

Den 4. april deltog jeg i skifteforretning på Rosenholm.

Den 8. april tog jeg fra Rosenholm til Hobro i tjensteligt ærende. Den 12. kom (jeg) hjem til Estrup.

Den 22. april kom jeg til Skive, hvor jeg varetog kommissionsarbejde i købstæderne.

Den 24. april rejste jeg fra Skive til Nykøbing Mors – kom tilbage med en båd fra Sæby.

Den 1. maj rejste jeg fra Nykøbing til Thy. Den 24. tilbage fra Thisted til Nykøbing på Mors. Samme dag kom Christian i tjeneste hos herredsskriveren.

Den 2. juni rejst fra Nykøbing til Skive og derfra til Viborg.

Den 3. kom jeg hjem til Estrup. Den 8 juni til Sostrup. Den 10. igen hjem til Estrup. Den 5 juni blev Elisabeth Sophie Skeel forløst med en søn.

Den 3. juni den franske kok fra baron Jul blev ansat hos mig.

Den 21. juni Elisabeth Rosenkrantz's bryllup på Rosenholm.

Den 13. juni rejst fra Estrup til Viborg, den 17. juni fra Viborg til Ulstrup, den 19. fra Ulstrup til Estrup. Den 29. kom jeg til Viborg.

Den 8. august blev salig fru Else Skeel begravet på Katholm. Den 11. august salig Jørgen Rosenkrantz's begravelse på Vallø.

Den 26. august rejst fra Estrup, den 27. var jeg på Ulstrup, den 28. kom jeg til Ålborg. Den 29. var der møde i Ålborg angående arvesagen.

Den 29. august rejst fra Ålborg til Sæby. Den 30. ankomst til Læsø.

Den 31. er sagen henlagt på Læsø
Den 7. september rejste jeg fra Læsø til Sæby. Den 8. ankom jeg til Ålborg. Den 14. rejst fra Ålborg. Den 15. kom jeg hjem til Estrup. Rejst til Sostrup (ingen dato). Hjemkomst til Estrup (ingen dato). Den 23.

rejst til Ulstrup. Den 25. september rejst til Viborg. Den 25. var der møde i Viborg om vedligeholdelse af vejene

Den 5. oktober bortkaldte Vor Herre Knud Gyldenstjerne på Mullerup.

Den 13. rejst fra Estrup til Århus. Den 15. til Yding. Den 16. til Skærup. Logeret hos Peder Ravn.

Den 17. oktober til Gibsvad, den 18. til Ravenholt, den 19. til Tølløse. Den 30. ankom jeg til København.

Der er blevet leveret 54 sjællandske alen hør og 36 alen salveter drejl, samt 5 rammer til portrætter, det er hjemtaget til Tølløse på nogle vogne fra Nørre Vallerød.

Den 13. december rejste jeg fra København, den 15. kom jeg til Vordingborg.

De følgende optegnelser refererer ikke til bestemte datoer.

Ved Ulstrup er der avlet 1682
gødet ny-rug 224 travet
sæderug 99 tr 4 r
anden kærve rug 258 travet 29 k
(kærver)
19 kærve
582 t 4 kærve

gødet ny byg 570 t og 14 k
stub byg 153 t og 19 k

724 k og 12 k

Havre af 74 travet 2 k
Langø tiende
Rug 22 t 15 k 2 n
Byg 39 t 8 k 2½ n (neg)
Havre 16 t 5 kærve

Sostrup avling 1682
(ingen oplysninger)

Skærvad avling

Gødet neg rug 250 t
seksradet rug 120 t
hvede 210 t

Byg 130 t
Havre 55 traver
Tiende – rug 43 traver

Hvede 30 traver
Byg 80 traver
Havre 20 traver
Ørbekgård

Estrup Avling 1682
gammel rug 450 t
seksradet rug 310 t
sæde rug 120 t
880 t

Byg 662 traver
Havre 100 traver
tiende

For tandværk: tag spansk humleolie for 1 skilling eller 2 skilling. Lad det væde lidt bomuld eller læg bomulden i det og læg det ved den tand, der gør ondt. Det stiller straks smerten.

Samme olie kan man få på apoteket og kan bruges mod skørbug. Tag eochean og suide? ?? rede mælk.

.....?????

Halvparten af mælk eller 1/3 kan fyldes op i mælkekanden. Kan blive bedre, hvis det stilles 24 i jorden eller i en kælder. Drik et glas heraf til maden eller så meget, som man vil have godt af. Samme effekt har peber i vin. Mælken skal koge i gedemælk eller mælk af gule køer.

Til Commissær Erik er leveret Estrup skat for hele juni 82: Penge 588 rdl. 4 mk. 6 sk. Sostrup skat (ulæseligt).

En metode til at holde mandler og valnødder friske hele vinteren igennem. Tag

mos som gror på friske bøgetræer. Valnødderne lægges i lag i mosset.

Kommentarer til dagbøgerne

Når man har læst dagbogsnotaterne, har man på tværs af århundrederne mødt et menneske, som man har været tæt inde på livet af, og dog føler man, at han er meget langt væk. Det er vanskeligt at "nå" Christen. Hans forestillingsverden, hans normer, omgangskreds, erfaringer og oplevelser, viden og uddannelse er så vidt forskellig fra vores. Man skal forestille sig, at man lever i en tid uden elektricitet. I en tid, hvor der var meget store sociale forskelle, hvor man ikke kunne drømme om demokrati og førtidspensionering. Hvor man kunne risikere, at ca. halvdelen eller måske alle ens børn døde, inden de nåede voksenalderen, og hvor tilværelsen blev fortolket ud fra bibelen og ikke med udgangspunkt i moderne naturvidenskab.

Christen Skeel var født ind i en af de rigeste familier i landet, vokset op hos en af samtidens mest indflydelsesrige slægter, havde fået en del af sin uddannelse i udlandet, hvor han havde rejst rundt i 10 år. Ikke med tog og fly, men med hestevogn, hvor man blev skrumpet hen ad de hullede veje. Hvor alt gik i et sindigt tempo. Hvor tid ikke var penge, og hvor arbejdet ikke var en dyd, men noget, der var en integreret del af tilværelsen. Fornøjelse og fritid var ikke delt op, men indgik i en højere enhed. Han levede i en brydningstid, erkendelsesmæssigt, økonomisk og politisk. Adelen mistede sin magt til kongen i 1660. Den gamle danske adel blev skubbet tilbage i kulissen, dog ganske langsomt, samtidig med at en ny adel dukkede op, bestående af borgerlige rigmænd, indvandrede tyske adelige, samt dele af den gamle danske adel, som lod sig indrullere i det nye rangsystem som Christian 5. skabte.

Men inden det lykkedes kongemagten at

*Ulstrup hovedgård i Sønder Vinge sogn, Viborg amt.
En af de mange hovedgårde som Christen Skeel ejede. Muligvis var det på Ulstrup, der var oprettet amtskontor.*

fravriste adelen dens magtposition, var landet blevet rendt overende af fremmede hære. Værst var det gået ud over Jylland, her var tyske hære kommet op i forbindelse med Christian 4's kortvarige og mislykkede deltagelse i 30-årskrigen i perioden fra 1625-1629. Nederlaget ved Luther am Barenberg 1626 betød, at den tyske hærfører, Wallenstein, og hans tropper fulgte efter den danske hær op i Jylland og plyndrede og røvede. Senere var det de svenske hære, som besatte og ødelagde Danmark i 1640-erne og i 1657-1660. Under det tyske overfald var Christen kun nogle få år gammel, senere under krigen mod svenskerne, som sluttede i 1645, var han på dannelsesrejse.

Men under Carl Gustavkrigen 1657-1660 opholdt han sig i landet. Han har altså ople-

vet, at landet blev lagt øde, og at hans position i samfundet blev ændret ganske drastisk.

Familien

Christen Skeels hustru, Birgitte Rosenkrantz, var død i 1677. Christen Skeel giftede sig ikke igen. Hans nærmeste familie bestod herefter af sønnen Jørgen og datteren Elisabeth Sophie. Hun blev som 17-årig gift med Frederik Gersdorff, samme år som hendes mor døde. I dagbøgerne findes nogle få meget personlige optegnelser, der omhandler den nærmeste familie og lader os ane tilværelsens barske vilkår. Selv om man var blandt landets rigeste, var livets grundvilkår ikke anderledes end for andre mennesker. 3. feb. 1680 fødte Christen Skeels 20-årige datter en søn. Det nyfødte

barnebarn fik straks navnet Christian efter sin morfar. Men drengen levede ikke længere end til 7. okt. samme år. Christen Skeel skrev om barnebarnets død umiddelbart under den glædelige optegnelse om fødslen. Han har presset følgende sætning ind mellem de notater, som han oprindeligt havde nedfældet i februar måned: "Imellem den 7 och 8 octo kallede da Gud igien Christian Gersdorff om Natten, Imellem klacher vaar. Gud giff hannem en glædelig opstandelse och Samle os udi Guds riige". Når man tager i betragtning, hvor knappe og kortfattede sætninger, der i øvrigt står i almanaken, bliver man grebet af denne optegnelse. Datidens grundfæstede religiøse forestilling om et liv i evigheden, i Guds Rige, kommer frem i Christen Skeels bemærkning, måske har det mildnet sorgen og smerten over at det lille barn døde?.

Christen Gersdorff var det første barnebarn, det næste blev født 5. juni 1682. Han levede til 1684. Samme år døde også det tredje barn. De tre første børn var drenge, herefter fulgte tre piger, som nåede voksenalderen. Elisabeth Sophie døde selv 1690 som 30-årig i sin syvende barselsseng. Før lægevidenskabens udvikling og erkendelsen af hygiejnenes betydning var børnedødeligheden og specielt spædbørnsdødeligheden stor. Christen Skeel havde oplevet det i sit eget ægteskab, hvor Birgitte Rosenkrantz fødte 10 børn, hvoraf de 5 var dødfødte, af de øvrige 5 børn var der kun to der blev voksne, nemlig Jørgen Christensen Skeel født på Gl.Estrup 1656 og den før omtalte datter Elisabeth Sophie.²

Børnedødeligheden hos de to nævnte generationer af familien Skeel var usædvanlig høj, når man sammenligner med højadelskredse i almindelighed, her overlevede 75,9% af drengene og 76,9% af pigerne det 10. leveår.³ En undersøgelse af befolkningen i Glostrup sogn, ved København, 1677-1770

viser, at 63,9% af samtlige børn overlevede det 10. leveår. Indenfor denne undersøgelse viser der sig at være forskel på bønderbørnenes overlevelseschancer og husmandsbørnenes, henholdsvis 67,1% og 58,2%. Forklaringen på husmandsbørnenes ringere overlevelseschancer er formodentlig dårligere levevilkår. Men den forklaring kan ikke anvendes på familien Skeel, som netop tilhørte højadelen, der ifølge de ovenfor nævnte tal havde de bedste overlevelseschancer. Skeelfamiliens børnedødelighed ligger højere end den gennemsnitlige husmandsfamilies, hvilket man kan undre sig over.

Christen Skeels nære ven Joachim Gersdorff var død 1661. Christen og hans hustru Birgitte havde taget sig af Gersdorffs to døtre, og i 1677 var sønnen som nævnt blevet gift med Elisabeth Sophie. Hvordan forholdet har været mellem svigerfar og svigersøn, kan man ikke sige noget sikkert om. Christen Skeel omtaler altid svigersønnen som "min søn Frederik", hvilket man nok ikke kan lægge noget i, det var datidens måde at benævne dem på, man var i familie med. En svigersøn rangerede på linie med en søn, generationsmæssigt, derfor betegnelsen "søn". Svigerfader Christen varetog finansielle forretninger for "sin søn" Frederik. Han sørgede for at få lavet aftaler om betaling af lån og skatter, som svigersønnen skulle betale, således i juni 1680 hvor han lavede aftaler med Peder Pedersen på Holstebrogård angående "min søn Frederichs penge 1250 Rixdrl. Deraff hannam og ieg lefftere 300 Rixdrl."

Sønnen Jørgen omtales i skrivealmanaken i 1680. Fire uger efter, at barnebarnet Christen Gersdorff døde, tiltrådte sønnen sin anden udenlandsrejse. Den første var blevet afbrudt i forbindelse med moderens død 3 år tidligere. I november måned kan man følge begyndelsen på sønnens rejse. Den 10. nov. "Reiste Jørgen Skiell och ieg fra

Estrup til Rosenholm”. Her opholdt de sig et par dage, hvorefter de rejste til Vejle, hvor de skiltes den 15. nov. “Den 15. shilttes ved Jørgen Skiell udi Viylle han ryste ud af landet, Gud ledsage hannem och samle os igen med gleyde.” Det har nok ikke været så enkelt at sige farvel til hinanden. Frygten for, hvad der kunne ske med dem begge, lurer bag ordene.

Embedsmanden

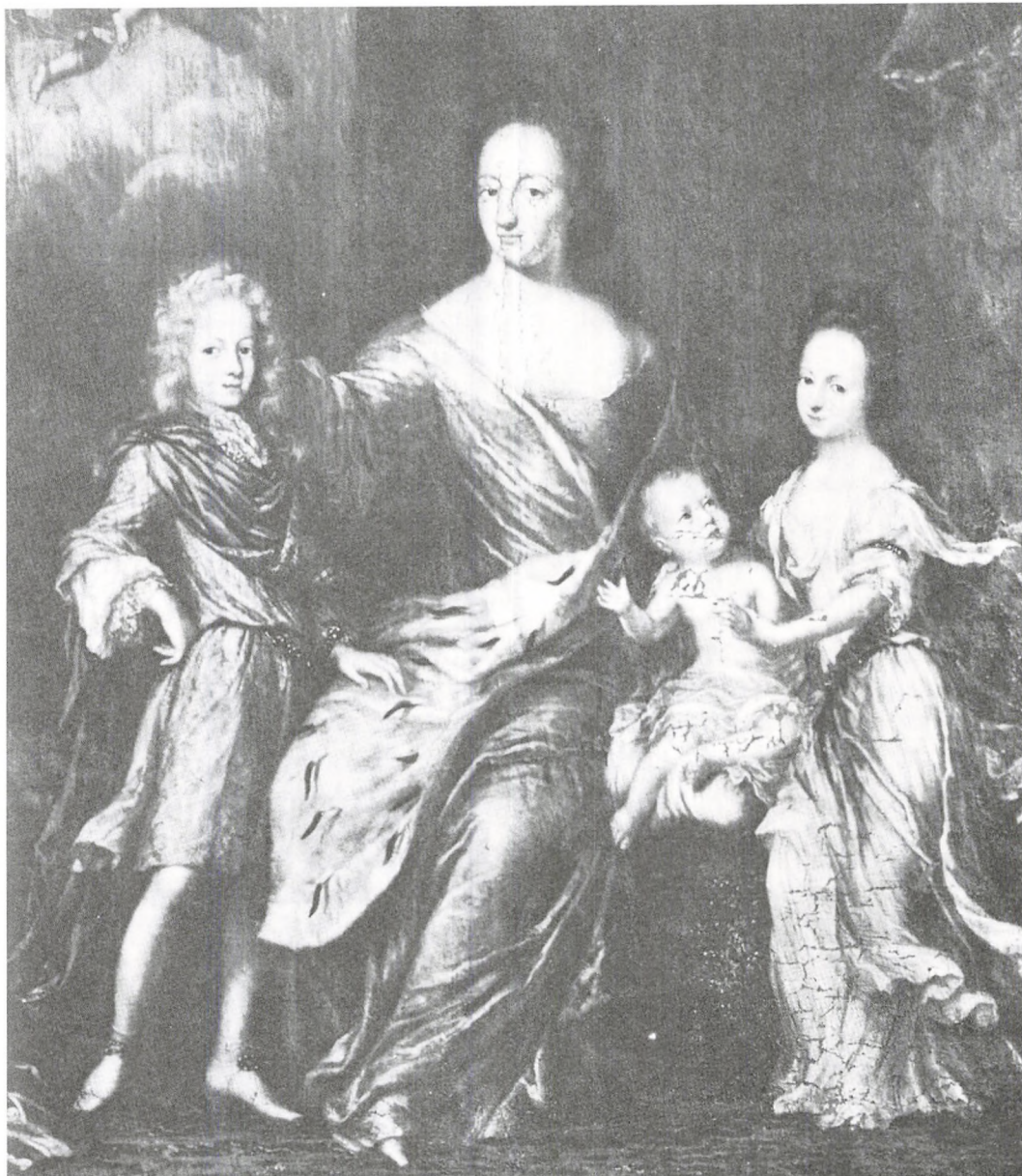
Kongemagten blev gjort arvelig i 1660, samtidig med at det lykkedes kongen helt at fjerne alle konkurrerende magtfaktorer og dermed gøre sig selv til enevældig monark, hvilket betød, at kongens magt blev uindskrænket. Rigsrådet blev nedlagt, kongens håndfæstning afskaffet, og i stedet oprettedes Geheimerådet, et rådgivende organ, og nye love så dagens lys. Love, som understregede kongens enevældige magt. Både Frederik 3. og hans søn Christian 5. var utrygge ved den gamle danske adel, som havde været modstandere af en enevældig kongemagt. De frygtede, at denne samfundsklasse ville genvinde sine tabte magtpositioner, hvis den fortsatte som indehaver af de betydningsfulde administrative embeder, som adelen hidtil havde haft eneret på. Derfor støttede kongemagten sig i den følgende periode til det veluddannede og velhavende borgerskab. Det skete ved dels at placere borgerlige i embeder, som adelen tidligere havde haft monopol på, dels ved at oprette et nyt rangsystem. Det blev dog i de første årtier efter enevældens indførelse i stor udstrækning fortsat den gamle danske adel, der fik de betydningsfulde embeder, i øvrigt sammen med den indkaldte tyske adel.

På kort sigt var det vanskeligt at erstatte den veluddannede adel. Desuden var det hensigten, at de velhavende borgere, som nu havde mulighed for at erhverve sig

meget jordegods, samt den del af adelen som havde store jordbesiddelser, skulle indgå i en ny adel, som kongen skabte ved at oprette grevskaber og baronier. Det var kun de største jordejere, der havde chancen for at blive udnævnt til baron og greve, eftersom forudsætningen for at opnå disse titler krævede en jordbesiddelse på henholdsvis 1000 tdr. htk og 2500 tdr. htk. Kongen ønskede loyale støtter, som alene kunne tage kongemagten, og ikke slægt og arv, for deres position. Men inden man kom så langt, at man kunne erstatte den gamle adel, der ved uddannelse, bl.a. på universiteter i udlandet, havde kvalificeret sig til de væsentlige embeder i administrationen, måtte man støtte sig til den gamle adel, den del af den gamle adel, som var mest samarbejdsvillig.

Christen Skeel havde i efteråret 1660 sammen med den øvrige adel, været modstander af de ændringer af kongemagten, som de andre stænder ville iværksætte, men lige som de øvrige måtte han skrive under på suverænitetssakten, den lov som stadfæstede kongens enevældige magt, i foråret 1661. Hvordan hans holdning derefter har været til den nye styreform, kan man ikke sige noget sikkert om. Han lod sig anvende i kongens tjeneste, ligeledes blev han udnævnt til ridder af Dannebrog, en ny orden, som blev oprettet i 1671, samme år som Christian d. 5 oprettede den nye rangorden. Han blev dog ikke udnævnt til greve, det afslog han at blive.

Christen Skeel fik forskellige arbejdsopgaver i den enevældige kongemagts tjeneste. Således gik han i 1661 ind i den kommission, der blev nedsat til udarbejdelse af den danske lovebog, som udkom i 1683. I de følgende år blev han anvendt i forskellige andre sammenhænge. I 1669 blev han, som han selv oplyste i sin almanak for det pågældende år, udnævnt til dommer i Højesteret

Ulrika Eleonora med 3 af sine børn, malet af David Klöcker Ehrenstrahl.

Datter af Frederik 3. og Sofie Amalie, blev født 1656. Moderen Sofie Amalie, som var meget ambitiøs på sine børns vegne, fik forlovet datteren med den svenske konge Karl d.11. Men på grund af krigen mellem Danmark og Sverige 1676-1679 blev ægteskabsplanerne gemt væk. Efter krigen blev de atter taget frem. Denne gang fra svensk side for at binde Danmark og Sverige i et tættere forhold. Christen Skeel deltog i festlighederne i forbindelse med, at den svenske udsending Johan Gyllenstierna afhentede prinsessen i 1680.

Ægteskabet blev lykkeligt. Desværre for Danmark blev Ulrika Eleonora mor til Karl den 12, som ledede Sverige under Store nordiske Krig 1700-1721. Ulrika Eleonora var død i 1693, hun oplevede således ikke at hendes nye og gamle fædreland var i krig. (Politikens Danmarks historie bd. 8 s. 251, originalen findes på Gripsholm slot i Sverige).

og medlem af Geheimerådet. Desuden var han medlem af statskollegiet. I forbindelse med Christian 5's kroning i 1670 blev han sammen med geheimeråd Erik Krag sendt rundt i Danmark som repræsentant for kongen, for at modtage befolkningens troskabsed. Året efter tiltrådte han embedet som stiftamtmand over Viborg amt og amtmand over Hald og Skivehus amter. Christen Skeels arbejde som stiftamtmand kan skimtes i hans almanakoptegnelser fra årene 1680 og 1682. Af de øvrige embeder er det kun Højesteret, der har sat sig synlige spor i hans private optegnelser.

Før 1660 var Danmark inddelt i len, d.v.s. lokale forvaltningsenheder. Lensmanden, som altid var adelig, var kongens repræsentant, både på det militære, det økonomiske og juridiske område. Men efter enevældens indførelse blev det nødvendigt at ændre den lokale administration og sikre sig, at de embedsmænd, der sad i provinsen, blev mindre magtfulde. Derfor blev lensmands-embedet nedlagt, og i stedet blev stiftamtmands- og amtmandsembederne oprettet i 1662.⁴ Lenene skulle herefter kaldes amter, og amtmændenes ansvarsområde blev reduceret i forhold til de tidligere lensmænds. Amtmændene skulle udelukkende tage sig af civile sager, den militære del blev lagt over til kommandanter, og amtsforvalteren fik ansvaret for skatteopkrævningen. Amtmanden skulle kontrollere samtlige lokale embedsmænd og næsten alle forvaltnings-sager. Der blev oprettet 6 stiftamtmands-embeder, deres funktion var, ud over de almindelige tilsynsopgaver som påhvilede alle amtmænd, at de også skulle kontrollere amtmændene inden for deres stift. Den reform af provinsstyrelsen, som den unge enevælde var startet på ved at fjerne en del af indholdet i den tidligere lensmandsstilling og delegere det ud på flere embedsmænd, blev efterhånden lagt i faste rammer. I 1682 og

1683 blev der udsendt instrukser, som fortsatte den udvikling, der var begyndt i 1662. Det blev bestemt, at stiftamtmanden skulle besøge købstæderne mindst en gang om året, helst flere, for at føre kontrol med skatteopkrævningen. To gange om året skulle han indsende rapport til kancellikollegiet (indenrigsministeriet, som desuden varetog justitsvæsnet og kirke og skoleområderne), kammerkollegiet (finansministeriets sekretariat) og kommercekollegiet (handelsministeriet) om købstædernes tilstand. Sammen med bispren skulle han føre tilsyn med kirkernes, skolernes, hospitalernes økonomi samt fattigmidlerne. Desuden skulle han sikre, at højesterets domme blev effektueret. Amtmanden skulle føre direkte tilsyn med retsplejen. Hvis der opstod problemer, var det stiftamtmanden, der trådte til og tog stilling til uregelmæssighederne.⁵ Eftersom Christen Skeel både var stiftamtmand og amtmand, havde han fået en omfattende opgave. I enevældens første 100 år, hvor administrationen af amterne endnu i stor udstrækning sorterede under adelige og andre store jordejere, var det ofte på jordejerens hovedgård, der var administrationskontor.⁶ Man må derfor gå ud fra, at også Christen Skeel har haft kontor på sin hovedgård. Men hvilken af hovedgårdene? Det vil være fristende at sige Gl.Estrup p.g.a. den måde han omtaler Gl. Estrup. Den 21. oktober 1680 skriver han "Kom Hiem fra Soestrup til Estrup" og den 17. december samme år "hiemKom til Estrup fra Ullstrup". Men det kan have været på Ulstrup, der blev oprettet stiftamtskontor, eftersom Ulstrup ligger i Middelsom hørende under Viborg stift, desuden gik rejserne til Viborg næsten altid over Ulstrup.⁷ I 1680-almanakken nævnes Ulstrup i forbindelse med rejser på følgende datoer: 31. aug., 18. nov., 2. dec., og 7. dec.

Hvordan og i hvilket omfang Christen

Skeel har forvaltet sit embede, kan man ikke umiddelbart gennemskue ud fra dagbogs-optegnelserne, her kan vi til gengæld aflæse hans rejseaktivitet i løbet af et år. I 1680 startede stiftmandsopgaverne først i juni måned: "Den 4. (juni) kom til Aalborg". I juni måned rejste Christen Skeel rundt mellem Ålborg, Skanderborg, Ry, Skjern å, Holstebro, Viborg og Gl.Estrup. Hvilket ærinde, han havde i Skanderborg, er ikke til at gennemskue, byen hørte ikke under Christen Skeels embedsområde. I slutningen af juli gik rejsen atter til Viborg, Ålborg og Århus, denne gang for at ledsage og opvarte Christian 5, som 21. juli var ankommet til Viborg og foretog en mindre rejse mellem de større købstæder i området. Den 10. september var Christen Skeel atter i Viborg og endnu en gang den 16. nov. Denne gang oplyser almanakken formålet med rejsen, et præstemøde, der blev afholdt 17. nov, hvor man skulle afgøre en sag om præsten i Brøndum og hans kapellan. Desværre står der kun "En contrat om kaldet angaandis". Den 18. nov. gik rejsen tilbage til Ulstrup, hvor Christen Skeel blev til den 25. november.

I 1682 er der langt flere embedsrejser end i 1680. Allerede 7. feb. gik rejsen til Viborg, hvor Christen Skeel blev i en uge, hvorefter han tog ophold på Ulstrup og først den 27. feb. "hiemKom (han) til Estrup fra Ullstrup". 8.-12. april var stiftamtmanden atter på rejse denne gang til Hobro, hvor han deltog i en kommission, et udvalgsarbejde, men ingen oplysninger om, hvad arbejdet drejede sig om. Fra den 22. april og frem til 3. juni var stiftamtmanden på rundrejse til købstæderne i sit område, "den 22. anchom till Shiffue udi forretning aff Comission med Kiøbstederne" herfra gik rejsen over Sæby til Nykøbing Mors og Thisted og tilbage over samme rute til Viborg, og den 3. juni noterede han "Kom Hiem til Estrup".

I juni måned blev der foretaget to kort-

varige rejser til Viborg, og i august blev det atter til en længerevarende rejse fra 26. aug. til 15. sept. Rejseruten gik over Ulstrup til Ålborg, Sæby og videre til Læsø, som også hørte under stiftamtmandens område. Christen Skeel blev på øen i en uge, fra 30. aug. til 7. sept. Med meget ulæselig skrift står der "Den 31. (aug.) er sagen henlagt på Læsø". Hvad sagen drejede sig om, oplyses som sædvanlig ikke.

Endnu to gange i 1682 var Christen Skeel i Viborg: 25. sept. hvor han, som områdets øverste ansvarlige skulle deltage i et udvalg, der skulle drøfte, i hvilket omfang og hvordan vejene skulle forbedres og vedligeholdes. Den 15. dec. var han atter i Viborg, tydeligvis det centrale omdrejningspunkt i stiftet. Her var både tingsted og biskop, som stiftamtmanden skulle samarbejde med i sociale sager.

Som det fremgår af gennemgangen af rejserne i Nordjylland har Christen Skeel, i hvert fald på det formelle plan, overholdt sine forpligtigelser som embedsmand. I hvor høj grad og i hvilket omfang stiftamtmanden har haft kontakt med de, der var ansatte til at varetage opgaverne ude i herredeskredsene, oplyser han ikke selv noget om. Ud fra oplysningerne i skrivekalenderen må man formode, at det hovedsageligt har været købstæderne, Christen Skeel har besøgt på de embedsrejser, som instruksen pålagde ham.

I 1686 besluttede Danske Kancelli (indenrigsministeriet), at herredsadministrationen skulle rationaliseres. Der skulle ske sammenlægninger og dermed også afskedigelser af henholdsvis fogder og skrivere. I den forbindelse blev landsretternes dommere pålagt at undersøge, hvilke retskredse, der med fordel kunne sammenlægges, og samtidig finde ud af hvilke embedsmænd, der var uegnede, og som derfor kunne afskediges. For Jyllands vedkommende var det de to

landstingsdommere i Viborg, Lerche og Bartholin, der foretog undersøgelsen. Året efter afleverede de et forslag til kancelliet, hvor de forelagde deres forslag til sammenlægninger og afskedigelser af de mest udelige embedsmænd. Det er en lidt underlig opgave, da stiftamtmandene rundt om i landet for længst burde have taget stilling til de lavere embedsmænds duelighed. Det kan naturligvis være vanskeligt i forbindelse med en inspektionsrejse at få et grundigt overblik over forholdene. Men det lykkedes for de to dommere at danne sig et billede af forholdene. Det fremgår af deres indberetning, at de både lyttede til befolkningens klager og kontrollerede protokoller og regnskaber. Alt sammen noget, der i sidste instans var stiftamtmandens og amtmandens ansvar.

Ved at læse deres indberetning kan man få et indblik i amtmændenes og dermed også Christen Skeels effektivitet i forbindelse med de inspektionsrejser, som instruksen for amtmændene fastlagde. Af de i alt 82 herredsfogder i Jylland, var der kun 33, der var kvalificerede til embedet, og af de i alt 68 skrivere var de 29 gode og ansvarlige, men 39 var ganske ubrugelige, nogle var endog ude af stand til at skrive.⁸ I denne sammenhæng er det derfor interessant at undersøge Viborg stift. Ud af stiftets 19 herredsfogder blev kun de 7 betegnet som brugelige. Ud af 19 skrivere var kun 4 i stand til at opfylde deres embede. I Fjends herred omtales den ene herredsfoged, Jens Madsen, som dygtig og forstandig. Landsdommerne indstillede ham til at varetage både dette og Nørlyng herreders forretninger. Nørlyng herredsfoged Anders Christensen beskrives på følgende måde "foruden det at han er af mærkelig stor Malice og Vanvittighed er ganske udygtig og uvederhæftig".⁹

I Rinds herred får fogden Hans Jensen følgende skudsmål "eragtes udygtig, for-

medelst han ikke fører saa ædruelig og skikkelig et Levned, som ske burde, ej heller administrerer Retten med den Consideration som (er) forsvarligt, tilmed befindes han og mesten Del at komme drukken til Ting, han (har) og en Gang været i Slagsmål på Tinget med Skriveren, med mere usømmeligt han i Herredet og uden har begået, Almuen til Forargelse. "Det mente dommerne var tilstrækkelig grundlag for en afskedigelse. Man kan undre sig over, at Christen Skeel ikke havde hørt rygter om den fordrukne foged og hans forargelige levned, og havde taget konsekvensen og afskediget ham så vel som de øvrige fogder og skrivere, som kommissionen karakteriserede som fordrukne. Ganske vist var drikkeri et almindeligt fænomen. Således skrev Hamsfort, der virkede som læge i Odense i begyndelsen af 1600-tallet, følgende om den danske befolkning: "Med hensyn til de daglige skikke (må man) sige, at de fleste danskere er brave og energiske blandt bægre, især da de udstrækker nætter og dage med at drikke, idet de med største omhu og med den største iver udtørre små bægre".¹⁰ Men både Hans Jensen og de øvrige fogder, der anklagedes for drukkenskab, har åbenbart været mere fordrukne, end det var normalt. Deres mangelfulde embedsførelse var kendt af almuen, men der har været for "langt" op til amtmanden, eller han har ikke haft tid til at være på inspektionsrejse ud i landområderne. Som det fremgår af den samlede indberetning, var det ikke kun Christen Skeel, der ikke havde taget affære overfor udelige embedsmænd, det gjaldt også for de øvrige amtmænd og stiftamtmand.

Ud over stiftamtmandsarbejdet havde Christen Skeel også andre embeder at varetage. Han var både højesteretsdommer, geheimeråd og medlem af statskollegiet. Disse embeder krævede, at han periodevis opholdt sig i København. I 1680 tilbragte

Christen Skeel en del tid i København. Formentlig har han opholdt sig på Sjælland og i hovedstaden i begyndelsen af dette år, måske først fra marts måned. Det tidligste notat om rejser er fra den 10. maj, hvor Christen Skeel rejste fra København til Tølløse. Christian 5. har nok haft brug for at have så mange af sine rådgivere som muligt samlet om sig i foråret 1680. I 1675-79 havde Danmark været i krig med Sverige, Skånske Krig. Man havde håbet at erobre de provinser tilbage, som Danmark havde tabt til svenskerne ved freden i København 1660: Skåne, Halland og Blekinge. Det lykkedes at erobre nogle områder, men ved fredsslutningen i august 1679 gjorde Frankrig sin indflydelse gældende og blandede sig til Sveriges fordel, hvorefter Danmark måtte afstå, hvad der var vundet fra Sverige. Frankrig var Sveriges allierede, hvilket dog ikke betød, at Danmark havde været i krig med Frankrig. Men Frankrig havde på vegne af den svenske konge Karl 11., uden at have dennes samtykke, sluttet fred. Frankrigs egenmægtige optræden vakte vrede og forbitrelse i Sverige. Den svenske statsmand Johan Gyllenstierne, der ønskede at Sverige skulle genvinde sin selvstændighed, mente, at en alliance med Danmark ville være vejen frem. For at besejle denne ide, eller i hvert fald for at understrege den venligere tone, der nu skulle udvikle sig mellem de to lande, blev man enige om at genoptage en tidligere aftale, fra før krigens udbrud, om et ægteskab mellem Christian 5's søster Ulrika Eleonora og den svenske konge Karl 11. I forbindelse med denne begivenhed fik Christen Skeel tildelt en rolle. Som tidligere nævnt var det Christen Skeel, der introducerede den svenske statsmand hos kongefamilien. Hvad der herefter skete, har han ikke betroet sin almanak. Nogle festlige arrangementer har der nok været holdt i København i denne anledning.

Den 1. maj brød prinsessen op og rejste til Sverige ledsaget af Johan Gyllenstierne, hvor hun blev formælet med den svenske konge. Det blev i øvrigt et lykkeligt ægteskab, i modsætning til de fleste fyrstelige ægteskaber i datiden.

En anden politisk begivenhed havde ligeledes lagt beslag på den loyale adelsmand. Under 8. marts står der: "gjorde Mons Le Marquis de (navnet mangler) fransøshe Embassadeur sin solonet entree udi Kiøbenhavn". Frankrig har åbenbart genoptaget sine diplomatiske forbindelser med Danmark efter krigen. Hvis den danske enevældige monark skulle gøre sig håb om at gøre modtagelsen af den franske ambassadør festlig og storslået, så var det absolut påkrævet, at der befandt sig adskillige adelige i København, så som Christen Skeel, som i den anledning kunne kaste glans over kongemagten. Det var vigtigt, at Danmark kunne vise en strålende facade mod omverdenen, specielt mod Frankrig, Europas absolut førende magt.

I 1680 opholdt Christen Skeel sig lidt over 4 måneder i København, hvor han har varetaget opgaven som kongens rådgiver og som højesteretsdommer. I 1682 var han kun i København fra 30. oktober til 13. december. Opgaven som højesteretsdommer var ikke et fuldtidsjob. Det var et ulønnet hædershverv. Det indebar, at man mødte op til behandling af bestemt angivne sager. Hvis dommeren var forhindret p.g.a. andre embedssager eller ikke opholdt sig i København, var der ikke tale om mødepligt. Nogle dommere deltog næsten aldrig i voteringerne, andre kom ofte.

Rigsarkivet udgav i 1928 en oversigt over "Appelinstansernes embedsetat". Højesteretsdommernes aktivitet kommenteres heri. Om Christen Skeel står der "voterede ret jævnligt". Til sammenligning kan oplyses, at dommernes deltagelsesgrad differentieres

med følgende betegnelser: Sjældent, af og til, enkelte gange, jævnligt, ret jævnligt, hyppigt, stadigt. Det ser ud til, at Christen Skeel har været en flittig embedsmand. Han har passet sin stilling som stiftamtmand i den udstrækning, det var påkrævet, og været til rådighed, når majestæten havde behov for det, og endelig har han også givet sig tid til at deltage i Højesterets sager.

I forbindelse med sit arbejde i Højesteret er Christen Skeel kendt for sit retsind. I 1676 blev der rejst anklage mod rigskansleren Peder Griffenfeld for landsforrædderi. Ti af Højesterets dommere gik ind for anklagen, kun Christen Skeel afgav et afvigende votum. Eftersom anklagen ikke kunne bevises, mente Christen Skeel, at det var forkert at dømme Griffenfeld til døden. Denne vurdering gik mod kongens opfattelse, men det siges, at Christian 5. var tilfreds med Christen Skeel. Han skal have udtalt, at det ville være godt med flere af Christen Skeels format. I hans optegnelser nævnes Højesteret kun en enkelt gang, det er i 1680: "Den 16 Augusti Høyeste reet berammet."

I de to skrivekalendere fra 1680 og 1682 afspejler stiftamtmandens travle tilværelse sig. Der er mange rejser. Det var der også i 1669, men da var det rejser til København og rundt i landet for at kontrollere de godser, som Christen Skeel enten administrerede for sin kones familie eller inspektion af egne godser. I de to dagbøger, som nærværende artikel bygger på, er det tydeligt, at rejseaktiviteten var centreret om Christen Skeels arbejde som stiftamtmand.

Socialt engagement/Velgørenhed

Frem til reformationen i 1536 var det kirken, der påtog sig de opgaver, som vi i dag, som borgere i det danske velfærdssamfund, betragter som statens opgaver. Vores skat anvendes i stor udstrækning til sociale og sundhedsmæssige opgaver: Hospitaler, ple-

jehjem, børnehaver, bistandshjælp o.s.v. Før 1536 foregik plejen af fattige og syge mennesker i religiøse stiftelser og helligåndsklostre. De økonomiske midler kom fra jordegods, som var udlagt til de respektive institutioner og fra almisser. Efter reformationen blev al den jord og ejendom, som havde tilhørt kirkeinstitutionerne, lagt under kronen. Herefter havde kirken ikke midler til at varetage de sociale opgaver. Det blev derfor kongemagtens opgave. Men myndighedernes forståelse for de svage grupper i samfundet var ringe i de følgende århundrede, og man prioriterede opbygningen af et stærkt forsvar højest.

I tidligere tider blev bøndernes og borgernes skatter anvendt til finansiering af hoffet, til administration, og i særlig grad til opretholdelse af hær og flåde. I Kongeloven fra 1665 er rigets sikkerhed argumentet for skatteopkrævning.: "Kongen skal ene have magten over våben og væbning og til at føre krig...desuden til at pålægge told og al anden skat – eftersom enhver jo vel ved, at rige og lande ikke trygt kan besiddes uden med væbnet magt, og krigsmagt kan ikke have, uden der bliver betalt derfor..."¹¹

I stor udstrækning fortolkedes ens sociale situation som et udtryk for henholdsvis dovenskab, hvis man ikke klarede sig i tilværelseskampen, og som udtryk for Guds nåde, hvis man havde social succes. Denne holdning var specielt udbredt blandt borger-skabet, der i modsætning til adelen ikke var født til jord og privilegier, og derfor kun kunne takke sig selv for at have opnået social succes, som oftest ved hårdt slid. Men mange fra den gamle adel følte det som en kristen pligt at hjælpe de svageste i samfundet. De var endnu ikke indfanget af den lutheranske grundtanke angående social succes og fiasko, som i øvrigt peger frem mod den tidlige liberalisme.

Som nævnt var embedet som højesterets-

*Auning hospital oprettet af Christen Skeels forældre Jørgen Skeel og Jytte Brock.
Christen Skeel ydede støtte til flere forskellige velgørende stiftelser. Pengene gik både til Kvæsthuset i København og til det "hjemlige" Auning hospital. Foto Jens Aage Søndergaard.*

dommer ulønnet. Det var at opfatte som en hædersbevisning, hvilket naturligvis betød, at det kun var de velstillede, der blev udnævnt hertil. Amtmands og stiftamtmandsembedet, som absolut optog langt mere af Christen Skeels tid, var aflønnet, således fik amtmanden 500 rdl. om året og stiftamtmanden 1.000 rdl. De skulle til gengæld selv afholde alle udgifter ved embedet, så som løn til deres personale og stille lokaler til rådighed for administrationen. Lønningen kan ikke have haft nogen særlig betydning for Christen Skeel. I dagbøgerne kan man se, at

han har indbetalt langt større summer til sociale foranstaltninger. F. eks. betalte han 1.225 rdl. til Kvæsthuset, flådens hospital. Adelsmanden Christen Skeel var, som nævnt, Danmarks måske mest velhavende mand i sin samtid, han behøvede ikke at tjene penge, det gjorde størsteparten af de øvrige, som fik de tilsvarende poster, heller ikke. De arbejdede ikke for at tjene penge, de arbejdede for at tjene kongen. De havde ikke en lønmodtagerbevidsthed. De havde heller ikke nogen opfattelse af, at de skulle investere deres indtægter i driftige foreta-

gender for at få et voksende udbytte. Det var en holdning, som kun de største og driftigste af tidens handelsfolk havde, og den vandt først rigtig frem i løbet af 1800-tallet.

En af de store udgiftsposter i dagbogen for 1680 er det tidligere nævnte beløb på 1225 rdl. til Kvæsthuset. Det var blevet oprettet i 1618. Det var et sygehus for flådens syge og sårede (kvæstede) folk. Oprindelig lå det ved indgangen til Holmen, lige overfor Holmensgade.¹² I løbet af 1600-tallet blev det flyttet flere gange. Der var konstant problemer med finansieringen, og flere gange blev det ved kongelig fundats besluttet, hvorledes finansieringen og administrationen skulle foregå. I december 1674 blev fundatsen fornyet af Christian 5. og det blev samtidig besluttet at flytte Kvæsthuset til "Guldhuset" bag Rosenborg Have.¹³ Det blev nu lagt under Admiralitetscollegiets Direktion. Det vil sige, at ledelsen af sygehuset herefter sorterede under flådemini-steriets ledelse. Men det var fortsat vanskeligt at finde tilstrækkelige midler til finansieringen, og i 1677 opfordrede kongen til, at private personer indskød en sum penge i projektet. Det er i den sammenhæng, man skal se Christen Skeels notat. I alt blev der givet 5.553 rdl. af privatpersoner. Christen Skeels donation udgjorde næsten 25 % af den samlede private finansiering.

Ud fra dagbøgerne fra 1680 og 1682 ses det, at Christen Skeels engagement i samfundsanliggender spændte over en bred vifte, ud over Kvæsthuset, skød han også penge i det legat til Københavns Universitet, som slægten Skeel havde oprettet i 1647.¹⁴ I 1680 fik Radsted hospital penge, og i 1682 gav han penge til det hospital, som hans forældre havde oprettet i Auning. Hvad der ikke fremgår af optegnelserne er, at han også ydede støtte til fattige børns skolegang og opfostring samt yderligere et hospital i Langå, som hørte under Ulstrup.¹⁵

Christen Skeels arbejde i kongemagtens tjeneste viser, at han beholdt sin loyalitet overfor kongemagten, selv om hans position blev ændret af statskuppet 1660. Han har nok indset, at den eneste måde at få indflydelse på, var at fortsætte i kongens tjeneste, som hans forfædre havde gjort. Ganske vist nåede han aldrig den samme magtposition som faderen Jørgen Skeel, der var rigsmarsk, d.v.s. leder af hæren.

Det kan være vanskeligt at forstå, at han arbejdsomt kunne klare både at være stiftamtmand, højesteretsdommer samt deltagelse i flere kommissioner. Men det er nok det samme, som mange ledere i topstillinger indenfor erhvervslivet gør i dag. De har et arbejde og en mængde poster i bestyrelser. Forskellen er, at Christen Skeel ikke gjorde sit arbejde for at tjene penge, han havde sit økonomiske grundlag i jordegodset. Det er ikke nogen uvæsentlig forskel. Det er en mentalitets og tidsforskel. Netop den der gør det vanskeligt rigtigt at forstå 1600-tallets mennesker.

NOTER

1. Rigsarkivet, privatarkiv nr. 6341
2. V. S. Skeel s. 268
3. Ladewig Petersen s. 96
4. H. Jørgensen s. 83
5. Carl Christiansen bd. 2 s. 199-201
6. H. Jørgensen s. 86
7. Jyske Samlinger s. 197
8. Jyske Samlinger s. 182-223
9. Jyske Samlinger s. 196
10. Bent Hansen s. 156
11. Engberg s. 78
12. Tidsskrift for Søværnen s. 442
13. C. Keyper s.1
14. V. S. Skeel s. 235
15. V. S. Skeel s. 236

NOTER til dagbogsoptegnelserne.

Ålen, længdemål.

1 alen = 2 fod = 4 kvarte.

Ambi hr. i Langøe, præsten på Langøe.

Auning hospital, grundlagt af Jørgen Skeel og Jytte Brok, Christens forældre. De henlagde 2600 rdl. til det. Christen forøger sine forældres legat til hospitalet.

Bertel, hr. udi Brøndum, præsten i Brøndum sogn.

Bild hugger, billedhugger, danner billeder eller figurer af sten, træ eller metal. (Ordbog over det danske sprog).

Brøndum sogn Hindborg hrd. Viborg amt.

Clausholm hovedgård i Voldum sogn, Galten hrd. Randers amt, ejedes af oberst Hans Friis, hans datter var Christiane Barbara Friis.

Decourtere, afkortning, afbetaling

Frederik, se Gersdorff

Friis, Christiane Barbara, datter af Hans Friis ejer af Clausholm hovedgård, gift med Johan Rantzau til Bramminge.

Geheimeråd. Efter 1660 den almindelige betegnelse for kongens rådgiver.

Gersdorff, Frederik, Christen Skeels svigersøn, gift 1677 med Elisabeth Sophie Skeel. Frederik var søn af rigets hofmester. Joachim Gersdorff var nær ven med Christen Skeel.

Gyldenstjerne, Knud, 1652-1682, ejer af Møllerup hovedgård i Feldballe sogn, var gift med Elisabeth Rosenkrantz, datter af Erik Rosenkrantz til Rosenholm, og niece til Birgitte Rosenkrantz, Christen Skeels kone.

Gyllenstierna, Johan, 1635-1680. Svensk adelsmand, fra 1675 den svenske konge Karl 11's mest fortrolige rådgiver. Han søgte at binde Nordens riger sammen i en fælles ydre politik. Foråret 1680 blev han sendt til København for at føre Karl 11's brud Ulrika Eleonora hjem til Sverige. Han døde kort efter brylluppet.

Gribsvad, en landsby i Rørup sogn, Vends hrd., Odense amt.

Gårdstakst, den skat gården er vurderet til.

Holstebrogaard, muligvis Holstebro bispegård.

Højesteret, oprettet 1661. Bestod af kongen og et vist antal dommere, halvdelen af medlemmerne var borgerlige eller tilhørte den lærde stand, den anden halvdel var adelige. Dommerne var uden egentlig faguddannelse.

Katholm, Randers amt, Else Albertsdatter Skeels hovedgård.

Kirkeskat, afgift, skat, der dels lægges på kirken dels på menigheden.

Kommissarier, dommere.

Krenkerup, hovedgård, som Christen Skeel administrerede for sin kones familie, Radsten sogn, Musse Hrd. Maribo amt.

Kvarte, længdemål, $\frac{1}{2}$ af en alen.

Kvæsthuset, søværnets hospital.

Langø, en ø, som hører under Tirsted sogn, Fuglse hrd.

Maribo amt. Hører under Sædinge hovedgård, som Christen Skeel arvede efter sin mor.

Langå, ligger under Ulstrup, Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz oprettede her i 1655 et hospital.

Laaseby, Jens Rasmussen, borgmester i Århus, død 1695.

Lerche, Peder Pedersen 1613-1683. Købmand og rådmand i Odense, senere assessor i admiralitetet, kommercekollegiet og i højesteret, samt direktør for Vestindisk Handelskompagni. Adlet 1679.

Læsø, herom står følgende i Erik Pontoppidan: Den danske atlas bd. 4 s. 699: "Under Halds amt og til Nørlyng hrd. I Viborg stift henhører landet Lessøe, en bekiendt ø, liggende i Kattegat 304 Mile i sydost fra Købstaden Sæby i Vendsyssel". Christen Skeel rejste til Læsø i embeds medfør.

Møllerup, hovedgård i Feldballe sogn Sønder-Djurs hrd, Randers amt. Ejeren Knud Gyldenstjerne blev i 1680 forlovet med Elisabeth Rosenkrantz, datter af Erik Rosenkrantz. Elisabeth var blevet opdraget hos Christen Skeel og hans kone. Knud Gyldenstjerne døde 1682.

Thomas Kortz, se Pedersen.

Pedersen, Thomas Kortz, foged på Ulstrup.

Peder Pedersen, se Lerche.

Radsten hospital, hører under hovedgården Krenkerup, som Christen Skeel administrerede for sin kones familie Skeel, Else, datter af Albert Ottesen Skeel, gift 1681 med oberst Jens Maltesen Sehested. Hun havde arvet Katholm efter sin far.

Rantzau, Frederik, søn af Frantz Rantzau til Estvadgård, Birgitte Rosenkrantz's søstersøn, han boede nogle år hos Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz efter sin mors død.

Rantzau, Otto, 1632-1719, til Asdal, geheimeråd.

Ravenholt, hovedgård, Herrested sogn, Vinding Hrd. Fyn, ejes af Christen Skeel.

Redsel, betegnelse for det, som fæstebonden skulle yde i skat til konge og jordejer.

Renten er ifølge oplysningerne på de første sider i 1682 ca. 16% .

Regimentsskriver. Den embedsmand, som administrerede ryttergodset, det krongods, som var blevet udlagt til finansiering af de fire rytterregimenter, som var blevet oprettet 1670.

Rosenholm, hovedgård ejes af Erik Rosenkrantz (1612-1681) fra 1681 af hans enke Margrethe Krabbe, Hornslet sogn, Øster Lisbjerg hrd. Randers amt.

Scherup se Skærup.

Seedinge se Sædinge.

Settingmål, det fastsatte mål. (Spalte 189 bd. 23 i Ordbog over det danske sprog).

Skat, jordejeren var ansvarlig for sine bønders skattebetaling.

Skeel, Elisabeth Sophie 1660-1690, datter af Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz. Ægteskab med Frederik Gersdorff 1677.

Skeel, Jørgen Christensen 1656-1695, søn af Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz.

Skouffærd, kørsel i skoven.

Skyld, tilgodehavende, ydelse.

Skærup sogn Holmans hrd., Vejle amt.

Snapsetinget, betegnelse for det sted, hvor landstinget i Viborg blev holdt i gamle dage, specielt om det første efter jul. Julen sluttede 6. jan. Hellig 3 Kongers dag. I den forbindelse blev der holdt omslagstermin, pengemarked, der blev betalt renter for lån og nye lån blev stiftet.

Solonet, festlig eller højtidelig (fransk).

Sostrup, hovedgård ejes af Christen Skeel, Gjerrild sogn, Djurs Nørre hrd., Randers amt.

Storgård, gård beliggende i Hald sogn, Nørhald hrd., Randers amt.

Sædinge, hovedgård, Sædinge sogn, Fuglse hrd., Maribo amt, ejes af Christen Skeel.

Travergilde, kornneg sættes i travet, travergilde er formodentlig en kornafgift, matrikkelskatten.

Tølløse, hovedgård, som Christen Skeel ejede i Tølløse sogn, Merløse hrd., Holbæk amt.

Ulrika Eleonora. Datter af Frederik 3., født 1656 død 1693. 1680 blev hun gift med Karl 11. af Sverige. Det var kort efter freden i Lund, og ægteskabet blev indgået for at fremme dansk-svensk forståelse. Hun fødte 7 børn, hvoraf kun tre overlevede, nemlig Karl 12. og to døtre Hedvig

Sofie og Ulrika Eleonora.

Ulstrup, hovedgård, Sønder Vinge sogn, Middelsom hrd. Viborg amt. Christen Skeels ejendom.

Universitetet, Christen Skeel deltog i det af 12 juni 1647 oprettede Skeelske legat til Københavns Universitet.

Urne, Helle, gift første gang med Frantz Rantzau, som tidligere havde været gift med Birgitte Rosenkrantzs søster Lisbeth, død 1657. Frantz døde 1676, 2. ægteskab med Morten Skinkel, død 1679, 3. ægteskab Hans Mogensen Arenfeld .

Urne, Otto Vallø, ejes af geheimeråd Otto Skeel, søn af Christen Albretsen Skeel (1659-1695).

Vederlagsgæld, en skat, muligvis anvendes den til hæren.

Voldum sogn, Galten hrd., Randers amt. Clausholm ligger i Voldum sogn.

Vuldum se Voldum.

Øxenepenge, årsafgift på øxene. Fæstebønderne betalte mange forskellige afgifter, nogle som arbejdsydelser, andre i form af naturalier. Oprindeligt havde fæstebonden været forpligtiget til at fodre et vist antal kvæg vinteren over for herremanden, afgiften kaldes et fodernød. Men denne betalingsform kunne erstattes af en pengeafgift, kaldet øxenepenge.

Års sogn, Års hrd. Ålborg amt.

LITTERATUR

Appelinstansernes embedsset 1660-1919, udgivet af Rigsarkivet 1928

Bagge, Povl m. fl. red.: Højesteret 1661- 1961 bd. 1-2, Gad 1961

Bloch, J.: Stiftamtmand og amtmænd, 1895

Christiansen, Christen: Bidrag til Dansk Statshusholdnings historie. 1922 bd. 2 1676-1699

Danstrup, John m. fl. red. Politikens Danmarkshistorie bd. 8, 1962

Engberg, J.: Historien om Danmark, Munksgaard, 1988

Friis, Aa. m. fl.red.: Schultz Danmarks historie bd. 3, Schultz forlag, 1943

Hansen B. m.fl.: Danmark i tusinde år, Systime, 1986

Jespersen, Knud J. V. Danmarks historie bd. 3. Gyldendal
1648-1730

Jyske Samlinger. 5. række ,2. bind, 2. hæfte 1936

Jørgensen, Harald: Lokaladministrationen i Danmark,
Gad, 1985

Keyper, C.: Oversigt over Søkvæsthusets historie, 1892

Ladewig Petersen, E: Fra standssamfund til rangsamfund,
Dansk social historie bd. 3, Gyldendal, 1980

Nielsen, Helge og Thalbitzer, Victor: Skatter og skattefor-
valtning i ældre tider 1976

Olsen, Gunnar: Hovedgård og bondegård, 1957

Petersen, Arthur: Jorddrot og bonde bd. 1 1930 Jyske
Samlinger. 5. række ,2. bind, 2. hæfte 1936

Skeel, Vilhelm Samuel: Optegnelser om familien Skeel.
København 1871

Tidsskrift for Søværnen 1913

Plejl - Tærse - Tromle - Tærsekeæp

Af korntærskningens kulturhistorie

Af Holger Rasmussen

"Du skal ikke binde munden på en ox, når den tærsker", står der at læse i Femte Mosebog vers 25,4. Når en dansk bondemand, lad os sige for et par hundrede år siden, var nået til denne formaning ved læsning i det Gamle Testamente, må han have undret sig såre, for alle og enhver vidste dog, at man tærskede sit korn så at sige udelukkende med plejl. Og sådan var det i alle fald i største delen af Nord- og Mellemeuropa. Forholdene var anderledes i de lande, der grænsede op til Middelhavet. Og i yderområdet for kornavl har arbejdet en karakter, der afviger fra de nævnte to områder, hvor kornavlens var af afgørende betydning. Det skal beskrives nærmere i de følgende afsnit, hvor hovedredskabet ved arbejdet fremgår af de tre betegnelser.

Plejl-tærskningen

Plejl-tærskerens vigtigste arbejdsredskab var plejlen, et todelt redskab bestående af en håndstok, handelen, og en kraftigere mere eller mindre tildannet del, slavlen, der var forbundet med et mellemlid, hilden, af varierende udformning og materialer, som har gjort det muligt at udskille bestanden af plejle i en række typer, som kan benyttes ved filosofering over redskabets alder, oprindelse, udbredelse osv. Det var, hvad den svenske etnolog, Dag Trotzig, gjorde i sin disputats: "Slagan och andra trösredskap" (1943).

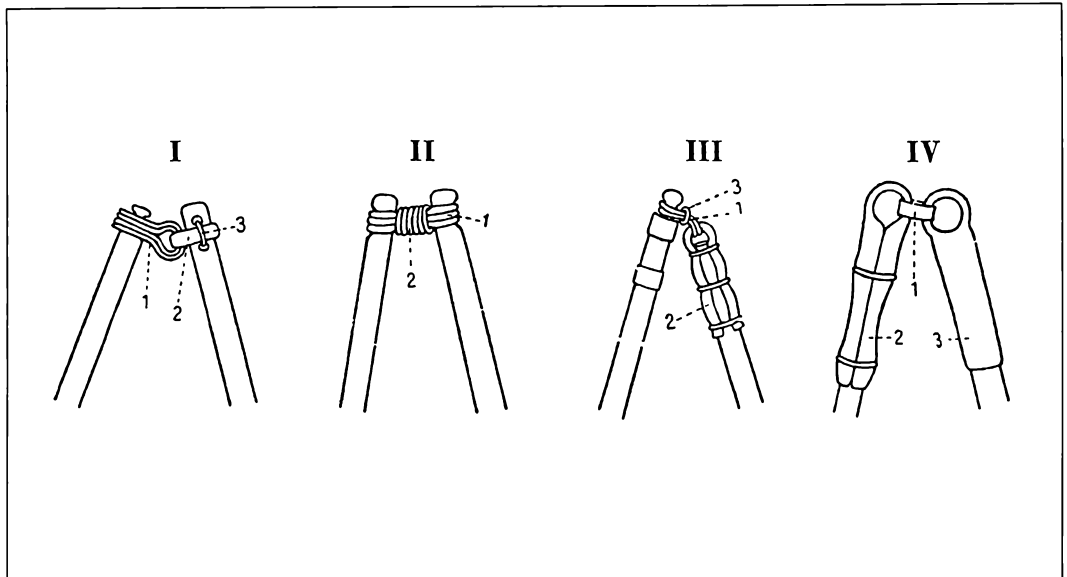
Trotzig behandlede ikke blot plejlens forekomst i Sverige og de øvrige nordiske lande, men inddrog hele Europa med en afstikker til Østasien. Det gav et omfattende antal typer. For vort eget lands vedkommende er der fire typer, som filologen Kristen

Møller har behandlet i tidsskriftet: "Dansk Folkemaal" (1942). Også her er forbindelsesleddet det afgørende. Møllers type I Fig. 1 har en hilde bestående af et flere gange sammenlagt stykke læder, oftest af ornehud, som fæstnes til handelen med et kraftigt, bredhovedet spiger. En tynd læderrem, ofte af åleskind fra et "øje" på det nævnte læderstykke, sættes fast på slavlen, og dermed er forbindelsen etableret. Denne plejltype har haft den største udbredelse i vort land: Sjælland, Lolland, Falster, Møn, Langeland samt hovedparten af Jylland.

Type II har et forbindelsesled bestående af tynde strimler dyrehud lagt sammen i en aflang ring. Ringen var hyppigt af åleskind, men i nødsfald kunne hampereb benyttes. Ringen anbragtes i indskårne hak i handel og slavel, hvorefter ringen blev sammen-snøret med et åleskind eller en hampesnor. Denne plejltype dominerede på Fyn og øerne syd herfor samt i det sydligste af Djursland og nordligst på Samsø.

På type III er slavlen forsynet med en kappe af svinehud eller skind, fastholdt af bånd. Kappens øje forbindes med handelens spiger ved en rem af dyrehud eller åleskind. Denne type hørte hjemme i Jylland nord for Limfjorden og delvis på Mors. Type IV, hvor både handel og slavel er forsynet med omsluttende kapper af træ, er forbundet med en rem af oksehud. Denne plejltype er enerådende på Bornholm.

Det var så godt som udelukkende en fast regel, at hilden kunne dreje på eller omkring handelen under tærskningen, men forfatteren af artiklen Plejl i Møller-Holst's LandbrugsOrdbog bemærker: "Tidligere fore-

Danske plejiltyper og deres udbredelse i Danmark. Efter Kristen Møller i Danske Folkemaal 1942.

trak dog mange dygtigere tærskere at fastgøre håndstokken i hilden ganske på samme måde som slavlen, således at stokkens omdrejning ene sker i brugerens hænder, hvorved der, når det rette håndelag fandtes, tilvejebragtes både kraftigere og sikrere beregnede slag, end når slavlen tillige kunne dreje sig om selve håndstokken".

Plejltærskning i dansk tradition

Da Kristen Møller ved Udvalg for Folkemaal i 30'erne begyndte en systematisk indsamling om plejltærskning, fastslog han, at "plejlen er stærkt på vej til ganske at forsvinde af rækken af nutidens danske landbrugsredskaber. En husmand anvender endnu hist og her en plejl, og på enkelte gårde kan den vel også lejlighedsvis hentes frem, når der skal laves langhalm (tækkehalm), men redskabet hører nu i det store og hele hjemme på museerne, og kun de ældre (de midaldrene) og især de ældste landmænd, sidder inde med en sikker viden om plejlen og dens brug". Selv dette er nu forlængst historie.

At være med til at sikre denne viden og samtidig erhverve plejle til museets yderst sparsomme bestand blev taget op af Dansk Folkemuseum, efter at det i 1938 var blevet etableret i det nyindrettede og udvidede Nationalmuseum. Det var et led i en landsomfattende indsamling af traditionen om folkekulturen, tydeligt indspireret fra Nordiska Museet i Stockholm. Spørgelisterne - der kom en hel række foruden den første om tærskning - sendtes til frivillige medarbejdere over hele landet og anvendtes desuden af museets egne folk ved optegningsrejser. Der indkom ved dette arbejde et omfattende materiale af optegnelser, tegninger og fotografier, der befinder sig i museets arkiver. Meget af dette materiale er hidtil kun udnyttet i forsvindende grad.

I det følgende bygger beskrivelsen af korntærskningen på de ældste sikre oplysninger fra dette materiale fra omkring 1880-90. Arbejdet foregik her i landet altid indendørs i tærskeloen.

H. P. Nielsen fra Gerdrup ved Roskilde fjord har givet en udførlig beretning om

Plejtærskning i Hans Pæsens gård. Reersø. Husmand og gårdmand tærsker. Foto Kai Uldall.

arbejdet. Han var født 1867 på den mødrende gård, som han siden overtog. Først hans beretning om tærskeloen: " Hvor mange loer man havde, rettede sig jo altid efter gårdens størrelse. På mindre steder havde de kun een lo, på større steder var der både to og tre loer.

I reglen, hvor der var flere loer, tærskedes kun en slags sæd på hver lo. Loen kaldtes så ruglo, byglo, og ertelo efter den sæd, der tærskedes dér. Loens størrelse rettede sig også efter gårdens størrelse, og den gik næsten altid tværs gennem hele længden og var på 3 eller 4 fag. Almindelige bjælker fandtes ikke i loen, men højt oppe mod rygningen, mod det vi kalder skadegabet, sad der nogle bjælker, kaldet hanebjælkerne. Det var indrettet sådan, for at plejlen kunne svinges frit.

Sæden blev ikke sat direkte ind på loen, men i laderummene, der grænsede op her til. Herfra hentede man så efterhånden negene ind, når de skulle tærskes. Skillerummene mellem lo og laderum var ikke ret høje, kun en alen med en bjælke ovenpå, som kaldtes lobalken. Den var nem at komme over, når tærskeren skulle hente negene frem".

En ting af største vigtighed var, at logulvet var velegnet til tærskning. Det skulle være jævnt uden huller og fordybninger. H. P. Nielsen beskriver det således: "Gulvet i loen var altid her omkring af ler. Når et lergulv skulle laves, blev der hentet ler i en lergrav. Leret blev bredt ud på gårdspladsen, en mand øste vand på det og en dreng red med to heste omkring i leret, til det blev passende sejt. Så blev det båret ind i loen og

Kornet kastes, Stenstrup, Højby sogn. Foto: Bay.

glattet ud i et lag på 3-4 tommer. Så blev en fåreflok (dengang havde man får alle steder) sluppet derind for at træde det sammen og ælte det ekstra. Tilsidst blev det banket og glattet ud med en loslette (en tung firkantet træklovs på et langt skaft). Leret skulle helst lægges om foråret og have hele sommeren at tørre i. Et sådant gulv var både holdbart og godt at tærskes på".

Om logulvet har gartner P. Larsen, Vinderødskov (ved Arresø) berettet: "Lergulv som gulv i loen havde mange fordele. Det var næsten altid tørt, det var let at feje rent med lokosten af tynde birkeris eller lang lyng. Man trådte ikke kærnerne itu på lergulvet, selv om man trådte med jernbeslåede træsko oven på kærnerne, efter at de var tærsket af strået. Man kunne let udbedre logulvet, når det blev hullet, f.eks. hvis rotterne havde undergravet det, eller det var blevet hullet af slid. Man passede altid på, at lergulvet var plant, fri for huller og ujævnheder. I ældre tider, ja helt op til tiden omkring 1900, lagde man jern og stål under logulvene mange steder...".

Nu forsettes med beskrivelsen fra Gerd-
rup: "Til loerne var der altid en dør, der

bestod af to halvdøre. Når der tærskedes, var den øverste i reglen lukket op. Døren var ud til gården, men i den modsatte væg ud til marken var et rundt hul $\frac{1}{2}$ alen i diameter. Det kaldtes en glug. Det var dels for at lysne i loen og dels for at få træk, når sæden kastedes. Blæste det for meget ind ad gluggen, satte man en halmvisk i.

Det hændte, at man ville have nogen rug at sælge tidligt, eller formålet var at få de mest udviklede kærner slået fra til såsæd. Så blev negene, når man kørte ind, læsset af gennem lodøren, og så blev de dreftet (det kaldtes også skriffet). Det vil sige, at en mand tog om roden på neget og slog toppen nogle gange på en fjæl sat på kant. Så blev negene kastet ind i laden for senere at tærskes rene. Man kunne godt få nogle tønder på denne måde".

Om denne fremgangsmåde har Albrecht Olsen, født i Soderup 1864 og gårdejer samme steds berettet fra omkring 1870-80: " Ved indkørsel af rugen foretoges almindeligt en foreløbig tærskning, som kaldtes at skriffte (skrevte) rugen. Det foregik ved, at de to mænd, som stod i laden, greb negene et efter et, efterhånden som aflæsningen skred

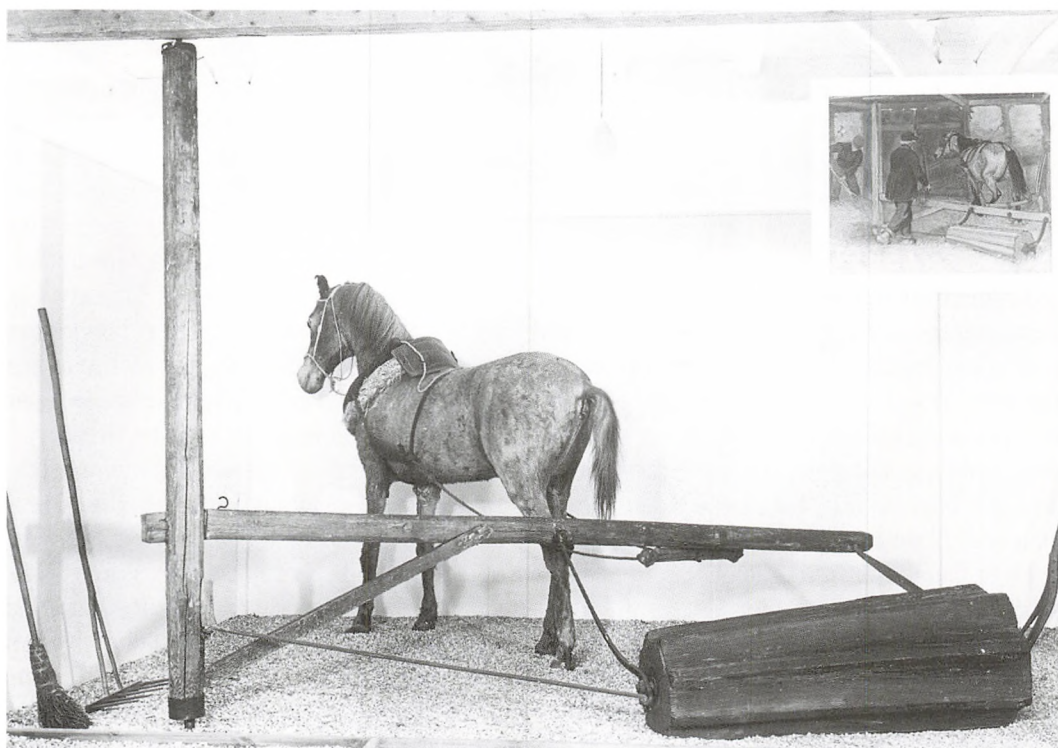
frem, og slog den to á tre gange kraftigt mod en bulk, en undervæg med løsholt ind til laden. Formålet hermed var at få de mest udviklede kærner slået fra til såsæd. Den egentlige stadige tærskning påbegyndtes ved Mikkeldagstid af husmanden. Når efterårspløjningen var forbi ved Novemberstid og altid før Mortensdag, kom også karlen på loen".

Tilsvarende beretter Th. Thomsen, født 1881, fra Herstedøster: "I enkelte tilfælde har man taget en lok af negene og slået toppen mod en stige, men dette har kun været rug, og årsagen hertil var, at man på den måde fik de største kærner til sårug i efteråret. Det kaldte man at piske rugen af".

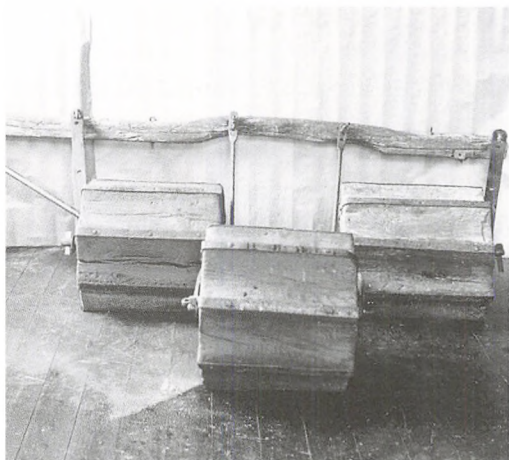
Vi giver så ordet påny til H. P. Nielsen: "Når høsten var endt, begyndte tærskningen straks efter. Tærskningen begyndte

altid, så snart det var lyst og blev ved til aften, til det atter blev mørkt. Enkelte gange tærskedes også ved lys. Manden selv tærskede ikke på gårdene. Her var altid en eller to husmænd, der tærskede vinteren igennem, ligesom gårdene var store til. Husmændene tærskede i reglen vintersæden og byggen. Havren og bælg sæden tærskedes i reglen en af karlene. Husmændene tærskede næsten altid på akkord. Det kaldtes at tærse til puns. Betalingen herfor var foruden kosten for vintersæd hver 24. tønne, for vårsæd hver 32. tønne. Men så skulle husmanden også kaste og rense sæden, så han kunne kun tjene en mark lig 33 øre om dagen.

Tærskemændens redskaber var først plejlen (eller plejlstøjet), loriven med kortere skaft, men noget længere tænder end en

Forspændt tærsketromle, samlet af dele fra Langstrup og Farum til udstilling i Dansk Landbrugsmuseum 1951.

Tærsketromle med tredelt valse, fra Stumpedyssesgård, Bloustrød sogn.

almindelig rive, affejerkost af vidier eller birkeris - birkeris ansås for det bedste - halmtynen af en naturgroet tveje, kasteskuffen og et eller flere sold. Når man tærskede, lagde man så mange neg på logulvet som muligt med toppene sammen, men dog ikke alt for tæt. Laget skulle jo være til at slå igennem med slavlen. Et sådant lag kaldes et underlag. Efter at negbåndene var løst, jævnedes man underlaget ud med loriven, ja enkelte tærskere lagde sig på knæ og jævnedes med hænderne. De sagde, at det derved blev jævnet bedre ud.

I reglen var der kun en, der tærskede på loen, men det skete jo, at der var to. Mere end to har jeg aldrig hørt eller set, der var. Var man to om at tærskes, stod man enten ved siden af hinanden og slog hvert andet slag i takt og svingede slavlen til hver sin side for ikke at slå hinanden. Sådan blev man ved, til de neg var tærskede, man havde lagt frem. Når underlaget var tærsket rent på den ene side, blev det vendt og tærsket på den anden.

Var det vårsæd, man tærskede, skulle det, inden det var færdigt, slides. Det gik til på den måde, at underlaget blev lagt sammen i en rundkreds på loen med topenden

fremad. Tærskemanden stillede sig så i midten og slog først nogle slag lige ned, derefter svingede han med et enkelt kast med slavlen halmen ud, så den blev pjaslet. Det var dette, der kaldtes at slide halmen. Derefter blev halmen fjernet. Det kaldtes at ryste op. Hertil brugte man halmtynen. Halmen blev stukket løs op på stænget over kostalden. Når man havde tærsket to underlag og fået fjernet halmen, rev man med loriven alle korte strå af. De kaldtes småfoder og blev båret hen i avnehuset. Så blev sæden (kærnerne) med loriven skubbet hen til den ene side i loen, hvor den skulle ligge til den skulle kastes. Var det vintersæd, der tærskedes, foregik det på samme måde som vårsæd, men halmen blev ikke slidt. Når den var tærsket færdig, blev den rystet op med hænderne, idet man tog lok for lok og rystede. Halmen blev bundet sammen i bråder, der gik 4-5 neg til en bråde. Denne brådehalm blev i ældre tid skåret til hakkelse både til køer og heste.

Når man havde tærsket de første 5 dage i en uge, blev sæden, der var tærsket i den tid, kastet, rensset, målt op og båret på loftet. Var det byg, der skulle renses, skulle det først køres, for at få alle avner fjernet fra kærnerne. Det kunne gøres på flere måder. Først blev sæden bredt ud på logulvet i et lag på 3-4 tommer. Derefter blev laget tærsket igennem med plejlen, idet man tog lidt ad gangen. En anden måde var, at man tog 2 heste ind på loen, hvor en dreng red omkring med dem i sæden. En mand fejede sæden i bunke, som hestene spredte ud. En anden mand stod med en skuffe parat til at optage hestepærerne, hvis de skulle komme. En tredje måde var at gennemarbejde laget med et redskab, som kaldtes kørnejern.

Sædbunken, som var tærsket de fem første dage i ugen, blev som nævnt kastet og rensset om lørdagen, og dette arbejde udfør-

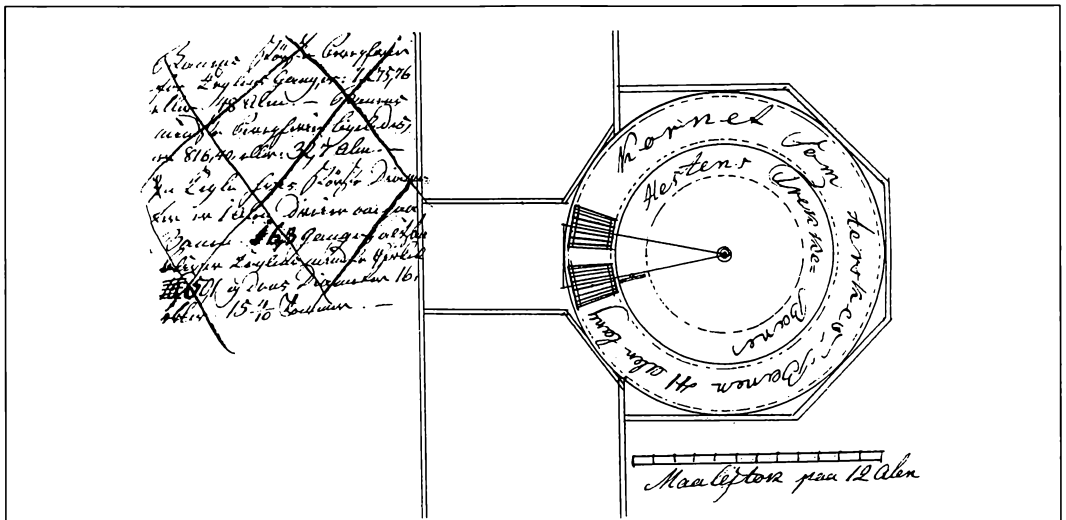
tes altid af tærskemanden. Sædbunken lå i den ene side af den lo, den var tærsket på, og kastedes ud mod den modsatte væg med den lille håndkasteskovl. Kasteren lå på knæ, (se billede side 66), og det gjaldt om at kaste sæden således, at den kom til at ligge i en rundkreds (et cirkeludsnit) længst ude. Inde i midten samledes så avner og lette eller tomme kærner. Der måtte helst være lidt træk inde i loen, så avner og støv kunne blæses fra. Derfor var enten den øverste halvdør åben eller også lemmen eller gluggen i den modsatte væg, alt efter som vinden var.

I sæden, som lå uden om avnerne, kom der også enkelte strå, tidselhoveder og andet ukrudt. Det blev fejlet af med den nævnte ris- eller birkekost. En dygtig mand kunne feje det næsten helt rent af. Når sæden var kastet, blev først avnerne båret hen i avnehuset. De avner, der lå nærmest ind til kærnerne, blev dog samlet og kastet

en gang til, da der altid var nogle kærner i dem.

Derefter blev kornet skovlet sammen i en dyngge i den ene side af loen, og nu skulle det renses, som altid foretoges det med sold, de havde jo ingen maskiner. De kom først rigtig i brug omkring 1860 på de større gårde, men det varede mange år, før kaste- og rensemaskiner blev almindelige på mindre steder. Soldene var runde, omkring en alen i diameter med en bund af spanskrør eller ståltrådsnet med huller, så sand og småsæd kunne falde fra, når man rensede.

Foruden disse købesold lavede man selv sine sold. Thomas Holt, født 1863 på en gård i Bagterp nær Hjørring, berettede: "De havde ikke ståltrådsold som dem, de nu kan få, men de tog et klippet fåreskind og lagde det i en kalkopløsning, til hårene gik løse og kunne tages af. Derefter blev skindet tørret og strammet ud ved at blive slået op på en port. Når så skindet var rigtig tørt, slog man

Blad fra Rasmus Tørslew's tegnebog med tegning af en dobbelt tærsketromle samt baner for hesten og det udlagte korn. En tilhørende beskrivelse er overstreget og partielt vanskeligt at tyde. Jeg læser: Banens største Periferi for Keglens Gang, er..... eller 48 Alen. Banens mindste Periferi ligeledes er 816,40 eller 32,7 Alen. En Kegle, hvis største Diameter er 1 Alen. Dreier man(?) saa Banen 163 Gange, altsaa bliver Keglens mindste Cirkel 50,1 og dens Diameter 16 eller 15 4/10 Tommer.

Tærskning med okser, der slæber en sten fastgjort til åget med en kæde. Landsbyen Sartano, Calabrien. Foto HR: 14/6 1955.

huller i det med en jernhulpibe. Hullerne var af forskellige størrelser efter det korn, der skulle renses. Fremgangsmåden ved rensninger har han givet en instruktiv beskrivelse af: "Soldet fyldtes til en tredjedel med korn. Så tog man om soldets kant med begge hænder, holdt venstre albue fast mod siden og med højre hånd drog man soldet til sig i små, seje kast. Det fik kornet til at gå rundt i soldet, sådan at der blev en hulning i midten, hvor de lette ting såsom avner, svange kærner, tidselhoveder og korte strå, samledes og blev fjernet med hånden. Dette gentoges en 3-4 gange, så blev kornet kastet

i vejret og indfanget med soldet. Det skete for at få fjernet støvet".

Der var også en anden måde at rense på. P. Nielsen fortalte: "Man brugte også at drøfte sæden. Man tog sæden i et sold eller endnu bedre i et drøftetrug af træ, omkring en alen bredt og noget længere. Man kastede så sæden i vejret med truget og fangede den igen i truget. Man stod helst i en dør, hvor der var træk, så kunne alle avner blæses fra. Denne rensesåde brugtes dog mest til rug, hvoraf der skulle bages brød". Dette er den klassiske beskrivelse af korntærskningen i vort land.

Små variationer forekommer fra sted til sted, fra landsdel til landsdel. Den kan bl.a. suppleres med fremmedartede træk, som på et eller andet tidspunkt har været afprøvet.

Som svar på spørgeliste, om der kendtes andre tærsemetoder end brugen af plejl, svarede H. P. Nielsen, at han havde set nege- ne stillet op i loen med toppen op og i en rundkreds, og en dreng red på en hest og førte en eller to heste ved siden rundt i sæden for at få kærnerne af, men denne måde at tærse på var og blev aldrig almindelig.

På Bornholm har man dog flere steder tærset byg ved brug af heste. Den fyldigste beskrivelse heraf er givet af husejer Hans Peder Mortensen, Ypnasted, født 1857. Han kaldte det at træde korn af. "Hos min morbror, der havde et sted i Gadeby nær Bodilsker, blev kornet (byg) trådt af af heste. Der på stedet havde de en ret stor lo. Her blev kornet bredt ud i et jævnt lag, og så kørte man to heste rundt derover. Den, der kørte dem, gik med et trug under armen og skulle være parat til at holde det under, hvis hestene skulle besørge noget. Kornet blev rystet og vendt en gang, og så kørt over påny. Det blev vistnok også banket efter med en plejl. Jeg har selv set kornet blive trådt af hos min morbror, men har ikke selv været med til det. Rugen blev derimod altid banket af med en plejl".

Der er flere vidnesbyrd fra Bornholm om brugen af heste ved tærskning. Lokalforskeren Peter Thorsen, født 1872, beretter, at han har set tærskning på Pæregård i Nylars sogn. Datteren red rundt med to heste på loen og tærskede på denne måde.

Det var en almindelig ting på denne tid, hævder Thorsen. Jens Bentsen, født 1874 på Sjellegårds parcel i Olsker fortalte, at da han var ca. 12 år, prøvede hans far en enkel vinter at tærse både havre og blandsæd

ved hjælp af sin hest, som blev trukket rundt. Bagefter fik sæden et slag af plejlen for at blive helt rent aftærsket.

Men han gjorde det kun dette ene år, fordi der blev så megen "boss" af halmen, dvs. den blev trådt for meget i stykker. Og fra Øster Lars sogn berettes, at ved tærskning af byg foretrak man undertiden at lade heste træde en del af kornet af, før man tærskede det med plejl, da det derved blev lettere at tærse.

Tærsetromler

Brugen af maskiner til afløsning af plejl-tærskningen forekommer yderst sparsomt i optegnelserne. H. P. Niensens bemærkning herom kan tages som eksempel: "At tærse med tærsetromle eller -valse har jeg nok hørt om, men aldrig set", Redskabet - eller maskinen om man vil - omtales af Landbrugs Ordbog for den praktiske Landmand (1883), hvor det hedder om plejltærskningen, at den "først i nutiden for største Delen har maattet vige for Maskintærskning. Som en overgang hertil kan nævnes den heller ikke her i Landet ukjendte Benyttelse af en Tromle, der forspændt med 1-2 Trækdyr besørgede Udtærskningen. Tromlen kan være enten en virkelig Cylinder endog af Sten, hvormed der kjøres henover den udbredte Sæd, eller en afstumpet Kegle, bestaaende af Træ- eller Jernstænger, undertiden kun af riflet Træ".

I Sverige havde kendskabet til denne fremmedartede tærsemåde været kendt længe, og begyndelsen kan præcist tidsfæstes. Den 23. august 1750 var et antal jordbrugere samlede på Hacksta gård i Uppland for at overvære eksperimentet med en ny tærsemetode, hvor der anvendtes en flad tærskeslæde eller slæbe, hvis underside var tæt besat med op mod tusinde flintsten. Med den kørtes over et cirkelformet udlæg af sæd. Til at demonstrere brugen havde

Rensning af tærsket hvede med sold og langskafet skovl. Sartano, Calabrien. Foto HR: 14/6 1955.

Hacksta's ejer indkaldt en "tyrkisk bonde" fra Bulgarien, der fra sit hjemland var velkendt med fremgangsmåden. Gösta Berg, der har publiceret tærskedemonstration i 1750, bemærker, at tærskning med tærskeslæde (tribulum) kun fik en beskedent fremgang. Først da man i stedet for tærskeslæden gik over til at anvende tærsketromler i flere forskellige udformninger, fik metoden en ret betydelig udbredelse i Norrland og Dalarne. Berg finder imidlertid, at "alla märkligast är likväl att en liten koloni av sådana tröskningsanordniga möter nere i Danmark, där "Tromletærskning enkeltvis endnu var i Brug 1899". - Antagligen, rör det sig väl här om import av bruket från vort land genom initiativ av någon enskild, exempelvis en prästman".

I Det danske Landbrugs Historie (bd. IV), hvor Anton Christensen svarede, (afsnittet om landbrugets redskaber og maskiner) tog han stilling til tærsketromlen fra Helsingland. Den har "maaske været Forbilledet for "Tærskesnubben", som tidligere var ret almindelig i det nordøstlige Sjælland, hvor den er blevet anvendt flere Steder paa Københavnsegnen op imod vor Tid. Mig bekendt foreligger der intet om dens Indførelse i de sjællandske Landbrug. Den nævnes ikke af Begtrup og heller ikke i den udførlige Beskrivelse over Frederiksborg Amt. Muligvis kom den først ind i de Egne, hvor der sælges Halm til København for at have et Tærskesapparat, der skaaner Halmen mere, end Tærskemaskinen gør".

I museets spørgeliste om tærskning efter-

lystes oplysning om brugen af tærsketromler. Som nævnt i det foregående havde H. P. Nielsen i Gerdrup hørt om, men aldrig set nogen. Albrecht Olsen, født 1864 i Soderup, konstaterer kortfattet: "Visse steder blev negene lagt i rundkreds og tærsket med en tromleformet maskine". Noget fyldigere oplyser Th. Thomsen, Herstedøster, født 1881: "For godt hundrede år siden eksisterede en slags maskine, som var på flg. måde: Negene blev lagt på logulvet i en rundkreds, og der blev væltet en tung tromle med jernkamme på ned på negene, og denne blev af en hest trukket rundt et antal gange, indtil sæden blev maset af. Der er kun set et eksemplar, og det var i Sengeløse ved Tåstrup".

De fåtallige traditionsoptegnelser om brugen af tærsketromlen suppleres af den bestand af selve redskabet, som er blevet erhvervet til Dansk Landbrugsmuseum, som besidder i alt 9 stykker. De har gennemgående blot hjemstedsangivelse, men ved et par af dem findes notater om deres brug. Om tærsketromlen fra Gunderød oplyses i et brev til statskonsulent K. Hansen, daværende leder af Landbrugsmuseet i Lyngby 1919: "Som De maaske mindes, lovede jeg Dem for nogen Tid siden at skaffe en Tærsketromle til Landbrugsmuseet. Hermed har jeg den Fornøjelse at indfri mit Løfte, idet min Fætter Gaardejer A. Svendsen, Gunderød, Hørsholm vil skænke sin, men De maa selv hente den, da hans Tid altid er stærkt optaget". - Et par oplysende noter om tromlen fulgte med: "Tærsketromlerne" (der må menes tromlens tilskårne ophøjede kanter, beslæde med jern), som findes der paa Egnen, ere lavede hos Hjulmand Lars Mortensen ved Usserød. Negene var lagt frem til Tærskning paa følgende Maade. Det første Neg er, efter at det er løst, stillet paa Roden, det andet er stillet eller lagt med Toppen op imod det første, det tre-

die til det andet o.s.v. stadig følgende Periferien for Tromlens Midte. Tromlen er da ført frem over Axene og med disse. Af middelgod Byg kan en Mand med en Dreng og en Hest tærsket 6 a 7 Tdr. Korn pr. Dag. Tromlen rostes meget, fordi den "kørnede" saa godt". Til denne beskrivelse føjede L. Larsen en skematisk tegning af redskabets opstilling i loen.

På genstandskortet for tærsketromlen fra Søllerødgård er på et senere tidspunkt tilføjet følgende oplysning: "Den nordsjællandske Tærsketromle har været benyttet paa Langeland i samme skikkelse som paa Sjælland. Nuværende Lærer H.D.Vatsen (?) i Bederslev (Skam h., Fyn) meddeler 24/8 1901, at han i 1864-65 har arbejdet med den hos Gaardfæster Lars Christian Hansen i Strandby, Tranekær Sogn. Ejeren benyttede den antagelig til 1866". Indtil videre er det det eneste kendte eksempel på redskabets anvendelse udenfor Nordsjælland. Desværre er oplysningen anonym, men virker fuldt troværdig.

Med det materiale, der nu står til rådighed, bekræftes Gösta Bergs bemærkning om "en liten koloni av sådana tröskningsanordninga i Danmark". Ud over de allerede nævnte oplysninger i traditionsoptegnelserne har vi det materiale, som i tidens løb er tilgået Landbrugsmuseet, i alt 9 mere eller mindre komplette tærsketromler, deraf de 8 af samme konstruktion med stump, kegleformet valse med jernbeslåede kamme; den niende med tredelt tromle.

Alle tærsketromlerne har været brugt i Nordsjælland. Rigest forsynet har Lynge Kronborg herred været med i alt syv fra Gunnerød, Karlebo sogn, Lollikhus, Birkerød sogn., Sjælsmark, Storeskov, Stumpe-dyssegård, alle Blovstrød sogn. og to fra Asminderød sogn.: Langstrup og Endrupdal. Der er tilnærmelsesvis tale om en klynge. Fra Ølstykke herred stammer en fra Farum

og fra Sokkelund herred en fra Søllerødgård.

Et hidtil ukendt bidrag til tærsketromlens historie i Danmark er nylig fundet og erhvervet til Dansk Landbrugsmuseum. Det drejer sig om en lille skitsebog, i kassette 10x16x1,6 cm med 88 blade, der giver en lang række landbrugsredskaber, bl.a. en række skitser til brugen af tærsketromler. Desværre er disse skitser ikke ledsaget af en nærmere beskrivelse af selve redskabet, men det fremgår helt tydeligt af skitserne, at det drejer sig om tærsketromler med stump kegleformet valse. Skitsebogen er lavet af Rasmus Tørslev (1761-1837), der var kaptajn, landmåler og senere landinspektør i Østjylland samt vigtig bidragsyder med forslag til Landhusholdningsselskabet om maskiner og metoder.

Tærskning med "slæde"

I den del af Europa, hvor plejlen dominerede som tærskeredsskab, foregik arbejdet som nævnt under tag, gerne i særlige tærskeloer. Forsøgsvis kunne man prøve sig frem med andre metoder og redskaber. At tærske i det fri kunne forekomme ved afgrøder som raps og ærter. Men først med maskintærskningen blev plejlen gjort overflødig.

Den portugisiske etnolog Jorge Dias har i 1968 et studie af udbredelsen og metoderne for tærskning på den iberiske halvø fastslået, at den falder i to zoner, hvoraf den ene omfatter den østlige og sydlige del med middelhavsgeografisk karakter, den anden den vestlige og nordlige del med atlantisk karakter, der viser stor lighed med forholdene i Vesteuropa.

Før anden verdenskrig havde disse to dele hver sit fundamentalt forskellig tærskesystem. I den tørre del blev tærskningen besørget af husdyr som okser, heste eller muldyr, enten ved simpel udtrædning uden noget hjælpemiddel eller ved at dyrene var

forspændt en tærskeslæde (tribulum), hvis underside var tæt besat med stensplinter eller metalstykker, eller en tærskévogn med valser (postellum poenicum), ligeledes besat med metalstykker, sten eller træstifter. I hele Middelhavsområdet har disse metoder været i anvendelse siden oldtiden. Men også andre ting har været slæbt efter trækdyrene. I Syditalien, på Sicilien, Sardinien og Korsika brugtes en stump sten, undertiden riflet på undersiden. Det er tærskning ved hjælp af sidstnævnte hjælpemiddel, der skal beskrives i det følgende.

I 1955 havde jeg under et studieophold i Calabrien lejlighed til at følge høsten og den efterfølgende tærskning i "min" landsby Sartano, beliggende i den centrale del af Calabrien. Hovedparten af byens befolkning var småbønder, der dyrkede jorden som familiebrug, hjulpet af slægtninge og naboer på de tidspunkter, hvor travlheden var størst, som nu ved kornhøsten i juni.

Hovedafgrøden var hvede. Overalt var høsten i fuld gang. Mændene skar kornet med segl. Hver høstkarl beskyttede sin venstre hånd med fingertutter, tildannet af den lokale bambusart, canna, på de tre yderste fingre for ikke at skære sig med seglen. På samme hånds pegefingre havde man en tut af læder mod slid af de stive hvedestrå. For at beskytte sit tøj brugtes høstforklæder enten af hjemmegarvet gede- eller fåreskind eller af lærred.

De afskårne håndfulde, omviklet med en lok korn, lagde høstkarlene på stubjorden, og det var kvindernes arbejde at samle dem til neg. Tre gange ni håndfulde udgjorde et neg. Negene blev i første omgang lagt i et par rækker med aksene imod hinanden; efter et par dages forløb blev de bygget op med aksene indad. På den måde beskyttedes kornet mod at blive ædt af kreaturerne, der græssede stubmarken.

De steder, hvor tærskeladserne befin-

der sig, er udvalgt af hensyn til, at vinden kan udnyttes, når det aftærskede korn til slut skal renses. Erfaringen har vist, at vinden næsten uden undtagelse blæser fra bjergene hver dag lige efter middagstid. Tærskedepladserne er privat ejede, men benyttes år efter år ikke blot af ejeren, men også af flere bønder mod visse ydelser, bl.a. med at gøre pladsen i stand til tærskningen.

I årets løb er pladsen groet til med ukrudt, som fjernes med hakken. Derefter skal overfladen gøres jævn og fast. Først dækkes den med et lag småskåret strå, som derefter gennemblødes med vand. Så skal jord og strå æltes sammen. Et spand okser med tærskesten fastgjort til åget i en lang kæde, så den slæber efter dem, drives rundt i den opblødte jord, til massen får sin rette konsistens. Så bliver overfladen jævnet ud, og skal så i en dags tid eller to tørre, så den danner en fast skorpe. Den dækkes med et tyndt lag strå, så overfladen ikke sprækker i solen. Mens dette arbejde har stået på, er det høstede korn blevet transporteret til pladsen enten ved æsler med store, åbne kurve på kløvsadler eller af kvinder med vældige, sammensnørede byrder af neg på hovedet. Kornet sættes i stakke langs randen af tærskedepladsen, gerne med hver stak med så mange neg, som rækker til en tærskning med okseforspand, "per una pisatura". Tærskedepladsens ejer bestemmer rækkefølgen af tærskning for de deltagende bønder.

Selve tærskningen begyndte tidligt om morgenen. Jeg fulgte en sådan tærskning fra seks morgen til seks aften med fotografier, iagttagelser, notater og supplerende oplysning fra de tærskende bønder.

Første led i arbejdet var at fordele negene over pladsen. De var fem mand om det, en stod i stakken, en lige nedenfor og de tre andre fordelt over tærskedepladsen. De to førstnævnte brugte træforke til at smide negene ind mod pladsens midte, hvor de tre

andre løste negene op ved at hugge negbåndene over med en økse. Derefter blev det løste korn fordelt uden nogen egentlig orden over hele pladsen. Til slut udgjorde det et lag på ca. 1 meters tykkelse.

Når dette var til ende, blev okserne - det var i øvrigt et par køer - spændt i åg. For at de ikke skulle æde af det udbredte korn, var de forsynet med mulkurve af ståltråd. Midt på åget var tærskesten sat fast med en jernlænke af en passende længde, sådan at stenen slæbte og bumpede gennem det udbredte korn under kørselen. Mens den stod på, sørgede man for, at alle dele af de udbredte korn blev gennemarbejdet af trækdyrene og stenen, så kærnerne løsnedes og strået søndermåledes. Tærskesten var en grov sandsten, der forekommer naturligt i omegnen af Sartano.

En gennemkørsel tog ca. en time, hvorefter okseforspandet fik lov at hvile, mens kornlaget blev vendt med træforkene, sådan at løse kærner og sønderskåret strå dryssede igennem, og et nyt lag af det underliggende kom øverst. Det fik så samme behandling, så hele laget tilsidst bestod af løse kærner og sønderskåret strå. Tærskningen har to formål: at frigøre kærnerne og sønderskære de stive hvedestrå, så de bliver egnede til kreaturfoder, hvad der er vigtigt i et område, som enten helt savner eller kun har mulighed for at bjærge en forsvindende mængde hør.

Hermed var oksernes del af arbejdet til ende, men tærskerne fik travlt med at skubbe kærner og strå sammen i en dyngge mod pladsens midte og en smule mod vindretningen. I denne dyngge kastede bondens kone en håndfuld løg og desuden tegnede med en høtyv et kors i dynggen. Begge dele skulle sikre en god høst det følgende år. Så var der hvilepause. Bondens kone og et par kvinder til kom med mad til alle, og den lokale vin gik flittigt rundt. Og så ventede

man på vinden fra bjergene for at kunne tage fat på rensningen af det tærskede.

Vinden kom til tiden cirka klokken to. Første del af rensningen skete med træforkene, hvor mændene stod i vindsiden af dyngen og kastede strå og kærner i vejret. De løse strå blæste væk fra dyngen, og efter at dette var sket ti-tolv gange, var hovedparten af stråene samlet i en stor vold ved udkanten af tærskelpladsen. Tilbage på pladsen lå nu kærnerne med et stort indhold af stråstumper og avner. De blev fjernet i den næste rensning, hvor mændene brugte langskafte kasteskovle og kvinderne de koste af vilde urter, som var bundet specielt til dette arbejde. Utærskede aks blev lagt til side og tærsket for sig med en tærskeskæppe.

Så lå da halm og avner i en høj vold ved den ene side af tærskelpladsen og kærnerne i en dyng midt på pladsen. Kærnerne var blandet op med en god del avner og navnlig støv. De fik derfor en afsluttende rensning, hvor vinden spillede en vigtig rolle. Til denne rensning brugte mændene kasteskovlene og kvinderne sold.

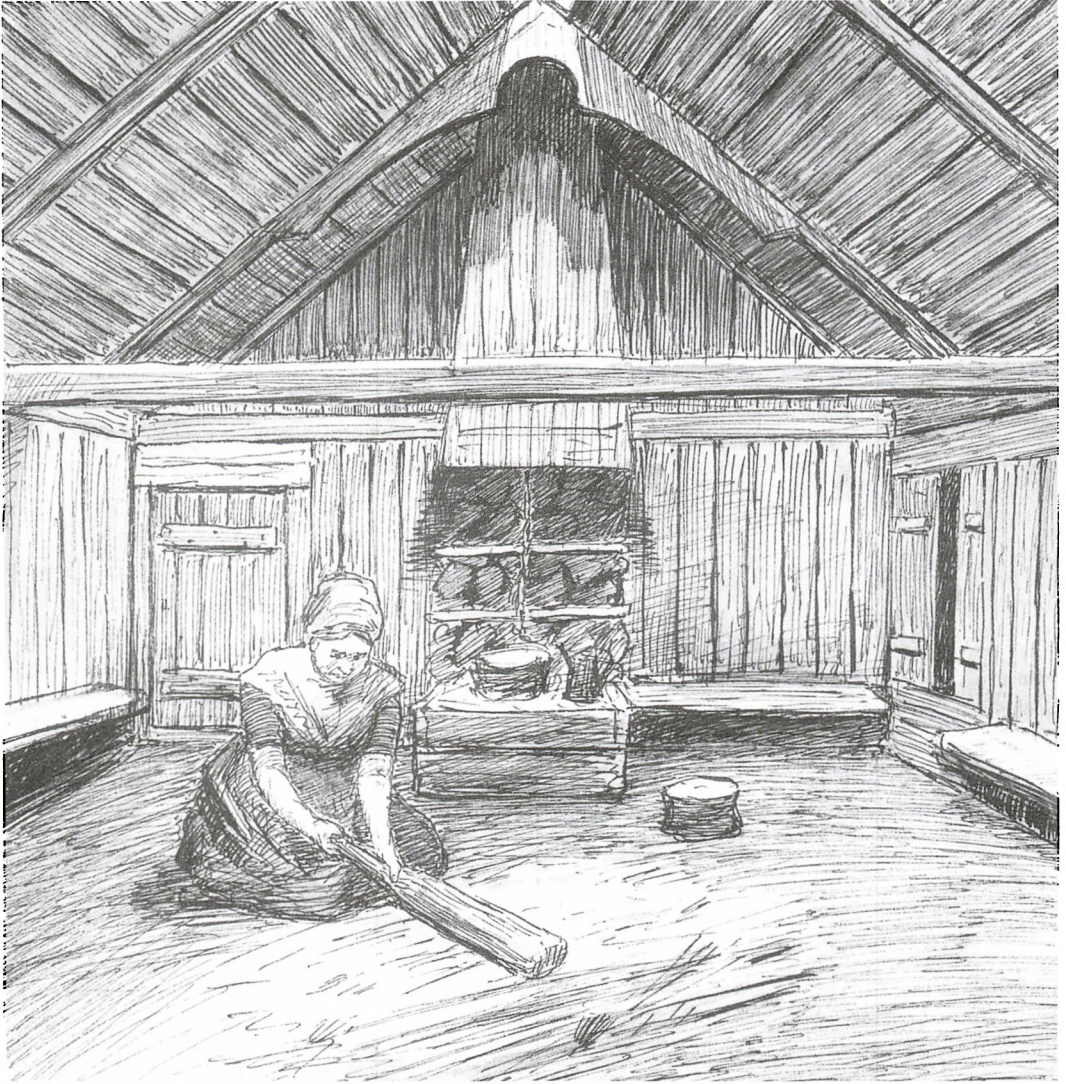
Som afslutning på tærskningen samlede kærnerne i en konisk dyng på tærskelpladsen. En erfaren tærsker trak bladet af en kasteskovl rundt langs foden af dyngen og ridsede derefter med bladet nedefra og op imod dyngens top fire streger stillet korsvis mod hinanden, men uden at stregerne nåede sammen. Til sidst gav han med skovlen et let slag i dyngens top. Så blev skovlskaftet stukket lodret ned i dyngens centrum. Længden af skaftet, der skjules af kornet, benytter man til at skønne om mængden af det tærskede. Hertil bruges et gammelt målestystem med anvendelse af hånd og fingre. Først fratrækkes et mål, udført med en hånd med strakte fingre (un palme e un dita) på skaftet. Resten af længden på skaftet måles derefter med en bøjet tommelfinger, og summen af dette mål angiver antallet af

"tomoli", der er i dyngen. Erfarne bønder hævdede med overbevisning, at resultatet kun afviger med 10-20 kg fra det eksakte mål. Til slut fyldes kornet i sække, halmen til kreaturfoder føres til laden, og pladsen rengøres til næste tærskning.

Tærskeskæppe

I beretningerne fra henholdsvis Danmark og Syditalien er nævnt brugen af tærskeskæppe, enten som hjælperedskab ved tærskning af større sædmængder eller som eneste redskab ved udtærskning af minimale mængder, som f.eks. akssamlernes udbytte. Trotzig har i afsnit III af sin bog givet en oversigt over forekomsten af brugen af tærskeskæppe og deres udformning, der strækker sig lige fra en enkel gren af passende længde og sværhedsgrad over korte, kølleformede til langskafte. Jeg skal afslutte med en beskrivelse af korntærskningen på Færøerne, som jeg havde mulighed for at studere, da jeg i 1947 foretog etnologiske undersøgelser på øerne. I en artikel i KUML 1955 har jeg gjort rede for hele arbejdet med korndyrkningen med såning, pasning af afgrøden, høst og den efterfølgende behandling af det høstede. Her begrænser jeg mig hovedsageligt til at gøre rede for sidste fase.

Kornet, det var altid byg, seksradet eller toradet, høstede med store knive, akurknivar, blev bundet i neg, der stod et stykke tid på ageren og derefter ført til udhuse for at fortsætte tørringen. At opnå en tilfredsstillende tørring var ikke mulig alene ved vindens hjælp, så næste led i processen var at skille aksene fra stråene. Det skete ved at trække kornet gennem en grov kam, ripari, af træ eller jern. Aksene bragtes til en særskilt bygning, der var indrettet med en slags tørreovn, bestående af knap halvdelen af huset, opdelt med en tværmur i knap væghøjde. Ovnrummet var overdækket med et

Der tærskes korn med et "treskitre" på gulvet i en røgstue i Gjøvu, Eysturoy, Færøerne. Tegning af Daniel Bruun i *Fra de færøske Bygder*. Kbhvn. 1929.

lag stænger, sodnspolir, fra tværmur til gavlmur. Stængerne dækkedes med et lag halm, og ovenpå dette lagdes aksene i et passende lag, hvorefter der tændtes en ild på "ovens" jordgulv, lige indenfor åbningen i tværmuren. Alt arbejdet i sodnhuset var kvindearbejde. Sodnkonen var enerådende under arbejdet her, men under den langvarige proces med tørringen af kornet fik hun i reglen besøg af børn og halvvoxne, der samledes

for at høre fortællinger og sagn fra gamle dage. Helt præcis kan varigheden af en enkelt tørring ikke angives. Den afhang bl.a. af kornets fugtighedsgrad. I almindelighed tog det et døgn at tørre en sodn, men kunne let vare længere. Man udmålte længden ved, hvor mange gange man skulle tænde ild op. Der fyredes udelukkende med tør, og man kunne regne med fra 3 til 6 "store ilde".

Når kornet var fundet tørt nok, blev det taget af ovnen og tærsket umiddelbart derefter. Normalt skete det inde i sodnhuset på gulvet foran ovnmundingen. Gulvet her bestod i reglen af muld, der var noget forhøjet og tørt og varmt fra ovnen, men kunne dog også være af træ. Gulvet blev omhyggeligt fejlet, før aksene lagdes ud. Som det første i tærskningen skete en sønderbrydning af aksene og en udjævning af korndyn-gen ved, at man gik og trampede i det udbredte lag med de bare fødder. Sådan var det i al fald i ældre tid. I sine indberetninger fra 1780'erne skriver Svabo, at når sodnkonen har aftaget kornet af sodnen, søndertræder hun det ved hjælp af 2 eller 3 piger "med bare fødder mod en skrå mod væggen opsat dør eller skive, indtil aksene noget knustes, da de videre på gulvet, som ofte er muld end ler, bankes med en kølle".

Køllen er en særligt tildannet tærskeskæp med et kortere eller længere rundet håndtag og en tykkere slagdel med flad underside. Ved tærskningen arbejdede to eller flere sammen, i alt fald hvor der var tale om større mængder korn. Mest almindelig har det nok været, at 2 foretog afbankningen, idet de tærskede i takt. Men der er eksempler på, at 4 tærskede på een gang. Det var et fælt arbejde, hvor det lille, snævre rum i sodnhuset fyltes med støv og brudstykker af kornaksene. Når kornet var færdigbanket, skulle det renses, hvortil der anvendtes aflange trætrug, tiningartrog, hvori kernerne rystedes, så grovere dele som avner, tidselhoveder o.l. samledes på overfladen og kunne skummes fra med hånden. Undertiden suppleredes trætrugene med sold, der havde bund af tørret skind, men uden huller.

Hvornår korntørringshuset er kommet til Færøerne, er uvist, men det har nære slægtninge på keltisk område, nærmere bestemt Irland og de skotske Atlanterhavsøer. Korntørringen, som her beskrevet, kendes også

på Island til behandling af det, der kaldes islandsk korn (*Elymus arenarius* L.).

Kildehenvisninger:

- 1) Dag Trotzig, Slagan och andra tröskredskap. Sthlm. 1943
- 2) Kristen Møller, Danske plejtyper (Danske Folkemaal XIII, 1942 42-04)
- 3) H.P. Nielsen, Gerdrup, Kirkerup sn. NEU nr. 4653.
- 4) Thomas Holt, Bagterp, St. Hans sn. 552
- 5) Hans Peder Mortensen, Ypnasted 5763
- 6) Peter Thorsen, Pæregård, Nylars sn.
- 7) Jens Bentsen, Ypnasted 20380
- 8) Ø. Lars sn. 4782
- 9) Arnager Lyng, Ø. Lars sn. 5266
- 10) Landbrugs-Ordbog for den praktiske Landmand (1883)
- 11) Gösta Berg, Den svenska tröskvagnen Västerbotten 1931
- 12) Jorge Dias, Verbreitung und Geschichte der Dreschmethoden auf der iberischen Halbinsel (Z.f.Vkd. 1968,186-202)
- 13) Holger Rasmussen, Grain Harvest and Threshing in Calabria (Tools & Tillage, vol. 1+2 1969)
- 14) Holger Rasmussen, Korntørring og -tærskning på Færøerne (Kuml 1955, 131-157)
- 15) Holger Rasmussen, Icelandic Corn. On the use of lymegrass (*Elymus arenarius* L) in Iceland (Folk, vol. 19-20 1977/78, 85-102).

Gnistslukkeren - Kongskildes guldæg

Af Peter Kromann

De to grundlæggere af Kongskilde Maskinfabrik, Hans Tyndeskov, t.v. og Mogens Petersen, t.h.

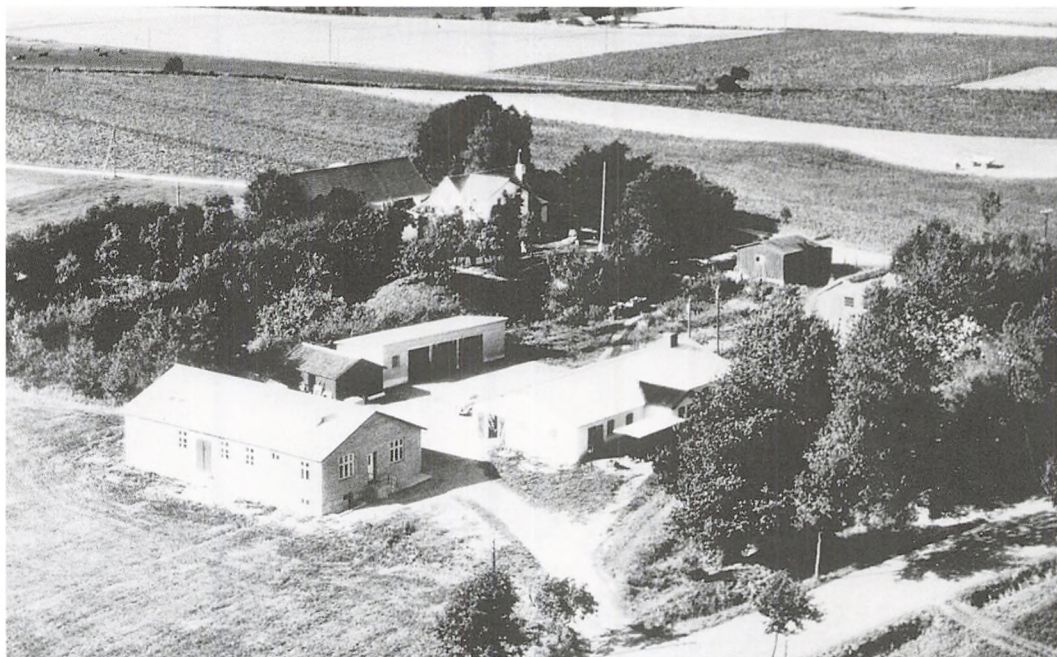
Mogens Petersen - den ene af grundlæggerne af Kongskilde Maskinfabrik ved Sorø i 1949 - havde i slutningen af 1951 en samtale med én af sine studiekammerater fra Polyteknisk Lærestanstalt om nogle tekniske emner. Under samtalen fortalte studiekammeraten, som på daværende tidspunkt var ansat i Justitsministeriet, at han var bekendt med, at en lov var under opsejling om, at alle traktorer, som skulle køre indendørs, skulle forsynes med en gnistslukker, som skulle forhindre, at der opstod brand som følge af gnister fra traktorens udstødning.

På baggrund af denne indsider viden gik Mogens Petersen i gang med at konstruere

en gnistslukker. En vital del i denne var en støbejernkerne, som skulle opfange gnisterne. Denne kerne lod Mogens Petersen fremstille hos H.C. Lunge i Sorø, en virksomhed, som de to grundlæggere senere erhvervede ved siden af Kongskilde Maskinfabrik.

Da bekendtgørelsen om loven kom den 17. januar 1952, og den nødvendige godkendelse fra myndighederne forelå, havde Kongskilde Maskinfabrik et bugnende lager af gnistslukkere, og traktorproducenterne flokkedes om fabrikken som bier om et stykke sukker.

En af finesserne ved gnistslukkeren var,

Kongskilde Maskinfabrik lidt syd for Sorø, som den så ud i 1952.

Bekendtgørelse om kørsel med traktorer i lader m. v.

§ 1.

Uanset bestemmelserne i §§ 2 og 6 i justitsministeriets bekendtgørelse nr. 280 af 20. maj 1946 angående benyttelse af forbrændingsmotorer m. v. skal det fremtidig være tilladt til kørsel i lader, stakhjelme eller iøvrigt i rum med oplag af foder, utærsket sæd, avner, halm, høg og lignende at anvende traktorer — dog ikke gasgeneratordrevne traktorer — på følgende vilkår:

- 1) Traktoren skal ved udstødningsrørets munding være forsynet med en af justitsministeriet godkendt sikringsanordning (gnistslukker), som under kørselen skal være påsat i overensstemmelse med brugsanvisningen for sikringsanordningen og holdes i forsvarlig stand. Såvel udstødningsrøret som gnistslukkeren skal have en afstand af mindst 30 cm fra kørebanen og være forsvarligt fastgjort, således at de ikke ved ydre påvirkning bringes ud af stilling.
- 2) Er traktorens brændstofanlæg således indrettet, at brændstoffet tilføres karburatoren ved naturligt fald, skal der være anbragt en lettilgængelig hane på brændstofledningen umiddelbart ved brændstofbeholderen.
- 3) Traktoren skal være renholdt for brændbare forureninger, og det skal påses, at brændstofanlægget og det elektriske anlæg er i forsvarlig stand, således at de ikke frembyder brandfare, og at udstødningsrør m. v. er tætte og ikke tærede, således at utætheder kan opstå.
- 4) Under kørselen skal de i § 2 anførte forsigtighedsregler nøje iagttages, og det påhviler ejeren eller brugeren at drage omsorg for, at der på den indvendige side af ladeportenen eller på andet øjnufaldende sted i nærheden er anbragt et let læseligt skilt med disse forsigtighedsregler.*)
- 5) Enhver ejer eller bruger af en traktor, som anvendes til kørsel af den i denne bekendtgørelse omhandlede art, skal være i besiddelse af et eksemplar af bekendtgørelsen*) og påse, at føreren af traktoren er bekendt med bekendtgørelsens indhold.

Bekendtgørelse om kørsel med traktorer i lader m.v. nr. 18 af 17. januar 1952.

at den var universal, dvs. den kunne monteres på alle traktors udstødningssystemer, da den kunne leveres med et konisk tilslutningsrør, der kunne afskæres ved den passende diameter og svejses på enden af ethvert udstødningssystem.

Det store lager af gnistslukkere var en kraftig binding af likviditeten, men da der endelig blev givet grønt lys til salg - Kongskilde var i øvrigt den første fabrik som fik en godkendelse - gik det forrygende med et salg af mere end 10.000 stk. de første 18 måneder.

Fremstillingen af gnistslukkeren foregik meget primitivt uden særligt værktøj til hjælp i produktionen. En overgang, da produktionen var på sit højeste, var der 40 mand, som kun producerede gnistslukkere. Der blev produceret 24 timer i døgnet, 6 dage om ugen.

I de tider var det vanskeligt at få kvalificerede svejsere, så Mogens Petersen og Hans Tyndeskov, den anden grundlægger af Kongskilde Maskinfabrik, oprettede derfor en svejseskole, hvor interesserede kunne uddannes i svejsning. Kurset var af én dags varighed og blev afsluttet med en eksamen.

Hvis man bestod denne, gik man direkte på aftenholdet samme dag med titel af svejseeksport.

Gnistslukkeren blev en ren pengemaskine for Kongskilde. Der blev virkelig tjent penge - mange penge. Disse kom således til at betyde et vendepunkt for virksomheden, idet der blev skabt økonomisk grundlag for at investere og udvide fabrikken. Ligeledes fik man økonomisk grundlag for at kigge udenfor de danske grænser, og virksomheden fik lagt det første spæde grundlag for en verdensomspændende eksport. Gnistslukkerne fremstilles den dag i dag, men nu af et Hollandsk firma.

Gnistslukkere bruges normalt ikke mere i dansk landbrug, bl.a. fordi de nyere traktorer er forsynet med lyddæmpere, der også opfanger gnister, og fordi diseltraktorer, der er langt de fleste i dag, ikke udvikler gnister på samme måde som benzintraktorer.

Gnistslukkere bruges dog flere steder, på halmvarmeværker, i lufthavne, på raffinaderier og andre kemiske virksomheder.

Dansk Landbrugsmuseum har en Kongskildegnistslukker i sin samling.

Kongskildes gnistslukker type K5 på en dansk Bukhtraktor i en lade.

Statens Redskabsprøver — Bygholm, Horsens

Meddelelse

Nr. **203**

Gruppe 1 - 1956

Gnistsslukkere.

Efter de indtil 1. april 1952 gældende bestemmelser for anvendelse af forbrændingsmotorer til landbrugsformål var det under bødeansvar forbudt at anvende traktorer til kørsel i lader og andre landbrugsbygninger med brandfarlige oplag.

Efterhånden som traktorerne i stærkt stigende antal toges i brug også til transportarbejde i landbruget, blev dette forbud særdeles generende, og bestemmelserne ændredes derfor, således at den nævnte kørsel fra april 1952 blev tilladt på visse betingelser, der er indeholdt i justitsministeriets bekendtgørelse af 17/1 1952 om kørsel med traktorer i lader m. v.

En af disse betingelser er, at traktorens udblæsningsrør forsynes med en gnistsslukker af godkendt type. Godkendelsen foretages af justitsministeriet efter afprøvning af gnistsslukkeren ved Statens Redskabsprøver.

Gnistsslukkerens opgave er at forhindre, at gnister, d. v. s. glødende sod- eller kokspartikler, føres med udblæsningen ud i det fri. Dette kan ske ved, at gnistsslukkeren udskiller gnisterne af luftstrømmen (Cyklon-princippet) og tilbageholder dem i en dertil beregnet beholder, der med mellemrum må tømmes, eller ved at gnistsslukkeren tilbageholder gnisterne, indtil de er udbrændt eller slukkede, hvorefter de føres ud med luftstrømmen.

For at kunne indstilles til godkendelse må en gnistsslukker tilfredsstillende følgende krav:

1. Gnistsslukkeren må indenfor det af anmelderen opgivne arbejdsområde, angivet ved bestemte typer, fabrikater eller størrelser af motorer, kunne tilbageholde eller uskadeliggøre praktisk taget 100 % af de gnister, der kan forekomme ved normalt arbejde.
2. Gnistsslukkeren må ikke nedsætte motorens maksimaleffekt eller forringe dens brændselsøkonomi væsentligt i forhold til drift med motorens normale udblæsningsanordning.
3. Gnistsslukkeren må ikke virke generende ved væsentlig forøgelse af motorstøj, ved uheldig påvirkning af udblæsnings-

strømmens retning eller ved forringelse af udsynet fra førersædet.

4. Gnistsluggeren må være af solid og holdbar udførelse.
5. Anmelderen afgiver erklæring om, at det til prøve indsendte eksemplar er fabriksmæssigt fremstillet, og forpligter sig til, før eventuelle ændringer foretages i materiale eller konstruktion, at give prøvevirksomheden meddelelse herom. Hvis prøvevirksomheden herefter skønner det nødvendigt, må indsendes et eksemplar af den ændrede gnistslugger til fornyet afprøvning.
6. For så vidt det skønnes nødvendigt at anvende særligt varmebestandigt materiale til visse dele af gnistfangeren, må anmelderen afgive erklæring om, at gnistfangeren kun leveres med dette materiale.

Prøverne foretages ved, at gnistsluggeren monteres på en traktor af passende type. Ved hjælp af særligt apparatur indføres glødende finmalet trækul, og der foretages kontrol med, om de dannede gnister opfanges eller slukkes, inden de eventuelt udstødes af gnistsluggeren. Desuden foretages måling af det modtryk, der opstår i gnistsluggeren ved normal belastning af motoren. Til orientering er i nogle tilfælde foretaget afbremning og måling af motorens hestekraftydelse med og uden gnistslukker. Denne størrelse er imidlertid underkastet en del variationer og således afhængig af, om traktorens ventiler er i god orden. Tryktabet i gnistsluggeren anses derfor for at være et mere sikkert mål.

For de godkendte gnistslukkeres vedkommende er tryktabet minimalt ca. 100 mm V. S. og uden nævneværdig indflydelse på traktorens ydeevne. I nogle tilfælde er tryktabet endog større ved traktorens normale lydpotte, der i reglen forudsættes fjernet, når gnistsluggeren monteres.

Gnistslukkerer har endnu ikke været anvendt i tilstrækkelig lang tid til, at man har helt sikre erfaringer om deres virkning og holdbarhed i praksis. I enkelte tilfælde er dog i praksis konstateret utætheder ved overgangen mellem udblæsningsrør og gnistslukker, eller gnistslukkeren har været defekt, hvorved den bliver virkningsløs. Gnistslukkerne anses i almindelighed for at kunne holde i adskillige år, men under særlige forhold vil der kunne ske kraftig tæring.

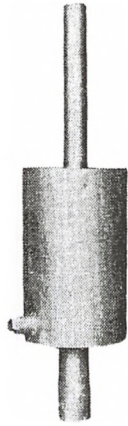
Der kan derfor være grund til at indskærpe, at gnistsluggeren underkastes regelmæssigt eftersyn ikke alene for tæring, men også for utætheder ved eventuelle rørsamlinger. Af hensyn til disse sidste må det også frarådes, at man for at forlænge gnistslukkerens levetid og undgå krafttab kun anvender gnistslukkeren sæsonvis, når der køres i laden, idet hyppige af- og påmonteringer let giver anledning til, at utætheder opstår.

*Kongskilde
GS 1*

*Kongskilde
K 5*

Alfa

*Bahco
GSA-25*

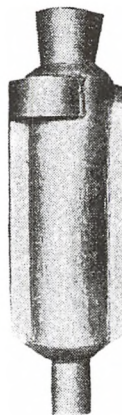
*Bahco
GSA-40*

Full-Power

Atypa TGS-2B

J. P. 1

*Tydén (Atypa)
TGS-2*

Ialt er der efter afprøvning af ca. 40 gnistsslukkere i årene 1952—1955 godkendt følgende 11:

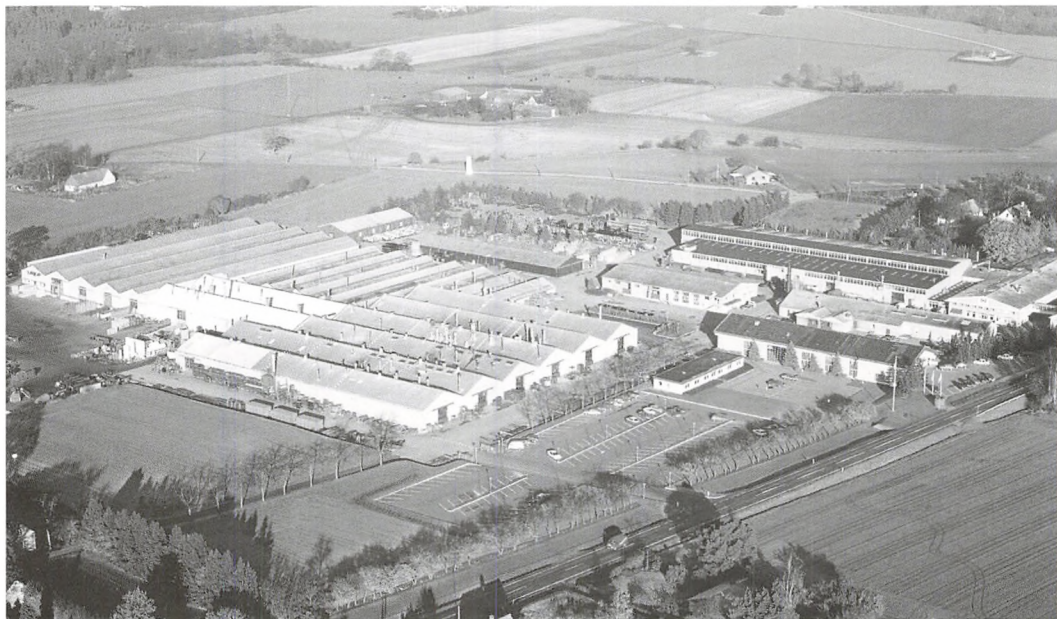
Gnistsslukkerens navn og typebetegnelse	Fabrikant eller hovedforhandler:	Godkendelsesnr.	Godkendt til:
Bahco GSA-25	A/S Nordisk Tractor Co., København	1	30 hk 4-takts Benzin-Petroleum
Kongskilde GS 1	Kongskilde Maskinfabrik, Sorø	2	45 hk 4-takts Benzin-Petroleum
J. P. 1	Fa. Palle Westerby, Skindergade 15, Kbhvn.	3	30 hk 4-takts Benzin-Petroleum
Bahco GSA-40	A/S Nordisk Tractor Co., København	4	45 hk 4-takts Benzin-Petroleum
Tajco A. 1.*)	Tage Jensen & Co., Nørregade 18, Esbjerg	5	30 hk 4-takts Benzin-Petroleum
Full-Power	Jac. Kirkmose, Nyborgvej 73, Odense	6	30 hk 4-takts Benzin-Petroleum
Tydén TGS-2	Montgomery Motor A/B, Stockholm, Sverige	7	30 hk 4-takts Benzin-Petroleum-Diesel
Alfa	Maskinfabrikken Alfa, Smedegade 19, Kbhvn.	8	30 hk 4-takts Benzin-Petroleum
Kongskilde K 5	Kongskilde Maskinfabrik, Sorø	9	45 hk 4-takts Benzin-Petroleum-Diesel
Atypa TGS-2**)	K. G. Sandberg, Randersgade 2, Kbhvn.	10	30 hk 4-takts Benzin-Petroleum-Diesel
Atypa TGS-2B	„ „	11	45 hk 4-takts Benzin-Petroleum-Diesel

*) Udgået af fabrikation

***) Identisk med Tydén TGS-2

Der kan være grund til at gøre opmærksom på, at gnister i udblæsningen ikke er det eneste faremoment i brandmæssig henseende. Spild af benzin ved påfyldning med efterfølgende start, inden den spildte benzin er tørret af eller dampet bort, er den hyppigste brandårsag. Skader på det elektriske systems ledningsnet i forbindelse med spildt olie eller brændstof eller en af avner og støv tilnavset motor kan også betyde en stor risiko, og man bør ikke ved kørsel i lader slå sig til tåls med, at alt er i orden, blot traktoren er forsynet med en godkendt gnistsslukker, men ofre det elektriske system den største opmærksomhed, ligesom man bør sikre sig, at det påbudte brandslukningsmateriel er til stede og i orden, således som justitsministeriets bekendtgørelse foreskriver. Det kan her anføres, at et værdifuldt supplement til dette brandberedskab er våde sække, som i talrige praktisk forekommende brandtilløb har gjort god fyldest.

Fortegnelse fås over beretninger og meddelelser om prøvede maskiner, og fast abonnement på meddelelser tegnes ved henvendelse til Statens Redskabsprøver, Bygholm, Horsens.

Kongskilde Maskinfabrik som den ser ud i dag efter at produktionen af gnistslukkere i 1950'erne skabte kapital til optagelse af produktion af mange nye produkter og dermed et øget behov for nye bygninger.

Sukkerroer på Bornholm til Sverige og Finland

Af Erik Hovgaard Jacobsen

Sukkerproduktion på grundlag af roer begyndte i det midttyske Schlesien for ca. 250 år siden. Baggrunden var et ønske om selvforsyning og gøre sig uafhængig af det oversøiske rørsukker.

Til Danmark nåede denne udvikling i 1872, hvor vor store erhvervs- og finansmand C. F. Tietgen tog initiativ til en roesukkerproduktion på Lolland.

Det skulle senere udvikle sig til A/S De Danske Sukkerfabrikker, nu Danisco og ca. 60000. ha. danske sukkerroer.

Regeringen var imod projektet. Sukkertolden på 25% skæppede godt i statskassen. Dertil kom hensynet til rørsukkerproduktionen på de dengang dansk-vestindiske øer. Tietgen tog ikke nej for et svar. Myndighedernes modstand blev overvundet.

Vor landbrugstradition taget i betragtning ligger det nær at rejse spørgsmålet om, hvorfor andelsbevægelsen ikke vandt indpas her, udover andelssukkerfabrikken i Nykøbing F. fra 1885, som dog med senere tiders fusionsudvikling indgik i De Danske Sukkerfabrikker for få år siden.

Svaret er nok, at andelsideen på forarbejdningsområdet først slog rod ti år senere med bøndernes oprettelse af andelsmejerier. Dertil kom, at roesukkerproduktion var regional og rammebestemt med hjemmemarkedet som hovedmål. Endvidere krævede oprettelse af sukkerfabrikker betydelig større investeringer end datidens andelsmejerier. Tietgen fik dog senere lejlighed til at møde Andelsbevægelsen og bønderne, da han en god snes år senere forsøgte at opkøbe deres andelsslægterier. Det blev til et par gode middage på børsen - ellers, heldig-

vis, et nej tak fra bønderne.

Omkring 1950 opstod der mulighed for dyrkning af danske sukkerroer til fabrikker i Finland, Sverige og Vesttyskland. Som så ofte i historien er det et sammenfald af begivenheder, der sætter en udvikling i gang. Der var oprettet sukkerfabrikker i Finland og Sverige, selvom dyrkning af sukkerroer med datidens dyrkningsteknik, særlig for Finlands vedkommende, lå i et klimatisk yderområde.

Til trods herfor ønskede både svenskere og finner at få en roesukkerproduktion i gang for at sikre i hvert fald delvis selvforsyning på området. Det var i mange lande god strategisk og landbrugs-politisk "latin" dengang - og det gælder stadig på visse områder. Forsyningsikkerhed og egnsudvikling er blandt overskrifterne.

Det internationale sukkermarked udvide sig stærkt i årene efter anden verdenskrig og der blev mangel på hjemmeavlede roer til fabrikkerne i Sverige, senere også i Finland, tildels også det daværende Vesttyskland. Engang i det tidlige forår 1950 kom en svensk agronom, Lars Svard, til Bornholm. Han henvendte sig i Bornholms Landøkonomiske Forening og spurgte, om der blandt øens landmænd var interesse for dyrkning af sukkerroer til fabrikkerne i Sydsverige. Svaret var et hurtigt ja. Sukkerroer passede godt ind i den forholdsvis store mælke- og kvægproduktion, som prægede bornholmsk landbrug. Kvæg og sukkerroer passede godt sammen i årene, før specialiseringen satte sit præg på landbruget.

For sæsonen 1950 blev der tegnet 215 ha.

sukkerroer på Bornholm fordelt på 218 avlere. Gennemsnitsudbyttet blev på ca. 250 hkg. pr. ha. I senere år nåede hektarudbyttet op på ca. 350 hkg.

Bornholms Landøkonomiske Forening nedsatte et dyrkerudvalg med gårdejer, planteavlskonsulent Aage Brandt, Bakkegård, som formand.

Der blev aftalt en roepris på ca. 6.60 kr. pr. hkg. Roeaffaldet kunne tages retur af avlerne i våd eller tørret tilstand. Det svarede nogenlunde til de betingelser, som var gældende for de traditionelle dyrkere til de danske sukkerfabrikker. De bornholmske transportomkostninger var dog større.

Aage Brandt måtte en tur til København for at forelægge sagen for departementschef I. C. Mogensen i Landbrugs-

ministeriet. Datidens regulerede eksport-system krævede en eksportlicens også for sukkerroer. Den blev givet, dog foreløbig kun for ét år, men senere forlænget.

Eksporten af sukkerroer blev landsomfattende. Udover på Bornholm blev der oprettet dyrkerforeninger for Fyns Stift, Jylland og Sjælland. Det samlede danske eksportareal fordelt på Sverige, Vesttyskland og Finland toppede i 1964 med ca. 15.000. ha. svarende til omkring en halv mio. tons roer og en eksportværdi på nær 50 mio. kr.

I januar 1951 indkaldte Bornholms Landøkonomiske Forening og sukkerroedyrkerudvalget til avlermøde, hvor 110 interesserede mødte op. Der blev dannet en dyrkerforening med gårdejer Aage Brandt som foreningens første formand. Han blev få

Aage Brandt (i midten) m.fl. ser på bornholmske sukkerroer.

BORNHOLMSK

Landbrug

Godt 32.000 ton sukkerroer eksporteret fra Bornholm

Det var rekord - 11.000 tons over det hidtidige rekordår 1953 - Sukkerprocenten kommer til at ligge omkring 16 med svingninger fra omkring 15 til omkring 17.

Eksporten af sukkerroer fra Bornholm i efteråret 1964, blev begyndt 6. oktober, og det sidste skib afgik 15. december, i alt 76 skibe.

Det blev en meget lang eksportsæson, men det drejede sig også om et meget stort kvantum, i alt godt 32.000 tons snavsede roer, der blev eksporteret.

Det blev 11.000 ton mere end i det hidtil største år, 1938.

I 1964 var der hos 470 avlere tæget 825 ha med sukkerroer, men enkelte marker, eller dele af marker, måtte ompløjes i foråret på grund af for dårlig plantebestand.

Efter opgivelserne til foreningen drejede det sig om ca. 250 ha. Samtidig fik vi oplyst, at der var sået ca. 10 ha mere end kontraktarealet, men der er ikke tvivl om, at dette areal er for lille, når man sammenligner mange avleres areal med det opnåede udbytte.

Der må sikkert regnes med, at der er leveret roer fra ca. 8245 ha, og det giver et gennemsnitsudbytte på 39 ton snavsede roer pr. ha. Det er et godt udbytte, ikke mindst på baggrund af dem tidligere leveranceplan.

Et problem, der må tages op Forholdet mellem kontraktarealet og det tilsædte areal, er et problem, som bestyrelsen må tage op, ved kommende kontrakter, idet det er umuligt at tilrettelægge en eksport, når det viser sig, at leveringen ligger på 5.000 tons snavsede roer over, hvad avlerne har opgivet på deres leveranceplan.

Det er også galt, hvis kontraktarealet ikke tilsås, da f.eks. eksporten til Finland var solgt som et samlet kvantum rene roer.

I fremtiden må kontraktarealet overholdes. Der må betales

bøder, hvis arealet ikke tilsås, og roer fra for store arealer må vente til sidst, ved leveringen og sælges bedst muligt.

Den store forskel skyldtes i nogen grad, at avlerne eller den tørre sommer var tilsvarende til at opnå udbyttet ret lavt. Senere viste det sig, at roerne voksede til langt hen i november måned.

Det er avlere, der har høstet over 500 hkg snavsede roer pr. ha. efter deres arealopgøvelse. Hos nogle enkelte passer det, men for de fleste grøder det, at deres opgavne areal er for lille.

Overskuddet gør det vanskeligt at tilrettelægge en eksport, men det er også forkert over for de øvrige avlere og særligt dem, som efter planen skal levere deres roer sent, da deres leverancer bliver skubbet yderligere ud. Den 1. december var der eksporteret efter leveranceplanen, nemlig 27.000 tons.

Sådan kan det gå

Nogle avlere kom til at ligge længe med deres roer inden afhentningen, men det gjorde sig sjældt i oktober og først i november blev bevirkede, at næsten alle av-

lere var forud for planen med optagningen.

Når så vognmændene kom til en avler, der måske skulle levere 50 tons over to uger, var

procent er endnu ikke udregnet, da alle analyser endnu ikke foreligger.

Som helhed kan det siges, at de først optagne roer havde en god sukkerprocent og lille jordprocent, men så kom regnen, der bevirkede, at roerne voksede yderligere, og det medførte et lavere sukkerindhold og højere jordprocent.

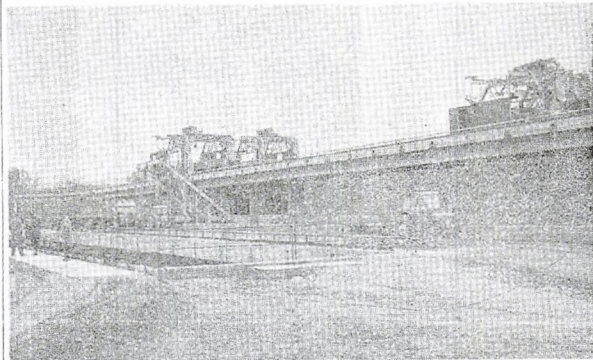
Roerne fortsatte med at vokse, hvorfor sukkerprocenten kun steg langsomt, men der skete

avlere, der har fået betaling for de snavsede roer.

De, som leverede roerne i 1. uge, har fået en ekstra betaling på 10 øre for 100 kg, og på samme måde vil der blive ydet et opbevarings- og dæknings tillæg til alle de roer, der er leveret i december måned.

Størrelsen af dette beløb er ikke fastsat endnu.

Kontraktprisen er 10,60 kr. pr. 100 kg rene roer med 16 pct. sukker. Prisen reduceres med

Kjøpingsbo Søckerbruik modtager bornholmske roer pr. bil fra Ystad havn.

alle roerne oppe ved 1. levering, og der er ikke 50, men 80 tons.

At praktiske grunde tager vognmændene ved første levering samtlige roer, men det går ud over andre avlere, som ikke kommer af med sine roer på det tidspunkt.

Jo længere vi kommer hen i sæsonen, jo mere bliver man bagefter planen.

Ellers må det siges, at kampagner ikke har givet større vanskeligheder, end at de har kunnet overvindes.

Sukkerprocent omkring 16 Den endelige jord- og sukker-

dog en pæn stigning, så længe roerne så til jorden.

Den gennemsnitlige sukkerprocent vil komme til at ligge på omkring 16, men med store variationer.

Store roer fra marker med mange spring, ligger helt nede på omkring de 15 og små roer fra marker, ramt af tørken, ligger helt oppe på næsten 17 procent sukker.

Roerne til Finland

Eksporten til Finland betyder et sukertab, og derfor er samtlige analyser, der er opgivet til avlere, reduceret med 0,3 pct. sukker, og det bliver ikke nødvendigvis med yderligere sukkerreduktion ved slutopgørelsen.

Derimod bliver det nødvendigt med en reduktion af de rene roer, idet analyser, der udtages i havne, ikke viser så høje jordprocenter, som man finder, når skibet er udløst, og heril kommer jo også et svind under transport.

Hvad denne procent bliver, er endnu ikke opgjort, men den bliver ikke så stor som i 1953. Avlerens jordprocent ligger på ca. 11 pct. og skibens jordprocent på ca. 15 pct., men der er store variationer både hos avlerne og på skibene.

De svenske analyser foreligger endnu ikke alle

Da man endnu ikke har fået alle analyseresultater fra Sverige, er de leverede roer indtil den 30. november betalt med 6 kr. for de rene roer.

Efter denne dato er der udbetalt 5 kr. for de snavsede, og det vil siges, at dem, der har fået acconto på snavsede roer, har fået for lidt, hvis deres jordprocent ligger under 16.

I løbet af januar vil der komme en ny opgørelse til alle de

plus, minus 5 øre, for hver 1/10 pct. sukker ligger over eller under de 16 pct.

Hvor meget, der bliver tilbage til slutbetalingen, kan ikke beregnes eksakt, da den endelige opgørelse endnu ikke foreligger.

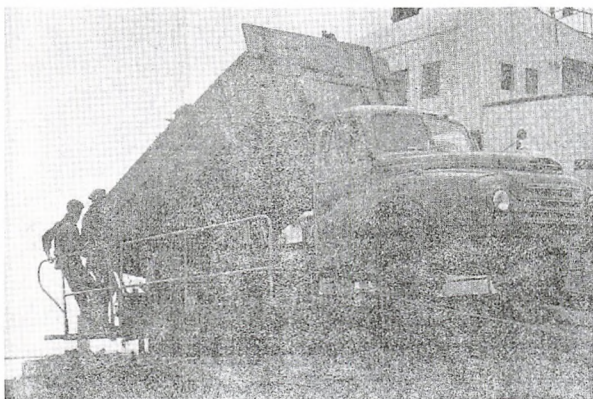
Der må arbejdes med en vis margin, idet man får skibene afregnet enkeltvis, medens avleren bliver betalt på grundlag af de analyser, der opgives som gennemsnit for hele hans leverance, og det kan give en forskel.

Et eksempel

Hvis vi laver et eksempel med en avler, der har 40 ton snavsede roer pr. ha, 16 pct. sukker og 16 pct. jord, efter tillæg af svind og en korrektionsstand til havnen på 9 km, vil fradraget til kontrol, fællesomkostninger, fro og kontingent udgøre ca. 2,10 kr. pr. 100 kg rene roer, og så vil der blive til rest ca. 2,25 kr., idet de hidtil udbetalte 6 kr. må sættes til 6,25 kr., hvis svin-

DAGBOGEN

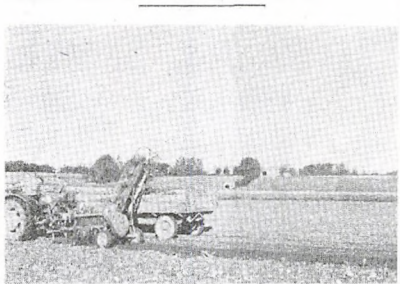
Højtydende kører og besætt. Høst: Den lolland-fælleskole-kontrollering 1963-64 viser, at 318 kører har ydet 300 kg smørret eller derover, 305 af RDM og 49 jernst. 31 RDM og 9 jernst. har ydet 350 kg smørret eller derover. Den højtydende af RDM gav 401, og den højtydende jernst. gav 421 kg smørret. Den højtydende af den store besættelse var af RD-5 og gav af 174 kør. 212 kg smørret.

Roer afsendes fra Bornholm. De tipper fra lastbil ned i skibets lasttrum.

Side fra Bornholms Tidende december 1964. Lastbil tipper roer af på Rønne havn.

følgerne deraf og nævnte det principielle ønske om, at landbrugsjord som produktionsmiddel ikke beskattes.

Receptoplyningen gik som en leg i oktober.

Udbyttet af og betalingen for de bornholmske fabriksroer kan endnu ikke gøres op

Der må regnes med betydelige variationer avlerne imellem

Arsagen til, at der i 1965 skete mere end en halvering af det areal, der var med sukkerroer i 1964, var udelukkende den lave pris.

I 1964, da arealet var på 825 ha, var gennemsnitsudbyttet på 310 hkg rene roer pr. ha og 14,1 pct. sukker. Da blev det et godt sukkerroear, idet prisen var 16,90 kr. pr. hkg med 16 pct. sukker.

For de 385 ha i 1965 er prisen 9,10 kr. pr. hkg med en sukkerklausal på 16,3-16 pct. Af de 385 ha er der opgjort, at der er ompløjet 15 ha, men efter udbyttet af denne, må ompløjningerne sikkert have været større.

Lille udbytte, stor variation

Udbyttet kan ikke helt fastlægges endnu, men det bliver på omkring 300 hkg anvandede roer pr. ha, og hvis jordprocenten bliver omkring 10-12 pct., bliver udbyttet af rene roer i gennemsnit fra 247-270 hkg pr. ha, kun et lille udbytte, og det er en ringe trust, at udbyttet på lavere både i 1961 og 1962.

Som tidligere omtalt fik roerne en meget ugunstig start og med op til seks ugers variation i sætiden, og derfor bliver der også større variation i udbyttet end tidligere. Der bliver enkelte avlere, der opnår 350 hkg rene roer pr. ha, og andre ser ud til kun at opnå 150 hkg, hvis de det opgivne areal passer.

Den store variation skyldes ikke alene den store variation i sætiden. Der er opnået pæne udbytter selv ved en såning. Under ugunstige vækstilforhold er det særligt nødvendigt, at jordens reaktionsforhold og godningskraft er i orden, og der er ikke tvivl om, at det lille udbytte en del steder skyldes et for lavt reaktionstal.

Når kun 16 pct. af avlerne har opnået eller ligger højere end det ånsede udbytte, ligger det i, at roerne ikke gav den tilvækst i masseudbytte i tiden fra 1. september til 15. oktober i 1965, som skete i 1964, skont vejrforholdene lignede meget hinanden.

Arsagen til, at man ikke opnåede det ånsede udbytte på 350 hkg anvandede roer pr. ha, må være, at jordens struktur blev sålet i stykker i maj, og at denne skade ikke senere kunne oprettes. Uden betydning har det heller ikke været, at plantebestanden har været mindre.

Højere sukkerprocent

Når nu udbyttet ligger lavt, er det en lille trust, at sukker-

procenten i hvert fald i gennemsnit ligger højere end i 1964. Der har vist ikke tidligere været så store variationer fra avler til avler som i år, og her

spiller plantebestanden ind. Store roer af lavt sukkerindhold kan modstå små roer, Bømme op på 17 pct. sukker. Af enkeltroer ligger en del over 17 pct., men der findes også en del under 15 pct.

Der er i de sidste tre uger af oktober sket en betydelig stigning i sukkerindholdet fra 15,5 i det første skib den 12/10 til 16,3 den 3/11.

Hvad den endelige procent bliver, er under alle nuværende forhold umuligt at sige i gennemsnit af ti skibe til Sverige ligger den på 16,5, men da godt 5/6 af roerne skal til Finland, og der under denne transport sker tab af sukker og et vægttab, er de sukkerprocenter, der er anført på avlernes skemaer, reduceret med 0,3 procent sukker.

Ligeledes er jordprocenten for højt med 2, dels på grund af vægttabet under transporten, og dels på grund af, at ved udtagning af prøver i havnen får man for lav jordprocent. Man får ikke den jord med, der er i bunden af vognen, men denne jord bliver også tipret ned i sikket.

Slutbetalingen kendes endnu ikke

Der er nu udbetalt 4 kr. pr. 100 kg rene roer leveret til og med den 21/10. Med de store variationer i jord og sukker, kan der ikke betales mere a conto.

Aconto betalingen for roerne efter den 21/10, der efter kontraktens skal betales den 21/12, vil blive udbetalt noget tidligere, alt efter som avlerne er færdige

NOVEMBER 1965 - !

Det er særlig på Lolland-Falster og på Bornholm landmændenes virkelig har mærket sneen. - Billedet her viser at kun stokløberne når op gennem sneen.

Mandag kl. 16 er sidste frist for indlevering af pladsannoncer - men

venter De til sidste øjeblik, kan De risikere, at telefonnettet er overbelastet Derfor beder vi Dem ringe til (01) 75 73 00 i løbet af mandagen - eller endnu bedre så tidligt som muligt - så hjælper De både Dem selv og os.

LANDSBLADET HVIDOVREJVEJ 59-61
KØBENHAVN, HVIDOVRE - TLF. (01) 75 73 00*

ANNONCEKONTORER for Bornholm

Bornholms landøkonomiske Forening.
Konsulent A. Juel-Nielsen, Fabrikvej 1, Rønne, telf. 230*
Pladsannoncer 1,- kr. pr. mm. andre rubrikannoncer 1,70 og maskiner og redskaber kr. 1,80 pr. cm.
Indleveringsfristen for små annoncer til annoncekontorerne stutter i øjeblikket uden forud for ledningskassen.
Annoncer på den bornholmske lokalstid 0,40 kr. pr. mm.

NR. 48 - LANDSBLADET - SIDE 43
* Lørdag den 27. nov. 1965 *
BORNHOLM

LANDSBLADET
bringer bud til
LANDMÆND
overalt i hele
LANDET

FYLDEPENNE

FANNIKE
Snedlemark 45
Rønne, III 1269

INVESTERING I:

- GENERATIONSSKIFTE
- BYGNINGER
- MASKINER

Det faste lån er fundamentet

LÅN I LANDBRUGSEJENDOMME 50-45 000 KR. TIL 5½-7 PCT. I ÅRLIG RENTE

ØSTIFTERNES KREDITFORENING

JARMERS PLADS 2, KØBENHAVN K, TLF. (01) 16 25 01

OPSPARING betyder også forøgede LÅNEMULIGHEDER på fordelagtige vilkår

DE BORNHOLMSKE SPAREKASSER

BB A/S BRØDR. BENDIX **AVA**

Maskiner og redskaber tøres på lagor og sælges på fordelagtige vilkår

A. P. HELLISEN - LØBÆK - Telefon 196

NH NEW HOLLAND Ballepresser

Super 68
278 (ny model)
Selvkørende T 1280

Verdens bedste ballepresse

SALGSINSPEKTØR POUL LARSEN, III. (03) 35 30 23

BB A/S BRØDR. BENDIX

GL TORV 18 - KØBENHAVN K - CE 17 160

Omtale i Landsbladet nr. 48 fra den 27. november 1965 om sukkerroedyrkingen på Bornholm.

Gunnar Dam Kofoed og Fritz Christensen mødtes i påsken 1999 med artiklens forfatter for at genopfriske "sukkerroeminder."

år senere afløst af gårdejer L. M. Jørgensen, Krusegård. Fra 1963 blev gårdejer Gunnar Dam Kofoed Foreningens tredje formand. Han beklædte formandsposten indtil foreningens ophør i 1994. Den havde i tidens løb to sekretærer, først konsulent A. Juul-Nielsen, siden konsulent Fritz Christensen.

Den nystartede forenings aktiviteter blev fra starten meget livlig med 8 bestyrelsesmøder det første år. Opgaverne var mange og nye, såsom spørgsmålet om arbejdskraft til udynding af roerne, det lykkedes at skaffe den fornødne arbejdskraft lokalt. Soldater fra Almegårdskasernen var en tid inde i billedet, men det blev ikke nødvendigt.

Allerede i efteråret 1950 blev der afholdt demonstration af roeoptagningsmateriel. Der blev afprøvet de dengang helt nye optagere af typerne Roerslev og Rational, samt aftoppere, endvidere roeslæder og roeløftere fremstillet af lokale smede. Enkornsfør og båndsprøjtning vandt hurtigt indpas. Vejledere og foredragsholdere fra erfarne sukkerroeegne i det øvrige Danmark og

Sverige blev hentet til Bornholm.

Bornholmsk dyrkning af sukkerroer til Sverige fortsatte indtil 1957, hvor der blev dyrket 335 ha. I 1958 meddelte svenskerne, at de ikke ønskede at importere sukkerroer på grund af de faldende priser på verdensmarkedet. De var dog tilbage på markedet få år senere, da verdensmarkedspriserne for sukker påny steg. I stedet meldte de finske sukkerfabrikker sig som købere. Til høst 1958 tegnede finnerne sig for 539 ha. på Bornholm. I 1964 toppede den bornholmske sukkerroedyrkning med 825 ha., fordelt på 475 avlere med ca. halvdelen til henholdsvis Finland og Sverige. Finnerne aftog herefter sukkerroer fra Bornholm, indtil dyrkning og eksport helt holdt op i 1969. I nogle af årene var Vesttyskland også inde i billedet som aftager af bornholmske sukkerroer. En del af leverancerne til Finland og Vesttyskland blev solgt i samarbejde med Fyns Stifts Sukkerroedyrkerforening. I det hele var der tale om en kommen og gåen, i et noget svingende marked.

Dyrkning af eksportroer medførte forhandlinger til mange sider. Aage Brandts tur til København i 1950 skulle blive til adskilligt flere for ham og hans efterfølgere.

Der skulle forhandles med de øvrige regionale foreninger, med landbrugsministeriet, og aftagerne i Vesttyskland, Sverige og Finland, til tider også De Danske Sukkerfabrikker, der ligesom "sad på hegnet" og anskuede udviklingen med noget, der af og til kunne minde om uvilje. I hvert fald gik fabrikkerne selv ind på markedet med eksport af overskudsroer, hvilket ikke ligefrem styrkede prisniveauet. Det blev forsøgt at opnå aftale med De Danske Sukkerfabrikker om oparbejdning af eksportroer på såkaldte B kontrakter, men det blev ikke til noget. Det var transportomkostningerne og muligvis sukkerfabrikkerens beherskede interesse for sagen, der skilte parterne, da det kom til stykket.

Disse forhandlinger og kontakter fandt oftest sted i Landbrugsraadets sekretariat i Axelborg. Det er blandt Raadets opgaver at bistå, når nye fællestillæg, som tilfældet var her, viser sig hensigtsmæssige. Flere af Raadets medarbejdere - jeg selv inclusive - var med i arbejdet. Mit møde med de finske forhandlere både i Helsingfors og København var særlig interessant for mig. Før krigen havde vi hjemme oplært finske elever i dyrkning af sukkerroer. Finske sukkerroer var en del af det nye, selvstændige Finland efter 1920.

Verden er både lille og stor.

Der blev udarbejdet et sæt rammebestemmelser for eksporten, der dog på en del områder ikke var særlig bindende. Ifølge de mange referater og notater, der er at finde i Landbrugsraadets arkiv, fungerede samvirket imellem parterne rimelig godt i de år, eksporten stod på. Mødesale, samvær og samtaler kan bringe meget godt med sig og

få tingene, eller nogen af dem, til at lykkes.

Fra dansk side rejstes gentagne gange spørgsmålet om flerårige aftaler, men det vil le aftagerne ikke være med til. Vi måtte leve fra det ene år til det andet ud fra det gamle bondeordsprog "Såmanden bliver aldrig klog".

En del af hele denne mosaik er at finde i den bornholmske sukkerroedyrkerforenings omhyggelig førte og håndskrevne forhandlingsprotokoller. Der berettes om de skiftende priser og mængder, om jordprocenter helt op til 27 i 1952. Når vejret ikke vil, kan det gå sådan, men som formanden sagde i sin beretning på generalforsamlingen det år, var det betænkeligt at føre så megen god bornholmsk jord væk fra øen.

Med modsat fortegn kan det minde om den gamle regel, der gik ud på, at alle skibe, der anløb Christiansø, skulle medbringe et kvantum jord til anlæg af fæstningens urtehave. De følgende år kom jordprocenterne ned på et mere normalt leje, nemlig omkring 10, og kvalitet og udbytter for de bornholmske sukkerroer var fuldt på højde med andre dele af landet.

Dyrkning af sukkerroer skaber en del afledt virksomhed i det omgivende samfund. Roer og sukker er ikke det hele. Bornholmske vognmænd kørte ca. 200.000 km. med roer og affald i 1964, hvor avlen var på sit højeste. Kilometertaksten lå i gennemsnit på ca. 10.- kr. pr. t. I 1951 gav Hasle havn et overskud på 36.000.- kr. takket være sukkerroeeksporten det år. Det blev til mere, også for andre bornholmske havne i årene der fulgte.

I 1969 var det slut med eksporten. Hverken Sverige, Finland eller Vesttyskland ville aftage flere roer udefra. De to nordiske lande blev efterhånden mere interesserede i at dække deres ekstra behov ved import af sukker. Vesttyskland havde ikke længere underskud af sukkerroer. De 19 år tilførte

bornholmsk landbrug og Bornholm ca. 20 mio. eksportkroner.

Bornholms Sukkerroedyrkerforening fortsatte dog en del år uden sukkerroer. Den fik et langt otium, og det er ikke dansk sædvane at nedlægge en forening, bare fordi dens oprindelige opgave er blevet et offer for tidens udvikling, noget kunne vel vise sig.

Man forsøgte en tid at organisere dyrkning af sikorierødder til en tysk aftager, den blev dog hurtigt opgivet, der var ikke penge nok i det. Mulighed for halmformidling til brug i de mange nye halmfyr skabt af de stigende oliepriser var også inde i billedet, uden at der kom realiteter ud af det.

Foreningens formue, der nåede op på ca. 80.000.- kr., blev efter vedtægterne brugt til forskellige foranstaltninger til fremme af

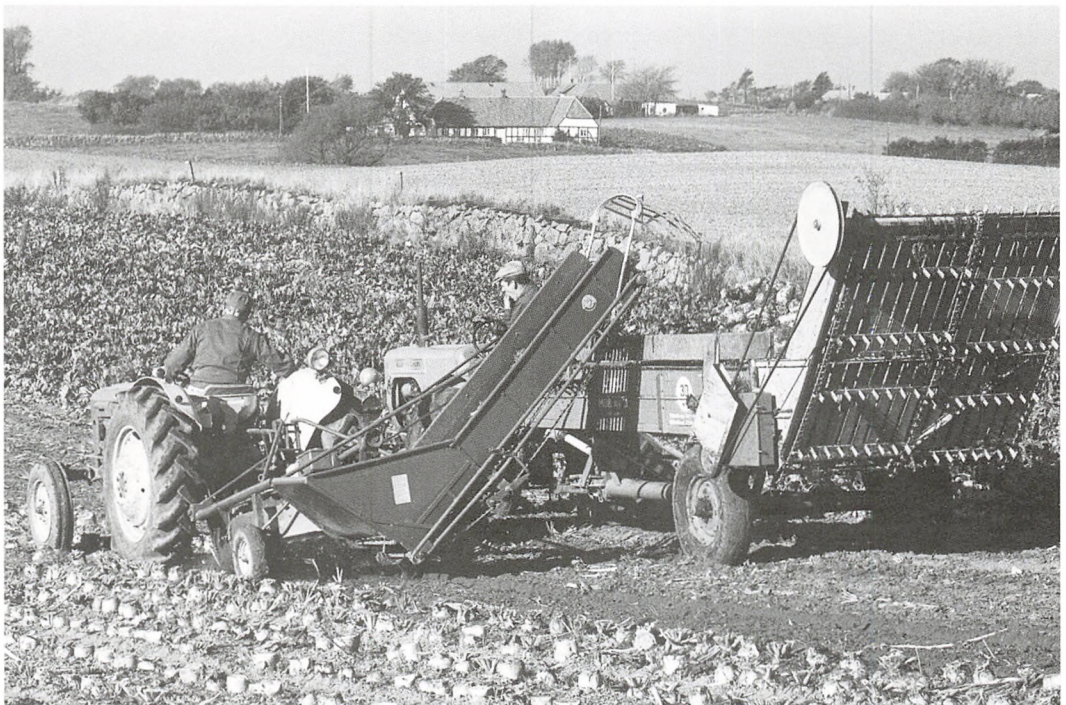
den bornholmske planteavl. Bl.a. tilskud til køb af forsøgsmejetærskere og landmålingsudstyr. Foreningen lukkede sine bøger efter dens sidste generalforsamling den 10. oktober 1994. En kort, men indholdsrig periode af historien om dansk landbrugs eksport var slut. Den var præget af iverdigdom, initiativ, organisationstalent og forhandlingsevner.

Kilder:

Referater og andet arkivmateriale fra Bornholms Sukkerroedyrkerforening, 1950 - 1969.

Landbrugsraadets arkiv 1953 - 69.

Samtaler med fhv.gårdejer Gunnar Dam Kofoed og fhv. konsulent Fritz Christensen.

Høst af sukkerroer omkring 1960 - materiellet var præget af datidens teknik. En torækket optager med elevator, der afleverer roerne i en medfølgende gummihjulsvojn med aflæsser. Traktorene var endnu uden de styrbøjler, der senere blev lovbefalet. Aftopning blev normalt foretaget med en grønthøster. Foto: Bror Bernild

GL. ESTRUP
1999

DANSK LANDSBRUGSMUSEUMS FORLAG

ISSN 0905-7013
ISBN 87-89429-13-3